

Załącznik do Uchwały Nr LVIII/460/2010
Rady Miejskiej w Węgorzewie
z dnia 29 września 2010 roku

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY WĘGORZEWO

2010-2013

Węgorzewo

SPIS TREŚCI

I.	Wprowadzenie	s. 5
II.	Uregulowania formalno – prawne	s. 6-12
II.1.	Prawo samorządowe	s. 6
II.2.	Prawo w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	s. 6-12
II.2.1.	Wybrane przepisy ogólne oraz formy i sposoby ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	s. 6-9
II.2.2.	Organy ochrony zabytków	s. 9-11
II.2.3.	Podstawy prawne sporządzania i główne cele gminnego programu opieki	s. 12
III.	Założenia zawarte w strategicznych dokumentach wykorzystane do opracowywania programu opieki nad zabytkami	s. 13-23
III.1.	Założenia wynikające z tez do krajowego i wojewódzkiego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	s. 13-16
III.2.	Założenia zawarte w Narodowej Strategii Kultury na lata 2004-2020	s.16-17
III.3.	<i>Program opieki nad zabytkami a Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Warmińsko-Mazurskiego oraz Strategia Rozwoju Województwa Warmińsko-Mazurskiego</i>	s. 18-20
III.4.	<i>Program opieki nad zabytkami a akty prawa miejscowego</i>	s.20-23
IV.	Chronione zabytki Miasta i Gminy Węgorzewo	s. 23-28
IV.1.	Zabytki wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Warmińsko-Mazurskiego	s. 23-27
IV.1.1.	Rejestr zabytków nieruchomych.	s.25-26
IV.1.2.	Rejestr zabytków ruchomych.	s. 27
IV.1.3.	Rejestr zabytków archeologicznych	s. 27
IV.2.	Zabytki wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków	s. 27-29
IV.3	Placówki muzealne	s.29-32
IV.3.1	Działalność placówek. Zabytki ruchome w zbiorach muzealnych	s. 29-31
IV.3.1.1.	Działalność i zasoby Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie	s. 29-31
IV.3.1.2.	Spółeczne Mazurskie Muzeum Kolejnictwa w Węgorzewie Fundacji „Dziedzictwo Nasze”.	s. 31-32
IV.4.	Ochrona krajobrazu kulturowego miasta i gminy w dokumentach	s. 32-33

	prawa miejscowego	
V.	Charakterystyka zasobów kulturowych miasta i gminy.	s. 33-54
V.1.	Rys historyczny	s. 33-44
V.1.1.	Pradzieje.	s. 33-34
V.1.2.	Osadnictwo na terenie gminy w XIII-XIV wieku.	s. 35-37
V.1.3.	Przemiany w XVII-XVIII wieku.	s. 37-39
V.1.4.	Wiek XIX.	s.39-41
V.1.5.	Od I wojny do końca II wojny światowej	s. 41-42
V.1.6.	Okres od roku 1945 do pocz. XXI w.	s. 42-44
V.2.	Historyczne układy urbanistyczne	s. 44-47
V.3.	Historyczne układy ruralistyczne	s. 47-49
V.4.	Charakterystyka zasobu obiektów zabytkowych	s. 49-54
VI.	Ocena stanu i funkcjonowania środowiska kulturowego	s. 54-55
VI.1.	Ochrona krajobrazu kulturowego miasta i gminy	s. 54
VI.2.	Współczesne funkcje obiektów zabytkowych	s. 55
VI.3.	Ocena stanu technicznego obiektów zabytkowych i stanu dokumentacji konserwatorskiej	s. 55
VII.	Ocena słabych i mocnych stron mających wpływ na środowisko kulturowe Miasta i Gminy Węgorzewo	s. 56
VIII.	Założenia programowe ochrony zabytków Miasta i Gminy Węgorzewo	s. 57-59
VIII.1.	Główne cele polityki gminnej związanej z opieką i ochroną zabytków	s. 57-58
VIII.2.	Działania związane z opieką nad zabytkami oraz ochroną krajobrazu kulturowego miasta i gminy	s. 58
VIII.3.	Działania informacyjne, popularyzacyjne i edukacyjne związane z promocją zabytków i walorów gminnej przestrzeni kulturowej Miasta i Gminy Węgorzewo	s.59
IX.	Realizacja i finansowanie przez miasto i gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.	s. 59-60
X.	Zadania miasta i gminy związane z konserwacją zieleni zabytkowej	s. 60-61
XI.	Wykazy zabytków wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Warmińsko-Mazurskiego	s. 62-69

TABELA 1.1. MIASTO WĘGORZEWO. WYKAZ ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH.
REJESTR ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZUR

	SKIEGO.	s. 62-63
TABELA 1.2.	GMINA WĘGORZEWO. WYKAZ ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH. REJESTR ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.	s. 63-66
TABELA 2.1.	MIASTO WĘGORZEWO. REJESTR ZABYTEKÓW STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH.	s. 66
TABELA 2.2.	GMINA WĘGORZEWO. REJESTR ZABYTEKÓW STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH.	s. 67
TABELA 3.1.	MIASTO WĘGORZEWO. WYKAZ ZABYTEKÓW RUCHOMYCH. REJESTR ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.	s. 67-68
TABELA 3.2.	GMINA WĘGORZEWO. WYKAZ ZABYTEKÓW RUCHOMYCH. REJESTR ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.	s. 68-69
XII.	Wykazy zabytków ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.	s. 70-100
TABELA 4.1.	MIASTO WĘGORZEWO. WYKAZ ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH. GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW.	s.70-73
TABELA 4.2.	GMINA WĘGORZEWO. WYKAZ ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW.	s. 74-85
TABELA 5.1.	MIASTO WĘGORZEWO. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH (W TYM ZNALEZISKA LUŻNE) GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW.	s. 86-87
TABELA 5.2.	GMINA WĘGORZEWO. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW.	s. 88-100

I. Wprowadzenie

Program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Węgorzewo jest dokumentem pomocniczym w pracy samorządu i określa zadania w zakresie podanym w tytule na lata 2010-2013. Zadania te dotyczą sfery szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego na szczeblu gminnym.

Działania związane z rozwojem miasta i gminy muszą opierać się przede wszystkim na jego zasobach i walorach. Istotne jest zatem wykorzystanie zarówno zasobów środowiska przyrodniczego jak i środowiska kulturowego jako głównych elementów polityki gminnej. Rozwój miasta i gminy musi uwzględniać pielęgnowanie jego tożsamości kulturowej przejawiającej się między innymi w dziedzictwie materialnym. Krajobraz kulturowy i zabytki ukazują interesującą odmienność regionu, która odpowiednio wypromowana może podnieść jego atrakcyjność przede wszystkim na polu rozwoju turystyki, ale też ekonomiczną w wymiarze ogólnym i lokalnym. Jakość przestrzeni kulturowej gminy ma również bezpośredni wpływ na podniesienie poziomu życia mieszkańców.

Program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Węgorzewo dotyczy zatem takiej sfery działań, która ma na celu poprawę funkcjonowania materialnego dziedzictwa kulturowego, decydujących w znacznym stopniu o stanie zasobów i walorach gminy.

Program jest komplementarny zarówno z rządowymi dokumentami o charakterze strategicznym dotyczącymi ochrony i opieki nad zabytkami, opracowaniami sporządzonymi na poziomie wojewódzkim (*Strategia Rozwoju Województwa Warmińsko-Mazurskiego; Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2020.*) jest też zgodny z prawem miejscowym, a w szczególności ze *Strategią Rozwoju Społeczno - Gospodarczego Gminy Węgorzewo* do 2015 roku, planami zagospodarowania przestrzennego oraz *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Węgorzewo* (Uchwała Nr XV/109/99 Rady Miasta i Gminy Węgorzewo z dnia 27 września 1999 r.).

Program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Węgorzewo został opracowany, na zlecenie Urzędu Miasta i Gminy Węgorzewo, przez Adama Żywiczyńskiego – konserwatora zabytków, w latach 1999 – 2006 kierownika Delegatury Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Elku. Podstawę merytoryczną opracowania stanowi, wykonana przez autora na przełomie 2007/2008 roku, Gminna Ewidencja Zabytków Miasta i Gminy Węgorzewo.

II. Uregulowania formalno – prawne

Konstytucyjnym obowiązkiem Państwa (art. 5 i 6 Konstytucji RP) jest ochrona dziedzictwa kulturowego. Zabytki i ich wartości niematerialne są dobrem wspólnym, a dbałość o nie nakazuje art. 82. Konstytucji.

II.1. Prawo samorządowe

Ustawowym zadaniem samorządów jest m.in. wykonywanie zadań w zakresie kultury - art. 7, ust. 1, pkt 9 *Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1591, z późniejszymi zmianami)* Do zadań własnych gminy zalicza się m. in. ład przestrzenny, kultura (w tym opieka nad zabytkami).

II.2 Prawo w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami

Podstawą prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce jest *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z 2003 r. z późniejszymi zmianami)*. W samej nazwie ściśle powiązano ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, dlatego też konieczne jest przybliżenie podstawowych przepisów cytowanej ustawy dotyczących zarówno ochrony jak i opieki oraz struktury ochrony zabytków, z którą samorząd lokalny winien współpracować.

II.2.1. Wybrane przepisy ogólne oraz formy i sposoby ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Przedmiotem ochrony i opieki jest zabytek. W brzmieniu art. 3 pkt 1.), zabytek to: „nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

Obowiązująca *ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* wyodrębniła dwie formy podejścia do zabytków. Mówi się w niej o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1). Zgodnie z art. 4. cytowanej ustawy:

„Ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- a) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- b) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- c) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- d) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- e) kontrole stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- f) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.”

2). Zgodnie z art. 5 cytowanej ustawy:

„Opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- a) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- b) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- c) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- d) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości;
- e). popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”

Kolejny przepis art. 6 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* wyszczególnia zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne i wskazuje co pod tymi pojęciami jest rozumiane.

➤ Za zabytki nieruchome uznaje się krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych osobistości bądź instytucji.

➤ Za zabytki ruchome uznaje się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje, numizmaty oraz pamiątki historyczne, wytwory techniki,

materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne oraz przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

➤ Zabytkami archeologicznymi są pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z przepisem, ustawowej ochronie podlegają nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Cztery prawne formy ochrony zabytków określa artykuł 7 cytowanej ustawy:

- wpis do rejestru zabytków;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego .

Sposób ochrony zabytków.

- Wpisu do rejestru zabytków na terenie województwa dokonuje wojewódzki konserwator zabytków (art. 8 cyt. ustawy). Zabytek nieruchomy wpisywany jest na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9 ust 1 i 2 cyt. ustawy). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru zabytków na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę (art. 10 ust 1 i 2 cyt. ustawy). Sposób prowadzenia rejestru oraz ewidencji zabytków określa *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. (Dz. U. z dnia 2 czerwca nr 124, poz. 1305).*

- Uznanie za pomnik historii zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury następuje w formie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego (art. 15 ust 1 cyt. ustawy).
- Utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej może nastąpić na podstawie uchwały rady gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 16 ust 1 cyt. ustawy).
- Ustalenia ochrony dotyczące w szczególności zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, dokonuje się w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. W zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków (art. 16 ust 1 cyt. ustawy).

II.2.2. Organy ochrony zabytków

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 89 określa dwuinstancyjność organów ochrony zabytków.

Na szczeblu centralnym organem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków (druga instancja);

Organem terenowym jest wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków (pierwsza instancja).

Obu instancjom przyporządkowana jest określona ranga i zadania (art. 90 cytowanej ustawy).

1. Generalny Konserwator Zabytków jest sekretarzem lub podsekretarzem stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, do jego zadań należy, w szczególności:

- opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz z koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju;
- podejmowanie działań związanych z wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami;
- prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
- wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz przepisach odrębnych;
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków;
- promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków;
- organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich;
- organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych lub rzeczowych;
- opiniowanie wniosków o nadanie odznaki "Za opiekę nad zabytkami";
- współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków;
- organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- podejmowanie działań dotyczących troski o zabytki związane z historią Polski, pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

2. Do zadań wykonywanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków należy w szczególności (art. 90 pkt 1 cytowanej ustawy):

- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- sporządzanie, w ramach przyznaných środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie;
- wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych;

- sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych;
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów;
- upowszechnianie wiedzy o zabytkach;
- współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

Przy ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego działa Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniodawczo-doradczy w sprawach realizacji polityki Rady Ministrów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Przy Generalnym Konserwatorze Zabytków działa Główna Komisja Konserwatorska jako organ opiniodawczy do spraw działań konserwatorskich podejmowanych przy zabytkach.

Przy Warmińsko-Mazurskim Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków działa Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniodawczy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków wraz z ośrodkami regionalnymi (dla regionu Warmii i Mazur powołany został Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Olsztynie) zajmuje się problematyką rozpoznania, dokumentacji i ochrony dziedzictwa kulturowego.

Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom powiatom, a także związkom gmin i powiatów, położonym na terenie województwa (art. 96, pkt 2 cytowanej ustawy).

II.2.3. Podstawy prawne sporządzania i główne cele gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną do opracowywania gminnego programu opieki nad zabytkami jest art. 87 ust. 1-6 *ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z 2003 r.)*.

Przepis ten wprowadza obowiązek sporządzania przez samorzady wojewódzkie, powiatowe oraz gminne programów opieki nad zabytkami. Zgodnie z wspomnianym artykułem 87 cytowanej *Ustawy* burmistrz miasta sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Program ten podlega uchwaleniu przez radę miejską, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu burmistrz miasta sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia się radzie miejskiej.

Artykuł 87 ust. 2 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* wskazuje następujące cele programów opieki nad zabytkami:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc związanych z opieką nad zabytkami.

III. Założenia zawarte w strategicznych dokumentach wykorzystane do opracowywania programu opieki nad zabytkami

III.1. Założenia wynikające z tez do krajowego i wojewódzkiego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Tezy krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały opracowane przez specjalny zespół składający się z członków Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury. Tezy te zostały pozytywnie zaopiniowane przez Radę Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury w dniach 25 i 26 marca 2004 roku.

W opracowanym dokumencie czytamy między innymi:

„Ich [zabytków] ochrona została zadeklarowana jako konstytucyjny obowiązek Państwa (art. 5 Konstytucji RP – *Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego*). Zabytki w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym, nad którym pieczę kodyfikuje art. 82 Konstytucji stanowiący: obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne.

Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniając się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. Taką rolę zabytków mocno podkreślała między innymi Europejska Karta Ochrony Dziedzictwa Architektonicznego z 1975 roku (art. 3, 4, 5). Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństw, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenia dla sfery ekonomii i gospodarki.

Zadaniem głównym polityki Państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższej przyszłości mechanizmów porządkujących tę sferę, dostosowujących ją do warunków gospodarki rynkowej, zarówno poprzez niezbędne uzupełnienia i korekty legislacyjne jak i poprzez zmiany organizacyjne obejmujące konieczne rozszerzenie zakresu działań istniejących instytucji, aż po zmiany w strategii i organizacji ochrony. Te niezbędne, wprowadzone na zasadzie ewolucji, zmiany powinny z jednej strony nie dopuścić do utracenia dotychczasowego bezcennego dorobku Polski w dziedzinie ochrony, z drugiej umożliwić funkcjonowanie i rozwój tej dziedziny w Zjednoczonej Europie./.../ Program krajowy określi cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Celem programu krajowego jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną, materialną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. W założeniach

program ma również uporządkowanie działań w sferze ochrony poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

- zasada *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić),
- zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- zasada minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
- zasada, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- zasada czytelności i odróżnialności ingerencji,
- zasada odwracalności metod i materiałów,
- zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą postępowania konserwatorów - pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, budowniczych, archeologów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych”.

W tezach do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami wyznaczone zostały następujące cele działań:

1. W zakresie uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami:

- Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
- Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków ruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
- Pełna ocena stanu krajowego zasobu dziedzictwa archeologicznego. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń oraz wyznaczenie stref o szczególnym zagrożeniu dla zabytków archeologicznych.
- Objęcie skuteczną i zorganizowaną ochroną przynajmniej najcenniejszych zabytków techniki.
- Pełna ocena stanu krajowego zasobu pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
- Ocena stanu służb i możliwości wypełniania całokształtu zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.

- Ocena stanu i stopnia objęcia opieką zabytków w poszczególnych kategoriach. Doskonalenie i rozwijanie oraz podnoszenie efektywności i skuteczności instytucjonalnej i społecznej ochrony i opieki nad zabytkami.
- Udoskonalenie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym i zabytkami.

2. W zakresie działań o charakterze systemowym:

- Realizacja powszechnych tendencji europejskich i światowych do rozszerzania pola ochrony na całe dziedzictwo kulturowe obejmujące i dobra kultury i natury World Cultural Heritage. (Światowe Dziedzictwo Kulturowe).
- Przygotowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego wytyczającej główne założenia koncepcji ochrony w Polsce. Wprowadzenie jej do polityk sektorowych we wszystkich dziedzinach i na wszystkich poziomach zarządzania i gospodarowania.

3. W zakresie systemu finansowania:

- Stworzenie stabilnego i przejrzystego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.

4. W zakresie dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania:

- Tworzenie systemu stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach i stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji. Stworzenie warunków do realizacji ustawowego obowiązku dokumentowania wszystkich prac, przy wszystkich grupach i typach obiektów zabytkowych.
- Gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwa użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa.
- Wypracowanie i wprowadzenie szczegółowych zasad ochrony dziedzictwa w planach zagospodarowania przestrzennego. Wypracowanie standardów zagospodarowania i estetyki zabytkowych przestrzeni publicznych.

5. W zakresie kształcenia i edukacji:

- Utrzymanie i doskonalenie dotychczas wypracowanego systemu kształcenia w dziedzinie konserwacji i ochrony. Zorganizowanie systemu podnoszenia kwalifikacji w każdej grupie zawodowej pracującej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

- Kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyzmu oraz wartości materialnych i niematerialnych wspólnego, wielokulturowego dziedzictwa. Budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków.
- Upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej. Tworzenie mechanizmów ekonomicznych sprzyjających prawidłowemu traktowaniu obiektów zabytkowych.

6. W zakresie współpracy międzynarodowej:

- Wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie.
- Oparcie działań na pojęciu wspólnego dziedzictwa kultury ludzkości. Troska o ochronę polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

Do czasu zakończenia prac nad *Programem opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Węgorzewo* nie ukończono prac zarówno nad programem krajowym, jak i wojewódzkim.

III.2. Założenia zawarte w Narodowej Strategii Kultury na lata 2004-2020

Ogólne założenia do programu gminnego zawiera przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. *Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2013* (w 2005 r. Ministerstwo Kultury przygotowało *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020*), będąca rządowym dokumentem tworzącym ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, a także dla wspólnoty Polski z Unią Europejską. Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest *Narodowy Program Kultury "Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego"*. Stanowi on część składową Narodowej Strategii Kultury. Program

ten jest zgodny z *Narodowym Planem Rozwoju (Ustawa z dnia 20.04. 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju, Dz. U. Nr 116, poz. 1206)* oraz z założeniami do krajowego programu ochrony zabytków. Podstawą do sformułowania *Narodowego Programu Kultury "Ochrona Zabytków i dziedzictwa kulturowego"* jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

W ramach tej strategii określone zostały podprogramy, priorytety i działania Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego” :

Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków.

Jednym z celów tego działania jest wykształcenie zachęt dla przedsiębiorców i osób fizycznych do inwestowania w zabytki.

Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne i inne cele społeczne.

Przewidziano między innymi programy wsparcia finansowego (program „polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej” i Program „Promesa Ministra Kultury”).

Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Działanie 2.1 Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.

Przewidziano między innymi organizowanie letnich szkół dziedzictwa dla uczniów.

Działanie 2.2 Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wywozem i przewozem przez granicę.

Przewidziano budowę sieci informacji wirtualnej.

III.3. Program opieki nad zabytkami a Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Warmińsko - Mazurskiego oraz Strategia Rozwoju Województwa Warmińsko Mazurskiego

Program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Węgorzewo jest zgodny z wyznaczonymi w *Planie zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego* (przyjęty przez Sejmik Województwa Warmińsko – Mazurskiego uchwałą Nr XXXIII/505/02 z dnia 12 lutego 2002 r.) celami polityki przestrzennej, zasadami zagospodarowania przestrzennego województwa oraz zasadami ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego. W sferze kulturowej obejmującej ochronę dziedzictwa kulturowego przyjęto w planie ogólne zasady kompleksowych działań ochronnych i rewaloryzacyjnych oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego:

- ochrona dziedzictwa kulturowego jako filaru turystyki,
- otoczenie szczególną troską obiektów zabytkowych o randze krajowej i międzynarodowej , a także obiektów o mniejszej randze lecz decydującej o odrębności regionalnej,
- przywrócenie zespołom staromiejskim historycznego charakteru (rewaloryzacji),
- zachowanie historycznej zabudowy wiejskiej z układem drożnym oraz zabytkowych układów pałacowych, dworskich i parkowych,
- respektowanie w zagospodarowaniu przestrzennym bezkonfliktowego wkomponowania zabudowy w przestrzeń historyczną.

Ponadto *Program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Węgorzewo* jest zgodny ze *Strategią Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego* /zatwierdzona Uchwałą nr XVIII/272/00 Sejmiku Województwa Warmińsko – Mazurskiego z dnia 24 lipca 2000 r./

Wśród celów strategicznych w ośmiu obszarach rozwoju, przyjętych jako priorytetowe dla województwa warmińsko–mazurskiego, wymieniono również dziedzictwo i kulturę. Cel strategiczny w tym obszarze został nazwany: Bogactwo dziedzictwa i kultury regionu istotnym czynnikiem rozwoju społeczno –gospodarczego.

Dla celu strategicznego określono natomiast następujący cel operacyjny: Dobry stan zabytków i muzeów, który rozwinięto w następujący sposób:

„Ochrona dziedzictwa stanie się priorytetem polityki kulturalnej w regionie, uwzględnianym w lokalnych strategiach i programach, wspieranym środkami finansowymi:

- ◆ Ewidencja i badania wszystkich kategorii zabytków oraz współpraca administracji rządowej, samorządowej, właścicieli i użytkowników stworzą warunki do rozwoju, konserwacji, rewaloryzacji i zagospodarowania dóbr kultury z pożytkiem dla społeczności lokalnych i regionu.
- ◆ Zwiększy się dbałość o muzea w województwie. Lepsze warunki ich funkcjonowania zapewnią - odpowiedni stan kadry merytorycznej, poprawę bazy lokalowej i lepsze wyposażenie techniczne.
- ◆ Wsparcie otrzymają inicjatywy lokalne (w tym mniejszości narodowe) w tworzeniu placówek muzealnych, izb regionalnych, kolekcji oraz promocji miejsc historycznych.”

Strategia Województwa Warmińsko -Mazurskiego została zaktualizowana - Strategią Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2020 /zatwierdzona Uchwałą Sejmiku Województwa Warmińsko – Mazurskiego nr XXXIV/474/05 z dnia 31 sierpnia 2005 r./.

W opracowaniu tym uproszczono system priorytetów:

- Konkurencyjna gospodarka
- Otwarte społeczeństwo
- Nowoczesne sieci

i celów strategicznych:

- Wzrost konkurencyjności gospodarki
- Wzrost aktywności społecznej
- Wzrost liczby i jakości powiązań sieciowych

Jednym z celów operacyjnych Priorytetu: konkurencyjna gospodarka jest wzrost potencjału turystycznego

Wśród planowanych działań przyjęto:

A. Opracowanie koncepcji produktów turystycznych:

- stałe badania rynku turystycznego, w tym ewidencja i badania wszystkich kategorii zabytków (w celu rozwoju, konserwacji, rewaloryzacji i zagospodarowania dóbr kultury),

- wyeksponowanie specyfiki i wypromowanie tradycji regionu, opracowania szerokiej i urozmaiconej oferty turystycznej opartej o tradycje wydarzeń historycznych w regionie, posiadane obiekty zabytkowe i regionalną kuchnię.

B. Wspieranie rozwoju infrastruktury:

- zwiększanie dbałości o muzea w województwie, poprzez wsparcie kadry merytorycznej, poprawę bazy lokalowej i lepsze wyposażenie techniczne;

D. Współpraca na rzecz rozwoju turystyki

- wsparcie otrzymują inicjatywy lokalne (w tym mniejszości narodowych) w tworzeniu placówek muzealnych, izb regionalnych, kolekcji oraz promocji miejsc historycznych;

Działanie te obejmują zatem wsparcie dla poczynań związanych z ewidencjonowaniem, ochroną oraz propagowaniem dziedzictwa kulturowego regionu z uwzględnieniem dorobku kulturowego mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych.

III.4. Program opieki nad zabytkami a akty prawa miejscowego

Program opieki nad zabytkami jest zgodny z dokumentem gminnym o charakterze strategicznym:

- *Strategia Rozwoju Społeczno - Gospodarczego Gminy Węgorzewo do roku 2015* (Węgorzewo 2000)

oraz dokumentami określającymi kierunki polityki przestrzennej miasta i gminy:

- *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Węgorzewo* (Uchwała Nr XV/109/99 Rady Miejskiej w Węgorzewie z dnia 27 września 1999 r.).
- miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

W Strategii Rozwoju Społeczno - Gospodarczego Gminy Węgorzewo do roku 2015 wytypowane zostały potencjały i bariery rozwojowe, które zostały szczegółowo omówione i przeanalizowane. Dla rozwoju gminy sformułowano główny cel strategiczny - Rozwój gospodarczy i aktywizacja gminy Węgorzewo z wykorzystaniem specyfiki regionu.

Ponadto sformułowano pięć celów strategicznych:

- Cel strategiczny nr 1 – Poprawa warunków bytowych społeczeństwa poprzez rozwój i wsparcie lokalnej przedsiębiorczości.
- Cel strategiczny nr 2 – Poprawa wizerunku miasta i gminy poprzez rozwój infrastruktury.
- Cel strategiczny nr 3 – Rozwój turystyki od A do Z.
- Cel strategiczny nr 4 – Integracja i aktywizacja mieszkańców miasta i gminy.
- Cel strategiczny nr 5 – Poprawa stanu i funkcjonowania rolnictwa na terenie gminy.
-

W oparciu o cele problemowe sformułowano cele operacyjne:

Cel strategiczny 1:

Poprawa warunków bytowych społeczeństwa poprzez rozwój i wsparcie lokalnej przedsiębiorczości.

Cel operacyjny :

1. 1 Stworzenie nowych, trwałych miejsc pracy.
 - Zadanie : Rozwój sektora usług.
Organizowanie kursu rękodzieła w oparciu o pracownię Muzeum Kultury Ludowej
 - Zadanie: Zwiększanie potencjału turystycznego gminy.
Wyznaczanie szlaków historycznych.

Cel strategiczny 3:

Rozwój turystyki od A do Z.

Cel operacyjny:

- 3.1. Rozwój „infrastruktury turystycznej”
 - zadanie: Wspieranie zachowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego:
Realizacja planów rozbudowy skansenu przy Muzeum Kultury Ludowe.
Przygotowanie i realizacja programu rozwoju rzemiosła ludowego charakterystycznego dla regionu

W Strategii Rozwoju Społeczno - Gospodarczego Gminy Węgorzewo do 2015 roku w zakresie ochrony dziedzictwa jako główny cel działania władz samorządowych w Węgorzewie jest rozwój turystyczny w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego i działalność Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie. zakłada się zatem zwiększenia roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości oraz promocji gminy.

Główne cele, zasady i zadania polityki przestrzennej, jak również instrumenty jej realizacji wobec środowiska kulturowego, wyznaczone zostały w obowiązującym *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Węgorzewo*.

Przyjęto w tym dokumencie następujące cele kulturowe ukierunkowane na zachowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego i kształtowania atrakcyjnego wizerunku gminy oraz polityki przestrzennej Miasta i Gminy Węgorzewo wobec zasobów środowiska kulturowego:

- zachowanie tożsamości kulturowej obszaru poprzez utrzymanie wartościowych zasobów środowiska kulturowego gminy, oraz krajobrazu kulturowego;
- zachowanie krajobrazu otwartego gminy o wybitnych walorach przyrodniczych i kulturowych;
- rozszerzenie prawnej ochrony obiektów, zespołów zabudowy, zieleni i systemu wodnego oraz archeologicznych zabytków nieruchomych.

Polityka osiągnięcia celów kulturowych obejmuje następujące kierunki i zasady działania:

- ochronę oraz poprawę stanu, standardu funkcjonalnego i technicznego istniejących obiektów, zasobów zabytkowych prawnie chronionych postulowanych do objęcia ochroną z właściwą ich ekspozycją i udostępnieniem dla turystyki krajoznawczej z odpowiednim zagospodarowaniem terenów otaczających;
- ochronę i kształtowanie wartości kulturowych i krajobrazowych obszaru gminy oraz zachowanie zabytkowych układów wsi, cmentarzy, wewnątrz krajobrazowych oraz ekspozycji zespołów zabytkowych;
- kształtowanie współczesnej zabudowy układów wsi w nawiązaniu do zabudowy tradycyjnej i przeciwdziałanie tendencjom do rozpraszania wsi;
- przeciwdziałanie dewastacji krajobrazu elementami infrastruktury technicznej;
- promowanie wykorzystywania i przystosowania obiektów o wartościach kulturowych na cele usługowe.

Dla terenu Miasta i Gminy Węgorzewo zostały uchwalone następujące plany:

Uchwała Nr XVIII/124/2003 Rady Miejskiej w Węgorzewie z dnia 10 grudnia 2003 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Węgorzewo-południe”, Dz. Urz. Woj. Warmińsko - Mazurskiego z 2004 r. Nr 9

Uchwała Nr XXIX/222/2000 Rady Miejskiej w Węgorzewie z dnia 27 września 2000 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego cmentarza w miejscowości Czerwony Dwór, gmina Węgorzewo, powiat Giżycko, Dz. Urz. Woj. Warmińsko - Mazurskiego z 2000 r.

Uchwała Nr XIII/84/03 Rady Miejskiej w Węgorzewie z dnia 6 sierpnia 2003 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego półwyspu Kal, gmina Węgorzewo, Dz. Urz. Woj. Warmińsko - Mazurskiego z 24 września 2003 r. Nr151 poz. 1832

Uchwała Nr XLVI/360/01 Rady Miejskiej w Węgorzewie z dnia 28 listopada 2001 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy zagrodowej, mieszkalno pensjonatowej i letniskowej obręb Ruska Wieś, działki nr 56/2 , 57 58. Dz. Urz. Woj. Warmińsko - Mazurskiego z 28 listopada 2001 r. Nr10 poz. 195

Opracowano również koncepcję urbanistyczną zabudowy w kwartale między ulicami: Pionierów, Zamkową i Placem Wolności w Węgorzewie, Suwałki sierpień 2007 r.

Sukcesywnie uchwalane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zgodne ze *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Węgorzewo*, realizują wyznaczone kierunki polityki przestrzennej wobec środowiska kulturowego. Zawarto w nich ustalenia z zakresu ochrony krajobrazu kulturowego. Plany miejscowe stanowią prawo lokalne.

IV. Chronione zabytki Miasta i Gminy Węgorzewo.

IV. 1. Zabytki wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Warmińsko - Mazurskiego

Obiekty i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z *ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Wszelkie prace remontowe, zmiany własności, funkcji i przeznaczenia obiektu wymagają pisemnego pozwolenia ełckiej Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz

badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych (Dz. U. z dnia 30 czerwca 2004 r. Nr 150., poz. 1579) określa wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych oraz tryb postępowania. Wskazuje ono tryb i sposób wydawania pozwoleń, w tym szczegółowe wymagania, jakim powinien odpowiadać wniosek i pozwolenie na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań (określonych w *ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*) przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, robót budowlanych w otoczeniu zabytku, badań archeologicznych, poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych w zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Rozporządzenie określa również wymagane kwalifikacje osoby uprawnionej do prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich, badań architektonicznych lub badań archeologicznych; dodatkowe wymagania, jakie powinny spełniać osoby kierujące robotami budowlanymi; sposób potwierdzania posiadanych kwalifikacji i dodatkowych wymagań; standardy dotyczące dokumentacji prowadzonych prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

Rejestr Zabytków Województwa Warmińsko - Mazurskiego, Miasta i Gminy Węgorzewo Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Olsztynie.
--

- Rejestr zabytków nieruchomych obejmuje w mieście Węgorzewo zabytkowy układ urbanistyczny i 12 obiektów (**Tabela 1.1**), a na terenie gminy 62 obiekty w tym w zespołach i jedna linia kolejowa (**Tabela 1.2**); co dają łącznie 1 układ urbanistyczny i 73 obiekty i 1 zabytek liniowy.

Uwaga: Uwzględniono trzy zabytki (dwa przemieszczone i jeden wykreślony z rejestru zabytków i rozebrany, które nadal figurują w rejestrze woj. warmińsko-mazurskiego)

- Rejestr zabytków archeologicznych obejmuje dwa stanowiska objęte wpisem do rejestru zabytków nieruchomych (**Tabela 2.1**) i trzy stanowiska na terenie gminy (**Tabela 2.2**). Co daje łącznie 5 stanowisk.
- Rejestr zabytków ruchomych obejmuje na terenie miasta 23 obiekty (**Tabela 3.1**), a na terenie gminy 15 obiektów (**Tabela 3.2**) co daje łącznie 38.

Do rejestru zabytków nie wpisuje się zabytków wpisanych do inwentarza muzeum. Muzea stanowią najważniejszą formę organizacyjną opieki nad zabytkami ruchomymi. Sprawy

związane z ochroną zbiorów muzealnych reguluje *ustawa z dnia 21 XI. 1996 r. o muzeach* (Dz. U. Nr 5 z 1997 r., poz. 24 z późniejszymi zmianami). Na terenie Miasta i Gminy Węgorzewo działają Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie, Mazurskie Muzeum Kolejnictwa - informacja o placówkach w dziale IV.3.

IV. 1.1. Rejestr zabytków nieruchomych.

Z obszaru *Miasta i Gminy Węgorzewo* żaden obiekt nie został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO, jak również nie został uznany przez Prezydenta RP za Pomnik Historii.

Do rejestru zabytków nieruchomych w *Mieście i Gminie Węgorzewo* wpisano jeden układ urbanistyczny i 74 obiekty.

Przedmiotem ochrony prawnej są:

- obiekty sakralne : w Węgorzewie, kościół rzymskokatolicki p.w. Dobrego Pasterza, kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki p.w. św. Piotra i Pawła, kościół ewangelicki obecnie grekokatolicki p.w. Św. Krzyża, ewangelicko-augsburski dom parafialny, ob. Kościół prawosławny p.w. Św. Piotra i Pawła, ul. Pionierów 25 oraz na terenie gminy kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki p. w. Chrystusa Króla Radziejach i kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki p.w. Sw. Józefa w Węgielsztynie
- zespoły dworsko- parkowe (Macki, Nowa Guja, Łęgwarowo, Klimki, Pniewo, Sztynort Duży, Sztynort Mały, Różewiec, Rudziszki)
- zabytek liniowy: linia kolejowa Kętrzyn - Węgorzewo

Uznane za zabytkowe zostały również założenia cmentarzy ewangelickich. (w Gui, Łęgwarowie, Pilwie Rudziszkach Węgorzewo) i wojskowe (w m. Nowa Guja , Stręgiel, Węgorzewo).

Wśród obiektów wpisanych do rejestru zabytków z obszaru miasta gminy są obiekty pozostające własnością gminną, prywatną i państwową, co z punktu widzenia gospodarowania i zarządzania obiektami nie jest korzystne, zwłaszcza kiedy obiekt stanowi współwłasność kilku podmiotów.

Wśród obiektów wpisanych do rejestru zabytków z obszaru Miasta i Gminy Węgorzewo przeważają budynki o funkcji mieszkalnej (pałac, dwory i domy wiejskie).

DANE LICZBOWE Z WOJEWÓDZKIEGO REJESTRU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH

L.p.	Wyszczególnienie	Liczba zabytków
1.	Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, W tym: -układy urbanistyczne Obiekty zabytkowe	75 1 74

ZABYTEKI NIERUCHOME ZE WSKAZANIEM WŁASNOŚCI

Własność	Liczba zabytków
Skarb Państwa /państwowa	20
gminna/komunalna	15
prywatna	20
związków wyznaniowych	7
współwłasność	0
inna	12

ZABYTEKI NIERUCHOME ZE WSKAZANIEM RODZAJU ZABYTEKU

Rodzaj zabytku	Liczba zabytków:
zespoły urbanistyczne	1
sakralne	7
obronne	0
użyteczności publicznej	3
parki – zielen	11
mieszkalne	19
przemysłowe	14
cmentarze	14
inne	6

IV. 1.2. Rejestr zabytków ruchomych

Do Rejestru Zabytków Ruchomych Województwa Warmińsko - Mazurskiego zostało wpisane wyposażenie zabytkowych świątyń. Zabytki ruchome miasta i gminy stanowią własność związków wyznaniowych.

DANE LICZBOWE Z WOJEWÓDZKIEGO REJESTRU ZABYTKÓW RUCHOMYCH

liczba decyzji	3
liczba obiektów	38
wyposażenie świątyń	38
inne	0

IV. 1.3. Rejestr zabytków archeologicznych.

Do rejestru zabytków archeologicznych w granicach administracyjnych Miasta Węgorzewo wpisano jako zabytki nieruchome teren stanowiska archeologicznego zamek i zespół staromiejski w granicach administracyjnych gminy wpisano trzy stanowisko (grodziska w Perłach i w Węgielsztynie oraz osadę obronną i osadę produkcyjną w Tarławkach).

IV.2. Zabytki wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków

Zgodnie z art. 21. *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* "ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy".

Ewidencją zostają objęte zabytki architektury i budownictwa: zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomych spoczywa na Burmistrzu Miasta i Gminy (art. 22. pkt 4. *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*).

Miasta i Gminy Węgorzewo posiada aktualny wykaz obiektów zabytkowych, objętych ewidencją gminną. Wykaz ten, został dopracowany na potrzeby *Programu opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Węgorzewo*.

Zaktualizowany wykaz stanowi podstawę sporządzenia kart ewidencji gminnej. Wzór karty ewidencyjnej został opracowany w Krajowym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie.

Ewidencja gminna winna podlegać okresowej aktualizacji, polegającej m.in. na wykreśleniu z ewidencji obiektów nieistniejących oraz gruntownie przebudowanych (zmiana bryły budynku, układu i wielkości otworów okiennych, skucie wystroju elewacji etc.), a także uzupełnianiu o wpisy do rejestru zabytków, nowe ustalenia naukowe dotyczące uzupełniania i weryfikacji wykazu zabytków i stanowisk archeologicznych na podstawie danych z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.

Jej zmiany nie powodują unieważnienia ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz gminnego programu opieki nad zabytkami.

➤ Gminna Ewidencja Zabytków – zabytki nieruchome

Ewidencją gminną Miasta Węgorzewo objęto 87 obiektów (**Tabela 4.1**), a na terenie gminy 303 (**Tabela 4.2**) obiektów co daje łącznie 400 obiektów w tym również w zespołach obiektów (**Tabela 4.1 i 4.2**).

Uwaga: Uwzględniono trzy zabytki (dwa przemieszczone i jeden wykreślony z rejestru zabytków i rozebrany, które nadal figurują w rejestrze woj. warmińsko-mazurskiego)

Najliczniejszą grupę obiektów ujętych w ewidencji (w tym obiektów objętych ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków) stanowią zabytki zlokalizowane w mieście oraz w obrębie wsi i zespołów podworskich. Wokół miejscowości występują także cmentarze.

➤ Gminna Ewidencja Zabytków – zabytki archeologiczne

Opracowanie zostało poprzedzone kwerendą w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie, Delegatura w Ełku. Poszukiwania archiwalne dotyczyły stanowisk odkrytych i zweryfikowanych w trakcie akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) prowadzonej w latach 80. XX w. oraz stanowisk, których badania, głównie interwencyjne, podjęto pod koniec lat 90. XX w. i po roku 2000. W wyniku poszukiwań archiwalnych ustalono, że obecnie z terenu administracyjnego Miasta Węgorzewo jest 27 stanowisk i luźnych znalezisk (**Tabela 5.1**), a na terenie gminy 166 stanowisk i luźnych znalezisk (**Tabela 5.2**), co daje łącznie 193 stanowisk archeologicznych. Podstawowe dane

do wszystkich stanowisk umieszczono w załączonym wykazie tabelarycznym (**Tabela 5.1 i 5.2**).

Uwzględnione w opracowaniu stanowiska należą w większości do tzw. typu płaskiego (osady, cmentarzyska, ślady i punkty osadnictwa).

IV.3. Placówki muzealne

IV.3.1. Działalność placówek. Zabytki ruchome w zbiorach muzealnych

IV. 3.1.1. Działalność i zasoby Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie

Tradycje muzealnictwa w Węgorzewie sięgają lat sześćdziesiątych XX wieku. Wówczas miłośnicy regionu rozpoczęli gromadzenie różnego typu przedmiotów związanych z tradycją ludową, organizowali również warsztaty twórców ludowych i przeglądy folklorystyczne w oparciu o strukturę organizacyjną Domu Kultury w Węgorzewie. 13 czerwca 1991 roku dzięki determinacji Barbary Grązewicz-Chłudzińskiej, Wojewoda Suwalski utworzył Muzeum Współczesne Kultury Ludowej w Węgorzewie, które przemianowano 13 kwietnia 1992 roku na Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie. Muzeum znalazło siedzibę w zabytkowym budynku przy ul. Portowej 1. Była to wówczas jednostka samorządu lokalnego. W wyniku reformy administracyjnej, po utworzeniu powiatu węgorzewskiego, Muzeum przeszło pod zarząd Starostwa Powiatowego. W listopadzie 2005 roku Muzeum przejął Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Jest to obecnie samorządowa instytucja kultury, dofinansowywana z budżetu Urzędu Marszałkowskiego.

W okresie swojego istnienia Muzeum wzbogaciło się o tereny nad rzeką Węgorapą, na których powstał park etnograficzny z przykładami budownictwa ludowego. Na teren parku przy Muzeum przeniesiono domy drewniane i budynki drewniane i szachulcowe oraz dom murowany (szczyt szachulcowy). W obiektach powstały izby ekspozycyjne zbiorów muzealnych, a w domu ze szczytem szachulcowym pomieściła się dodatkowo muzealna biblioteka.

W Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie znajduje się 10.456 muzealiów – przedmiotów o trwałej wartości kulturowej (historycznej, naukowej, poznawczej, estetycznej) politycznej lub społecznej, podlegających ochronie prawnej, objętych ewidencją muzealną.

Strukturę węgorzewskiego muzeum tworzą następujące działy merytoryczne: archeologiczny, etnograficzny, historyczny oraz promocji i upowszechniania. Dział

Archeologiczny prowadzi szeroko zakrojone badania nad pradziejami wschodnich Mazur. Posiada w swoich zbiorach bogatą kolekcję zabytków z epoki kamienia oraz związanych z kulturami bałtyjskimi od wczesnej epoki żelaza po wczesne średniowiecze. Dział Etnografii prowadzi badania oraz gromadzi zabytki kultury ludowej z terenów Mazur i Pojezierza Suwalsko-Augustowskiego. Na uwagę zasługują zbiory tkactwa, sztuki ludowej, plastyki obrzędowej oraz wytwory tradycyjnych rzemiosł ludowych. Dział Historii kolekcjonuje muzealia dokumentujące historię regionu, przede wszystkim XIX wieku i okresu międzywojennego. Dział Promocji i Upowszechniania oprócz obsługi wystaw prowadzi cieszącą się dużą popularnością wśród dzieci i młodzieży lekcje muzealne z zakresu archeologii, etnografii i historii regionu. Corocznie też organizuje ciekawe imprezy plenerowe: Jarmark Folkloru połączony z Festiwałem Węgorapa Folk Music.)

Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie udostępnia zwiedzającym następujące wystawy stałe:

Park etnograficzny nad Węgorapą,

„Kultura materialna mieszkańców Mazur”,

Rzemiosło wiejskie – narzędzia i wytwory”,

„Dar dla Muzeum” (budynek szachulcowy),

„Mazury wczoraj” (budynek szachulcowy).

Corocznie organizuje także kilka interesujących wystaw czasowych.

Zakres działalności Muzeum Kultury Ludowej:

1. Gromadzenie zabytków w zakresie etnografii, historii, archeologii i przyrody,
2. gromadzenie dokumentacji naukowo-historycznej, technicznej, fotograficznej oraz zbiorów bibliotecznych z zakresu działania Muzeum,
3. organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych, prac wykopaliskowych,
4. ewidencjonowanie, katalogowanie i naukowe opracowywanie gromadzonych muzealiów,
5. zabezpieczanie i konserwacja muzealiów,
6. urządzenie wystaw,
7. współdziałanie w sprawowaniu opieki nad folklorem, sztuką ludową oraz rzemiosłem wiejskim i małomiasteczkowym,
8. prowadzenie działalności konsultacyjnej w zakresie kultury ludowej, archeologii, historii, geografii i przyrody regionu,
9. prowadzenie działalności oświatowej i edukacyjnej,
10. udostępnianie zbiorów dla celów naukowych i edukacyjnych,

11. współdziałanie z placówkami muzealnymi, instytucjami naukowymi, organizacjami społeczno-kulturalnymi w upowszechnianiu wiedzy ze szczególnym uwzględnieniem wiedzy o regionie, jak również dorobku kulturowego kraju i dokonań innych narodów,
12. prowadzenie działalności wydawniczej z zakresu swojej działalności,
13. zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów.

W zbiorach Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie znajdują się następujące muzealia i depozyty:

MUZEALIA I DEPOZYTY
(WEDŁUG DYSCYPLIN, ZGODNIE Z WYKAZAMI GUS)

Dyscyplina	Muzealia	Depozyty
Ogółem	10 458	187
Archeologia	3 574	0
Etnografia	6 289	153
Historia	531	34
Numizmaty	64	

Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie planuje, ze środków samorządowych i funduszy zewnętrznych, podjąć:

- Remont siedziby przy ul. Portowej 1.
- Uzupełnianie istniejących wystaw stałych.
- Rozbudowę skansenu o nowe obiekty etnograficzne z terenu Warmii i Mazur.

IV.3.1.2. Społeczne Mazurskie Muzeum Kolejnictwa w Węgorzewie Fundacji „Dziedzictwo Nasze”.

Społeczne Mazurskie Muzeum Kolejnictwa mieści się w pomieszczeniach dawnego dworca kolejowego w Węgorzewie przy ul. Jaracza. Powstało ono w 2007 roku, z inicjatywy Fundacji „Dziedzictwo Nasze”.

W Muzeum eksponowane są zbiory zabytków kolejnictwa (z kolekcji braci Adama i Mirosława Sawczyńskich z Elku) oraz wyroby sztuki ludowej (efekt pracy 14 pracowni rękodzielniczych propagującym tradycyjne zawody). Przygotowywane są także czasowe wystawy zbiorów z prywatnych muzeów i kolekcji.

W kraju i zagranicą organizowane są wystawy (malarstwo, rzeźba, grafika, fotografika, inne), pokazy rękodzielnictwa, imprezy folklorystyczne, warsztaty edukacyjno-artystyczne dla środowisk polonijnych oraz organizowane są konkursy.

Fundacja „Dziedzictwo Nasze” mieści się w Węgorzewie przy ul. Ogrodowej 29, powstała w 2004 roku z potrzeby środowisk skupionych w organizacjach i instytucjach działających w Węgorzewie (między innymi: Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgorzewskiej, Stowarzyszenie "Wspólnota Polska", Towarzystwo Ratowania Dziedzictwa Kulturowego Kresów Dawnych i Obecnych, Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna) po wejściu Polski do Wspólnoty Państw Europejskich z zamiarem zachowania własnej tożsamości i tradycji kulturowych grup etnicznych zamieszkujących tereny powiatu Węgorzewskiego.

Celami Fundacji są:

1. Ochrona dziedzictwa kulturowego dawnych i współczesnych grup etnicznych obszaru Polski i dawnych ziem kresowych.
2. Edukacja kulturalna ukierunkowana na poznawanie i utrwalanie tożsamości lokalnej i regionalnej.
3. Uświadamianie młodemu pokoleniu jego miejsca i roli w ogólnonarodowym dziedzictwie kulturowym, a także wkładu tego dziedzictwa regionalnego do skarbnicy kultury narodowej i światowej w przeszłości i współcześnie.
4. Wzmocnienie poczucia zakorzenienia mieszkańców regionów pogranicznych w swojej małej ojczyźnie.

IV. 4. Ochrona krajobrazu kulturowego miasta i gminy w dokumentach prawa miejscowego.

Dla realizacji polityki przestrzennej wobec środowiska kulturowego w *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Węgorzewo* wyznaczone zostały następujące instrumenty:

- Rejestr zabytków.
- Ewidencja dóbr kultury.

- Zapisy regulacyjne dotyczące polityki przestrzennej wobec środowiska kulturowego, wprowadzone do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w tym – ustalenia dotyczące stref ochrony konserwatorskiej.
- Wytyczne urbanistyczne dotyczące ochrony i kształtowania wartości środowiska kulturowego, przydatne do opracowywania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego lub wprowadzania do decyzji administracyjnych dotyczących zmian w zagospodarowaniu przestrzennym.

Zapisy regulujące politykę samorządu dotyczącą przestrzeni kulturowej są wprowadzane w zapisach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które po uchwaleniu stanowią prawo lokalne.

V. Charakterystyka zasobów kulturowych Miasta i Gminy Węgorzewo

V.1. Rys historyczny.

V.1.1. Pradzieje

Tereny Północno -Wschodniej Polski, gdzie leży obecnie Miasto i Gmina Węgorzewo, do schyłku plejstocenu kilkakrotnie ulegały zmianom klimatycznym spowodowanym przez zlodowacenie. Ewentualne ślady bytności człowieka na tym terenie w okresach ocieplenia zostały zniszczone lub przykryte grubą warstwą osadów polodowcowych. Ostateczne wytopienie się lodowca w XIV tysiącleciu p.n.e. i ocieplenie się klimatu w następnych tysiącleciach pozwoliło na powolne wytworzenie się ekosystemu przyjaznego człowiekowi. Najstarsze ślady przebywania człowieka na Mazurach pochodzą z późnego paleolitu (XI tysiąclecie p.n.e.). Wówczas pojawiły się tu niewielkie koczownicze grupy, związane z tzw. kulturą hamburską. Ich egzystencja w całości opierała się na eksploatacji środowiska naturalnego (łowiectwie, zbieractwie i rybołówstwie). Taki typ gospodarki i osadnictwa panował na interesującym nas obszarze przez następne dwa tysiące lat. Opisywane terytorium zamieszkiwały wówczas plemiona kręgu kultur z liściakami, nazywane tak od przewodniej formy narzędzia krzemienno - grotu strzały w kształcie liścia wierzby. Stanowiska archeologiczne z tego okresu nie zostały odkryte na terenie miasta i gminy Węgorzewo odkryto je jednak na terenie wschodnich Mazur.

Z końcem epoki lodowej (ok. 8300 lat przed Chrystusem) klimat ocieplił się na tyle, że miejsce tundry zajęła tajga. W tych nowych warunkach rozwinęła się urozmaicona roślinność (między innymi jagody) oraz pojawiły się liczne gatunki zwierząt, w tym łownych. Bogactwo

pożywienia spowodowało z kolei znaczący przyrost demograficzny i przejście ludzi na wpeł osiadły tryb życia. Okres ten nazywamy mezolitem - środkową epoką kamienia. Wówczas na brzegach jezior i rzek (np. wzdłuż biegu Węgorapy i Gołdapy) zakładano obozowiska składające się z kilku szałasów. Stanowiska z tego okresu odkryto w Janówku, Kalu, Ogonkach, Prynowie, Ruskiej Wsi, Trygornie, Stręglu, Wysieczach. Myśliwsko - zbieracki sposób gospodarowania na ziemiach obecnie Północno- Wschodniej Polski charakterystyczny dla kundajskiego kręgu kulturowego trwał jeszcze w późnym mezolicie. Ludy tego kręgu przejęły jednak od sąsiadów, prowadzących już rolniczy tryb życia, umiejętności wytwarzania naczyń glinianych.

Ludność neolityczna, której egzystencja opierała się już na hodowli i uprawie roli z malejącym udziałem polowania i rybołówstwa, podejmując próby ekspansji na omawiany teren (świadczą o tym nieliczne stanowiska archeologiczne), nie zdołała jednak osiedlić się tutaj na stałe. Sytuacja taka trwała bardzo długo, jeszcze w głąb epoki brązu (po 1800 p.n.e.). Nieliczne archeologiczne ślady osadnictwa plemion posługujących się narzędziami wykonanymi z brązu odkryto w Jakunowie i Ruskiej Wsi. Pojedyncze groty oszczepów, sztylety lub siekierki odnajdywane jako znaleziska luźne w Węgorzewie i Stręglu, zazwyczaj wiązane z wymianą handlową. Dopiero w połowie pierwszego tysiąclecia przed Chrystusem nastąpiła tutaj zasadnicza zmiana w strukturze zasiedlenia. Na Mazury przybył nowy lud - Bałowie Zachodni. Zakładali oni osiedla obronne na platformach drewnianych, lokalizowanych na wypłyceiach jeziornych lub silnie obwałowane i chronione palisadami grody na szczytach wzgórz. Od charakterystycznej formy pochówku zmarłych określa się ten lud kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich. Ludność do niej należąca zajmowała się przede wszystkim rolnictwem, wprowadziła też na te tereny umiejętność wytopu i obróbki żelaza.

Na przełomie er wytworzyła się kultura bogaczewska. Był to również lud bałtyjski, jednak o znacznie bardziej rozwiniętej kulturze materialnej, najpewniej dzięki kontaktom i wymianie handlowej z Cesarstwem Rzymskim. Z tego okresu pochodzą cmentarzyska w Ogonkach, Ruskiej Wsi, Węgorzewie i wiele osad rozsianych po całej gminie.

Wczesne średniowiecze (w periodyzacji archeologicznej) było ostatnią fazą samodzielnego bytu plemion bałtyjskich na tych ziemiach. Tereny miasta i gminy Węgorzewo zamieszkiwały w tym okresie plemiona Galindów. Rody możnowładców plemiennych (Nobiles) podzieliły między siebie poszczególne włości, w których wznoszono grody obronne otoczone wieńcem osad. Podstawą gospodarki Galindów było rolnictwo uzupełniane hodowlą bydła, łowiectwem, rybołówstwem i bartnictwem. Zajmowali się oni również wyprawami łupieżczymi na ziemię sąsiadów, co powodowało wyprawy odwetowe. Plemiona Prusów

nigdy nie zdołały się zjednoczyć, a wewnętrzne walki bałtów stały się przyczyną ich osłabienia. Galindia nękana okresowo przez wojska Jaćwingów stała się w XII wieku celem ataków znacznie silniejszych sąsiada - wojsk polskich. W ostateczności najazdy doprowadziły do złamania roli militarnej Galindii i jej spustoszenia, nie skutkowały jednak zajmowaniem ziem plemiennych.

V.1.2. Osadnictwo na terenie gminy w XIII-XIV wieku.

Regularny podbój Prus rozpoczął się od 1226 r. i był realizowany (z udziałem wojsk księcia mazowieckiego). przez Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie zwany Zakonem Krzyżackim. W latach 40. XIII wieku wojska zakonne penetrowały ziemie plemienia Galindów. Z datą 1256 r. wiązana jest informacja o zniszczeniu grodu Angetete, lokalizowanego u wypływu Węgorapy z jeziora Mamry. Kronikarz krzyżacki Piotr z Dusburga pod datą 1283 zapisał: "Koniec wojny w Prusach. Początek wojny litewskiej." Oznaczało to pokonanie plemion pruskich i zajęcie ich terytoriów aż po Niemen. Rozwój osadnictwa na zdobytym terenie następował znacznie wolniej niż jego podbój. Najstarszą informacją podaną przez cytowanego Piotra z Dusburga jest wiadomość o budowie zamku Angerburg (Węgobork) w 1335 roku na miejscu grodu Angetete, na mocy dokumentu wielkiego mistrza Dytryka von Altenburga. Zamek ten leżał bezpośrednio nad wypływem Węgorapy z jeziora Mamry. Już w 1341 roku w okolicach zamku osadzono pierwszych mieszkańców na mocy przywileju wielkiego mistrza Dytryka von Altenburga. Na podstawie opisów można uznać, że nadania dotyczyły obszaru obecnej wsi Ruska Wieś i miasta Węgorzewa oraz wsi Guja. Osady te, podobnie jak i zamek, nie przetrwały najazdu księcia Kiejstuta w 1365 roku. Zamek został odbudowany dopiero w 1398 roku i z czasem stał się siedzibą prokuratora niższego urzędnika zakonnego. W okolicy Gui powstał zameczek wzmiankowany w 1384 roku, wiadomości o tym umocnieniu zanikają jednak z końcem wieku. Na przełomie wieków rozpoczęła się nowa akcja kolonizacyjna. W 1388 roku wielki mistrz Konrad Zölner wystawił przywilej dla dóbr w Tarławkach. W 1399 roku lokowana została (niezidentyfikowana) wieś czynszowa Angeraw. W 1400 roku wzmiankowana jest lokacja wsi czynszowej Węgielsztyn, potwierdzona przywilejem z 1406 roku wystawionym przez wielkiego marszałka Ulryka von Jungingena. W 1402 roku wzmiankowane są dobra służebne w Ruskiej Wsi (przywilej wielkiego marszałka Wenera von Tettingena). Nowy przywilej dla tej wsi, nadał wielki mistrz Michał Kűchmeister w 1420 roku. Z nadania wielkiego mistrza Konrada von Jungingena powstały dobra służebne w Rydzówce (1403) i

Gui (1406). Jeszcze w 1397 roku dokonują się kolejne nadania na terenie puszczy sztyrnorckiej - Surwile. W wyniku sporów wielki mistrz Michał Kűchmeister dokonał podziałów z których wynika, że istniała wieś czynszowa w Sztynorcie (1416). Kolejne wzmianki o tej wsi pochodzą dopiero z 1552 roku. Wieś Radzieje jest wzmiankowana w 1417 roku. W kolejnych latach powstały dalsze wsie: Brzozowo (lata 30.XV w.), Prynowo (1435), Jakunowo jako wieś wolnych z nadania marszałka Wincentego von Wirsberga (1438), dobra służebne w Trygorcie powstały z nadania marszałka Kiliana von Erdorf (lata 30. XV w.). Do wojny trzynastoletniej, na omawianym terenie, powstały dwie parafie: w Radziejach i Węgielsztynie. Ostatecznie po 1437 roku na terenie prokuratorii węgoborskiej leżały wsie Brzozowo, Guja, Jakunowo, Prynowo, Trygort, Ruska Wieś i Węgielsztyn. Radzieje należały do prokuratorii w Lecu (Giżycku).

Po wojnie trzynastoletniej (1454 - 1466) nastąpił okres względnego spokoju. Drugi pokój toruński pozbawił Zakon znacznej części dobrze zagospodarowanych ziem, a wielkich mistrzów krzyżackich uczynił lennikami królów polskich. Osłabiony zakon nie był w stanie utrzymać dłużej prokuratorii, a tym samym i zamku Angerburg (Węgobork). W 1469 roku namiestnik Henryk Reus von Plauen zastawił zamek wraz z przynależnymi wsiami (Brzozowo, Guja, Jakunowo, Prynowo, Trygort, Ruska Wieś, Węgielsztyn) na rzecz braci Anzelma i Jana von Tetau. W okresie zastawu powstała jedna wieś – Kal. Nadania, na prośbę Anzelma von Tetau, dokonał wielki mistrz Marcin von Truchsess w 1478 roku. Prokuratoria wróciła pod władzę zakonną pomiędzy 1478 a 1482 rokiem. W tym czasie powstała nowa wieś służebna –Dąbrówka. W okolicach zamku powstała wieś Nowa Wieś (zwana także Geratwol) z przywilejem z 1514 roku wystawionym przez wielkiego mistrza Albrechta Hohenzollerna (później przekształcona w miasto Węgobork (Węgorzewo). W pobliżu zamku Angerburg (Węgobork) istniała wówczas osada zagrodnicza (zwana także Wolą - Schlossfreiheit), w której mieszkali karczmarze, zagrodnicy, rzemieślnicy i młynarz. W 1507 roku wspomina się świątynię przy zamku w Węgoborku, do której przypisano najprawdopodobniej Ruską Wieś, Nową Wieś, Kal i Wolę. Przy świątyni działała szkoła. Na terenie obecnej gminy było pięć karczem: po dwie w Woli i Węgielsztynie oraz jedna w Radziejach. Młyn był tylko jeden przy zamku. Tutaj też działał tartak. Do 1525 roku osadnictwo na terenie gminy nie przekroczyło linii Węgorapy. Ostatni wielki mistrz Albrecht von Hohenzollern ponownie zastawił zamek (lata 1520-1525) Krzysztofowi Schenk zu Tautenburg. W Węgielsztynie utworzono w 1525 roku szkołę.

Zakon podejmował próby odzyskania dawnej swojej pozycji. Ostatni mistrz krzyżacki Albrecht von Hohenzollern – Ansbach, siostrzeniec Zygmunta Starego, odmawiał złożenia

hołdu i wszczął wojnę pruską (1519-1521), która nie przyniosła jednak rozstrzygnięcia. Zainteresowanie wielkiego mistrza i księcia prądami reformacji spowodowało przekształcenie w 1525 roku państwa zakonnego w świeckie Prusy Książęce, które pozostawały lennem Polski. Czas panowania księcia Albrechta von Hohenzollern - Ansbach (1525-1568) to nowy okres osadniczy. W miejsce prokuratorii utworzono starostwo węgoborskie (węgorzewskie) z siedzibą w Węgoborku (Węgorzewie). Nastąpiły nowe nadania tym razem książęce. Jako pierwsze powstały wsie czynszowe Ogonki i Stręgiel w 1529 roku. Pierwsza połowa XVI wieku to rozwój wielkich własności ziemskich. W latach pięćdziesiątych XVI wieku powstały dobra szlacheckie. Dotyczyło to zwłaszcza puszczy sztyrnorckiej należącej od prawie półtora wieku do Lehndorffów. Rozdzielono dobra Surwile od Tarławek, nadano łąny w okolicach jezior Sztynorckiego, Pniewskiego i Sztynortu Małego. W 1560 roku wymieniane są miejscowości Sztynort, Pniewo, Kietlice, Łabapa i Stawiska. W 1558 roku wzmiankowana jest miejscowość Przyszań, która w XVII w przeszła w posiadanie Lehndorffów.

W 1558 roku powstały inne dobra - w Biedaszkach i Perłach. Klimki powstały w wyniku nadania przez księcia 40 włók lasu w 1560 roku. Na początku lat 60. XVI w. nadania kontynuował starosta węgoborski Jan Pusch. Z jego inicjatywy powstały wsie czynszowe Jakunówko i Stulichy. O miejscowości Dłużec wiadomo, że w 1540 roku było dwóch chłopów na prawie chełmińskim. W 1562 roku powstały Stulichy jako wieś czynszowa. Wesołowo powstało w końcu XVI wieku, a wzmiankowane jest w 1621 roku. Wilkowo powstało w latach 1572-1573. W 1590 roku nadano łąny w Małej Gui. W XVI wieku założono Łęgwarowo i Rudziszki jako wsie szlacheckie. Szkoły powstały w Radziejach i Sztynorcie.

Kulminacyjnym akcentem akcji osadniczej było utworzenie w 1571 roku miasta Węgorzewa. Miastu nadano prawo chełmińskie z herbem, sądem i ławą sądowniczą. Obok miasta istniała nadal wydzielona osada Wola (Schlossfreiheit). Dalszy rozwój miasta odbywał się na kanwie istniejącego zamku i wsi.

Akcja osadnicza odbywała się z napływem ludności z dawnych terenów zakonnych oraz napływu Polaków, Litwinów, Rusinów i Niemców na wschodnie tereny Prus Książęcych. W tym czasie interesujący nas obszar nawiedzały jednak zarazy, zapewne jako wynik migracji ludności.

V.1.3. Przemiany w XVII-XVIII wieku.

Wiek XVII przyniósł zmiany polityczno – administracyjne. Mimo podejmowanych działań osłabił rozwój interesującego nas terenu gminy. Jednostki osadnicze zaplanowane z

dużym rozmachem w wieku XVI, w wyniku niesprzyjających okoliczności nie tylko nie rozwinęły się, ale uległy w wielu przypadkach całkowitemu zniszczeniu. Regres trwał do początku XVIII w. Przyczyniły się do niego zarazy (1620, 1625, 1630) dziesiątkujące ludność oraz załamanie demograficzne i zniszczenia spowodowane najazdem wojsk tatarsko-litewsko-polskich z lat 1656 i 1657. Sytuacja nie uległa jeszcze ustabilizowaniu, a już w pocz. XVIII w. pojawiła się straszna w skutkach dżuma.

Miasto Węgorzewo powiększało swój obszar (w 1706 roku włączono do niego osadę przyzamkową - Wola) przy utrzymującej się głównie zabudowie drewnianej. Pierwotne, drewniane domy kryte strzechą, o układzie dwuizbowym, charakterystyczne dla wsi, wznoszono często w mieście. Zabudowa ta ulegała zniszczeniu w okresie najazdów i pożarów, ale z mazołem ją odbudowywano. W 1712 roku wydzielono z dóbr dworskich wieś Perły.

W 1701 roku Prusy stają się królestwem. Książę Fryderyk III został królem Fryderykiem I. Jego następca Fryderyk Wilhelm I odwiedził w 1721 r. wschodnie tereny Królestwa aby ocenić ich stan. Od tego roku z inicjatywy króla rozpoczęła pracę komisja nadzorująca zagospodarowywanie kraju i jego nową kolonizację. W tych czasach wprowadzono nową miarę gruntów - miarę olecką (pręt olecki 4,16 m), która obowiązywała w latach 1722-1750, a przy wymierzaniu zagród chłopskich w dobrach królewskich stosowano ją jeszcze w 1773 r. W okresie panowania Fryderyka Wilhelma I podejmowano usilne działania zmierzające do ożywienia gospodarczego omawianego terenu jak i całych Prus. Król przywiązywał też wagę do rozwoju oświaty dokonując reformy szkolnictwa elementarnego (Principia Regulativa z 3 lipca 1736r.). Powstał również fundusz Mons Pietatis, z którego środki przeznaczono na uposażenia nauczycieli szkół wiejskich. Powstały wówczas szkoły w miejscowościach: Brzozowo (1735), Guja (1737), Jakunowo (1737), Jakunówko (1737), Kal (1737), Ogonki (1741), Pniewo (1737), Prynowo (1737), Przyszań (1737), Ruska Wieś (1738), Rydzówka (1737), Stulichy (1741), Trygort (1737-1741), Wesołowo (1737), Wilkowo (1741).

W 1718 roku król Fryderyk Wilhelm I zdecydował o utworzeniu garnizonu wojskowego w Węgorzewie. W mieście zaczęły stacjonować kompanie 9 pułku kirasjerów dowodzonego przez gen. Hansa Heinricha von Katte (do 1741 roku). Na ten okres przypadają liczne działania generała w mieście Węgorzewo, z których najważniejsze to przebudowa zamku, wytyczenie nowego rynku i budowa koszar. Na okres stacjonowania kirasjerów w Węgorzewie przypada dwukrotny pobyt w 1734 i 1736 roku „tajemniczego pułkownika”, którym był król Polski Stanisław Leszczyński szukający schronienia w Prusach. Pojawienie się oddziałów Kirasjerów zapoczątkowało w historii (Węgoborka) Węgorzewa

funkcjonowanie, do końca XVIII wieku, garnizonu wojskowego pułków kawaleryjskich i grenadierskich.

Panujący w latach 1740-1786 Fryderyk II zwany Wielkim podjął kolejne działania reformatorskie. Z jego inicjatywy w 1751 r. została wprowadzona reforma administracyjna, dawne starostwa uznano za zbędne i z ich połączenia powstały nowe powiaty ziemskie, również powiat z siedzibą w Węgorzewie. W 1770 r. utworzono w Węgorzewie urzędy sądownicze dla całego interesującego nas obszaru. Wybudowano szkoły: Stręgiel (1754), Klimki (1781), Pilwa (1785). Reformy i wyprowadzanie kraju z kryzysu przerwała jednak wojna siedmioletnia (1756-1763), która spowodowała kolejne spustoszenia i okupację wschodnich terenów Prus przez wojska rosyjskie.

Z końcem XVIII w. nastąpiło wzmocnienie terytorialne Prus kosztem Polski jako wynik rozbiorów (1772, 1793 i 1795). Wiązała się z tym nowa akcja osadnicza wspierana finansowo przez państwo.

V.1.4. Wiek XIX.

Początek wieku XIX to wojny napoleońskie, które przyniosły ze sobą na wschodnie ziemie Mazur spustoszenie zasobów żywności, głód i zarazy. W roku 1807 zajęły Węgorzewo oddziały polskie - ułani z korpusów generała Jana Henryka Dąbrowskiego i Józefa Zajączka. Po wycofaniu się wojsk polskich do Węgorzewa ściągnięto oddziały III batalionu III Pułku Wojsk Terytorialnych, który stacjonował tu do 1855 roku. Jeszcze w czasie tych wojen, w wyniku klęski pod Jeną konieczna była gruntowna przebudowa wewnętrzna Prus. Projekt opracowany przez reformatora Prus barona Karla vom und zum Steina, zakładał reformę agrarną („Oktoberedikt” z 9.X.1807 r.), zmiany w ordynacji miejskiej i reorganizację urzędów („Städteordnung” z 19.XI.1808 r.). Edyktem z 9 października 1807 r. zniesiono poddaństwo i umożliwiono zakup ziemi przez mieszczan i chłopów. Celem było uśmierzenie buntów chłopskich zapoczątkowanych w końcu XVIII w. i poprawa efektywności rolnictwa. Prawdziwe uwłaszczenie przyniósł jednak edykt wydany za ministra K. A. von Hardenberga z 14 września 1811. Uwłaszczenie wprowadzano w życie powoli - do 1847 r. co piąty chłop otrzymał ziemię. Trzecia z reform dotyczyła aparatu państwowego i wojska (16. XII.1808). Edykt z 11 marca 1812 r. umożliwiał Żydom osiedlanie się na terenie Prus.

Reforma administracyjna z 1816 r. dokonała zmian w rozgraniczeniu rejencji królewieckiej i gąbińskiej. Nowy podział na powiaty spowodował włączenie obszaru obecnego Miasta i Gminy Węgorzewo w skład powiatu węgorzewskiego należącego do rejencji gąbińskiej.

Podział ten stał się z wolna podstawą do wyznaczenia granic obwodów kościelnych i okręgów sądowniczych. Pocztę w Węgorzewie założono w 1826 roku.

Okolo połowy XIX w. podjęto budowę dróg bitych na Mazurach. Wytyczanie szosy z Węgorzewa do Gierdaw nastąpiło w 1856 roku. W 1854 roku król Fryderyk Wilhelm zainaugurował żeglugę na szlaku Wielkich Jezior Mazurskich płynąc parowcem „Masovia”. Wydarzenie to zakończyło wielowiekową regulację systemu Wielkich Jezior Mazurskich. Nie kończyło jednak procesu rozbudowy systemu w kierunku północnym do rzeki Pregoły.

W XIX wieku powstały Kalskie Nowiny jako kolonia wsi Kal (wzmianka z 1858 r.), Maćki wyodrębniono w XIX w. jako majątek ziemski.

W omawianym okresie na terenie obecnej gminy osiedlali się katolicy, którzy otrzymali kościół dopiero w latach 1912-1913, parafię erygowano w 1928 roku. Była to jedyna parafia katolicka w powiecie węgorzewskim.

Powstanie Cesarstwa Niemieckiego (1 stycznia 1871) wpłynęło na rozwój gospodarczy terenu i wyprowadzenie z izolacjonizmu. Wejście państwa w epokę pary spowodowało rozwój sieci kolei żelaznej jak też przemysłu i rolnictwa. Nowa maszyna parowa umożliwiała szybki przewóz towarów i ludzi oraz dynamiczny rozwój przemysłu, którego wyroby sprawnie przewożono we wszystkie zakątki cesarstwa. Rozwinął się również przemysł przetwórczy płodów rolnych. Przy dworach powstawały liczne gorzelnie. Węgorzewo stało się stacją kolei żelaznej w 1898 roku, kiedy to zbudowano linie łączącą miasto z Gierdawą. Dalsze połączenia z Gołdapią (1899) Kruklankami (1905) i Ketrzynem (1907) uczyniły ze stacji węzeł kolejowy. Powstała gęsta sieć kolejowa na terenie powiatu umożliwiającą szybkie przemieszczanie się ludności do miasta powiatowego - Węgorzewa, ale dająca także bardzo dobre połączenia obszaru powiatu z centrami w całych Niemczech. To z kolei wpływało na migracje ludności i pozwalało intensyfikować i mechanizować rolnictwo - podstawowe zajęcie ludności na omawianym obszarze. Pojawiały się produkty przemysłowe, których nie produkowano na miejscu. Ścisłe kontakty z uprzemysłowionymi landami prowadziły do zmian osadniczych: tworzenia nowych gospodarstw chłopskich, rozwoju sieci osadnictwa kolonijnego. Coraz większego znaczenia nabierała także sieć dróg kołowych, proces jej rozbudowy trwał jeszcze do I wojny światowej.

Przełom XIX i XX wieku to okres kształtowania się zachowanego do dziś krajobrazu kulturowego obszaru gminy. Wcześniejsze formy ubogiego budownictwa mazurskiego (drewniane, gliniane i kamienne) zachowały się w formie szczątkowej. Ważnym dla rozwoju budownictwa było wynalezienie pieca kręgowego Fryderyka Hoffmana, które przyczyniło się do rozwoju budowy cegielni na terenie powiatu. Wydajność cegielni z piecem Hoffmana

przyczyniła się do dynamicznego rozwoju budownictwa ceglanego. Pojawiły się dość powszechnie budowle murowane z cegły kryte dachówką. Nadal wykorzystywano jednak naturalny materiał jakim był kamień polny.

W latach 70. XIX w. na terenie gminy istniały majątki ziemskie ukształtowane już ok. poł. XVI w. (Sztynort Duży z folwarkami klucza sztyńnorckiego: Jerzykowo, Kietlice, Łabapa, Pniewo, Stawiska, Surwile, Sztynort Mały, Tarławki; majątki Rudziszki, Dąbrówka Mała, Lęgowarowo, Kliniki, Nowa Guja, Perły, Prynowo). Do 1932 r. powstały jeszcze majątki powyżej 100 ha (Maćki, Matyski, Pasternak, Róża, Różewiec, Wesołówko).

V.1.5. Od I wojny do końca II wojny światowej.

Ważnym elementem krajobrazu była budowa Kanału Mazurskiego, który w zamierzeniach miał łączyć Jezioro Mamry z rzeką Pregolą. Jego budowę zaczęto w 1911 roku i przerwano w 1914. Wznowienie budowy nastąpiło w 1934 roku. W 1942 roku budowę przerwano po raz kolejny i nigdy nie wznowiono. Obecnie Kanał Mazurski przebiega przez tereny Polski i Rosji.

W latach 1913-1919 w koszarach zbudowanych przy obecnej ul. J. Bema stacjonował Dziesiąty Pułk Jęgrów Konnych.

Ten spokojny rozwój powiatu przerwała pierwsza wojna światowa. Zajęcie miasta i terenu gminy w wyniku działań wojennych trwało krótko (sierpień - wrzesień 1914 roku) i nie przyniosło istotnych zniszczeń. Podobny charakter miały zniszczenia jakie nastąpiły w siedliskach wiejskich, budynkach użyteczności publicznej oraz infrastrukturze.

Na terenie gminy w okresie pierwszej wojny światowej powstały punkty oporu jako zespoły schronów koszarowych, schronów pogotowia i wartowni tzw. Giżycka Pozycja Polowa (GPP). Były to schrony bierne.

Po wojnie spór między Polską a Niemcami o przynależność Mazur rozstrzygnął plebiscyt na korzyść Niemiec. Prusy Wschodnie, w tym również interesujący nas obszar, oddzielone od Niemiec terytorium Polski, która odzyskała niepodległość po pierwszej wojnie światowej, były izolowane i zubożone.

Dojście do władzy w 1933 roku Adolfa Hitlera rozbudziło nadzieje na poprawę sytuacji regionu. Widocznymi zmianami, była rozbudowa obszaru miasta, która zaznaczyła się w budownictwie komunalnym (w latach 1936-1937 75 domów) i użyteczności publicznej. Zmiany polityczne prowadziły jednak do utraty tożsamości Prus na rzecz nowoczesnego totalitarnego państwa hitlerowskiego. Wprowadzenie systemu monopartyjnego, zmiany

dawnych mazurskich nazw miejscowości - to widoczne, choć nie jedyne przejawy działania nowej władzy.

Porozumienia traktatu wersalskiego z 1919 roku zabraniały pokonanym Niemcom budowy umocnień, dlatego też początkowo nie pojawiły się na terenie gminy istotne formy tego budownictwa. Jednak w latach 1936-1939 na terenie obecnej gminy, w powiązaniu z Giżycką Pozycją Polową, wybudowano schrony bojowe piechoty tworzące łącznie tzw. Giżycki Rejon Umocniony (GRU). W mieście Węgorzewo w 1934 zaczęto budowę nowego kompleksu koszarowego po północnej stronie obecnej ul. J. Bema. W koszarach południowych i północnych stacjonował 2 pułk kawalerii w latach 1934-1939.

System Wielkich Jezior Mazurskich to atrakcyjny teren turystyczny, który wykorzystywano do wypoczynku letniego i sportów wodnych latem i lodowych zimą. Funkcjonowała żegluga, którą można było pokonać trasę z Węgorzewa do Pisz i Ruciane Nida. Punktem przystankowym szlaku wodnego była wyspa Upały z restauracją, Nad jeziorem Świącajty działało kąpielisko miejskie i „Jägerhöhe” dom leśny i schronisko. Na terenie gminy działał klub żeglarski i centrum bojerowe w Ogonkach. W mieście działały liczne hotele („Niemiecki Dom”, „Zamkowy”, „Następca Tronu”, „Dworcowy”, „Komm`s Hotel”) i schroniska.

Hitlerowskie Niemcy zmierzały ku wojnie. Atak na Polskę 1 września 1939 roku rozpętał drugą wojnę światową. Przesunięcie się działań wojennych na wschód spowodowało budowę kwater dowódczych. W otoczeniu kwatery Hitlera w Gierłozie powstały kwatery dowodzenia, w tym dwie na terenie gminy: Główna Kwatera Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa Wojsk Lądowych - „Mauerwald” w Przystani (1940-1944) oraz Polowa Kwatera Szefa Kancelarii Rzeszy Hansa Lammersa w Radziejach (1940-1944).

Działania wojenne prowadzone początkowo z dala od terenów obecnej gminy Węgorzewo, po załamaniu się potęgi militarystyki hitlerowskiej, zbliżały się nieuchronnie do granic Prus Wschodnich, a tym samym do terenu gminy. Armia Czerwona dotarła do granic Prus w październiku 1944 roku. Rozpoczęta wcześniej ewakuacja ludności, trwała do końca 1944 roku. Wsie, majątki dworskie i zabudowa kolonijna znacznie się wyludniły.

V.1.6. Okres od roku 1945 do pocz. XXI w.

W styczniu 1945 roku ziemie powiatu węgorzewskiego zajęły oddziały Armii Czerwonej, w ślad za nimi ruszyła polska ludność przygraniczna. Symboliczne przekazanie władzy przez Rosjan stronie polskiej nastąpiło 21 maja 1945 roku. Omawiany teren włączono do Polski, administracyjnie do woj. olsztyńskiego, a główne miasto przedwojennego powiatu Angerburg nazwano Węgorzewo. Utrzymano również powiat. Położenie wpłynęło na dość

szybkie osiedlanie się ludności polskiej w dobrze zachowanych wsiach. Znaczej likwidacji uległy linie kolei normalnotorowej. Lata powojenne to nie tylko zmiana przynależności państwowej terenu dawnego powiatu Węgorzewo, ale również tworzenie nowej administracji i zrębów nowego systemu politycznego. System ten wywarł znaczący wpływ na przekształcenia własnościowe, światopoglądowe, gospodarcze i planistyczne. Rolniczy charakter powiatu węgorzewskiego ze słabo rozbudowanym przemysłem utrzymał się w okresie powojennym. Ustrój socjalistyczny, funkcjonujący wówczas w Polsce, dopuszczał wprawdzie własność prywatną, jednak dominującą stała się własność państwowa i spółdzielcza. Zniszczone w 80% tereny zabudowy miejskiej zostały w znacznym stopniu upaństwowione, a nowa zabudowa powstawała wbrew dawnym podziałom geodezyjnym. Dawne majątki, jak i część gruntów dawnych wsi zostały włączone do Państwowych Gospodarstw Rolnych, akweny wodne zagospodarowywały Państwowe Gospodarstwa Rybackie, lasy upaństwowiono. Z czasem jednak miejsce prywatnego handlu zajęły spółdzielnie – Spółdzielnia Spożyców Społem, Miejski Handel Detaliczny i Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska. Scentralizowany system zarządzania i finansowania odciskał swoje piętno na wielu dziedzinach życia ludności, między innymi na oświacie, kulturze i ochronie zdrowia. Wprowadzanie zasad planowania przestrzennego powodowało zmiany zabudowy wsi z Państwowymi Gospodarstwami Rolnymi jak i standardowymi zagrodami chłopskimi. Krajobraz mazurski ulegał przeobrażeniom. W wyniku reformy administracyjnej z 1975 r., zwiększono liczbę województw i zlikwidowano powiaty, na omawianym terenie utworzono Miasto i Gminę Węgorzewo i włączono do województwa suwalskiego. Był to okres intensyfikacji systemowego budownictwa i rozwoju firm państwowych. Na terenie dawnych majątków dworskich pojawiała się nowa utylitarna zabudowa produkcyjna oraz osiedla domów z betonu. Widoczną pozostałością tego okresu są ponadto jednorodne sklepy GS i zlewnie mleka. W okresie międzywojennym w Systemie Wielkich Jezior Mazurskich rozwijał się ruch turystyczny. Baza turystyczna zniszczona w czasach wojennych, była stopniowo odbudowywana. Wiele ośrodków wypoczynkowych wznosiły zakłady przemysłowe z całej Polski.

Przemiany społeczno-polityczne, które dokonały się w Polsce po 1989 roku, doprowadziły między innymi do zmian własnościowych. Ich pierwszym przejawem była komunalizacja majątku państwowego, prywatyzacja i wyprzedaż nieruchomości rolnych Skarbu Państwa. Proces ten, trwający do dzisiaj, obok skutków pozytywnych (tworzenie nowych przedsiębiorstw prywatnych, rozwój budownictwa, głównie prywatnego), rodzi też negatywne

(bezrobocie, znaczne zróżnicowanie dochodów społeczeństwa). W sferze usługowej wyraźnie dominują gospodarstwa agroturystyczne związane z obsługą ruchu turystycznego.

W 1998 roku dokonano kolejnej reformy administracyjnej, przywrócono wówczas powiaty, powstał powiat giżycki w którego skład weszło miasto i gmina Węgorzewo. /Powiat węgorzewski utworzono 1 stycznia 2002 roku/. Zmniejszono również liczbę województw likwidując województwo suwalskie i tworząc województwo warmińsko - mazurskie z siedzibą w Olsztynie, w którego skład weszło Miasto i Gmina Węgorzewo w powiecie giżyckim, a od 2002 roku węgorzewskim.

Miasto i Gmina Węgorzewo, co już podkreślano, leży w systemie Wielkich Jezior Mazurskich, na obszarze znacznego ruchu turystycznego. Walory przyrodnicze (czyste powietrze, lasy, jeziora) wpływają na rozwój turystyki na tym terenie. Dynamicznie rozwija się agroturystyka. Specyfiką ostatnich lat jest powstawanie prywatnych, rodzinnych zagród letniskowych wytyczanych od nowa lub tworzonych w wyniku przekształceń. Odkrywane są dla turystyki zapomniane zespoły fortyfikacyjne w Mamerkach - Przystani oraz Kanał Mazurski. Okresowo, turystyczne uruchamiana jest linia kolejowa z Węgorzewa do Kętrzyna. Planowane jest otwarcie przejścia granicznego Perły- Kryłowo.

V. 2. Historyczny układ urbanistyczny

Naturalną linią kształtującą układ przestrzenny miasta był zachodni brzeg zakola rzeki Węgorapy. Założeniem miasta Węgorzewo stał się zamek krzyżacki wzniesiony w 1398 roku w pobliżu rzeki, był to niewielki obiekt niskiej rangi. Przy zamku powstało z czasem niewielkie osiedle służebne nazwane Wola (Freiheit). Na początku XVI w. w odległości kilkuset metrów założono osadę „Gerathwol”/„Geratwol” (Geratowa Wola), która otrzymała przywilej w 1514 roku. Z tej osady powstało miasto Węgorzewo. Nadanie praw miejskich osadzie w 1571 roku dało warunki rozplanowania i podziału urbanistycznego nowego miasta – Węgorzewa na bazie istniejącego już rozplanowania wsi. Wytyczono rynek o wymiarach 90 na 48 m na północny - zachód od zamku i na zachód od kościoła. Rynek łączył się z ulicą główną, która stanowiła oś wcześniejszego założenia. Równoległe do tej ulicy biegły dwie inne, które w całość łączyły uliczki poprzeczne. Miasto otoczono palisadą i zapewne fosą, w tej obronnej konstrukcji były trzy bramy z mostami zwodzonymi (Brama Polska - prowadząca do Giżycka, Brama Litewska prowadząca do Darkiejm i Brama Królewiecka). Z XVII wieku znanych jest pięć ulic: Gardawska, Most Krawców, Darkiejmska, Rastemborska, Królewiecka. Na rynku, w 1588 roku, wzniesiono dwupiętrowy ratusz w stylu późnego

renesansu z wieżą zwieńczoną niewielką kopułą. Zabudowa wzdłuż ulic była zwarta. Przeważały domy drewniane, tylko nieliczne były murowane domy. Budynki wokół rynku miały podcienie. Miasto płonęło trzykrotnie w 1608, 1656, 1707 roku. W 1608 roku spłonął kościół, na miejscu którego wzniesiono w 1611 roku świątynię ewangelicką w stylu późnogotyckim (ob. katolicką p.w. św. Piotra i Pawła). Służebną osadę przyzamkową włączono do miasta dopiero w 1706 roku.

Panorama miasta z początku XVIII w autorstwa Jacoba Boydta (*Angerburg in Altenansichtskarte, Selbstverlag der Kkreisgemeinschaft Angerburg 1994, s.31.*; Jarosz K., Łapo J.M., *Rzecz o imć Helwigu, Węgorzewo 2002, s.7*) ukazuje miasto widziane od strony wschodniej. Na pierwszym planie znajduje się znacznie rozbudowany zamek węgorszewski w stylu barokowym, do którego prowadzi wjazd po moście. Wjazd do miasta jest oddalony w kierunku północnym. W panoramie dominują domy parterowe, ustawione szczytem do ulicy, w zwartej zabudowie (murowany dom tego typu zachował się w Giżycku i pochodzi z XIX w.). Dom przy ul. Teatralnej pochodzi z przełomu XIX/XX w. Nieliczne domy piętrowe stoją w pobliżu kościoła i rynku a ich wygląd jest mało czytelny. Zabudowa z tych czasów była nadal głównie drewniana. W wyniku badań archeologicznych, udało się odkryć części domów jedno i dwuizbowych przy ob. ul. Krzywej. Tego typu budynki określa się mianem domów budników. Nieliczne tego typu obiekty zachowały się na terenie pobliskiej suwalszczyzny i pochodzą z XVIII i XIX wieku. Forma takich domów była znana i popularna na terenie Mazur od XVII wieku. W panoramie miasta widoczne są ponadto budowle powiązane z rzeką: młyn i jaz wodny. Skala miasta w stosunku do rzeki wskazuje na duże znaczenie systemu wodnego w jego funkcjonowaniu.

Jak widzimy w planie z lat 1717 –1724 zamek /Jarosz K., Łapo J.M., *Rzecz o imć Helwigu, Węgorzewo 2002, s.12-13* / leżał na sztucznej wyspie pomiędzy rzeką i kanałem. Widoczny na planie zamek nie ma już żadnych cech budowli krzyżackiej. Jego usytuowanie pokrywa się jedynie z lokalizacją zamku zakonnego. Zarys zamku jest niemal identyczny jak obecnie. Z przeprowadzonych badań wiadomo, że obecny zamek w swojej najstarszej fazie pochodzi z XVI w. Samo miasto jest otoczone umocnieniami z bastionami. Od koryta rzeki przed zamkiem od strony południowej w kierunku rynku i dalej do zakola rzeki biegnie kanał służący spławianiu drewna, który podzielił miasto i Rynek. Główna ulica łączy teren zamkowy z rynkiem i pokrywa się z przebiegiem obecnej ul. Zamkowej. Sieć ulic nie ma regularnego charakteru pokrywają się one w przybliżeniu z przebiegiem obecnych ulic w centrum miasta. Na planie duże obszary miasta zajmują ogrody. W zachodniej części miasta znajdują się dwie ulice stodołne. Z miasta wiodą drogi do Wystrucia, Kętrzyna i Giżycka.

W 1729 roku na terenach ogrodów zamkowych wytyczono Nowy Rynek, przy którym stanęło trzynaście domów. Ocalał tylko jeden dom. Jest to budynek murowany, parterowy z wystawką w dwuspadowym dachu, ustawiony do Rynku kalenicowo. W 1740 roku przy ob. ulicy Pionierów zakończono budowę koszar dla 100 kirasjerów. Podobnie jak dom przy rynku były to domy ustawione do ulicy kalenicowo. Znane są zdjęcia tych budynków i są to obiekty typowe dla czasów powstania. Taki typowy dom kalenicowy wykształcił się w okresie nowożytnym z połączenia dwóch domów dwuizbowych i był popularny na rozległym terenie Prus, Litwy i Mazowsza zarówno na wsi jak i w mieście. Miał plan prostokąta. Wejście do budynku poprzez sień, umieszczono pośrodku ściany kalenicowej. Sień umieszczona centralnie zajmowała całą szerokość budynku. Wyjście z sieni prowadziło na podwórze. Z boków znajdowały się po dwie izby w trakcie frontowym i podwórzowym, każda była doświetlona dwoma oknami. Uzyskiwano tym samym charakter symetrycznych, pięcioosiowych elewacji podłużnych i cztery izby mieszkalne. W przypadku domów węgorskich sień środkowa była bardzo szeroka, jak przejazd bramny. Wiązało się to zapewne z funkcją koszarową i potrzebą korzystania ze sprawnej komunikacji.

W Węgorzewie nie wykształcił się typ kamienicy mieszczańskiej znany z innych miast z terenu Prus, jednak na stosowane tutaj rozwiązania miały wpływ liczne tendencje wykształcone przez wieki, a znane z zachowanych przykładów na terenie Prus Wschodnich, Zachodniego Mazowsza i Zachodniej Litwy.

Jeszcze w XVIII wieku pojawiły się bruki na części ulic. W 1730 roku na głównych ulicach ustawiano lampy oliwne, do których olej produkowano w miejscowej olejarni. W 1733 roku podjęto akcję wymiany pokryć dachów z gontu i słomy na dachówkę. W 1736 roku dokonano generalnego porządkowania miasta. W 1740 roku oddano do użytku miejski wodociąg zaprojektowany przez von Suchodolca i hydraulika Sacka. Mieszkańcy Węgorzewa utrzymywali się handlu i rzemiosła.

W 1818 roku rozebrano bramy miejskie zasypano fosy i usunięto mosty zwodzone.

Przemiany społeczne i polityczne jakie zaszły w II połowie XIX wieku to: reformy wojskowe, administracyjne, a zwłaszcza gospodarczo-przemysłowe spowodowały znaczne przeobrażenie miasta. Szczególny wpływ na zmiany w rozwoju miasta miała budowa linii kolejowych, które łączyły miasto z Gierdawą (1898) Gołdapią (1899) Kruklankami (1905) i Ketrzynem (1907). Powstanie stacji kolejowej doprowadziło do budowy całego systemu budynków przynależnych do rangi stacji. Powstał dworzec z magazynem spedycji kolejowej jak i parowozownia z budynkiem administracyjnym. Granice stacji wyznaczały nastawnie, a nad

całością dominowała kolejowa wieża wodna. Obsługa stacji wymagała całego sztabu ludzi, dla których wzniesiono typowe domy kolejowe.

Zabudowa miejska rozwinęła się w sposób naturalny w kierunku kolei. Rozwój miasta powodował wydzielanie kolejnych kwartałów zabudowy i nowy podział parcel budowlanych również w miejscach dawnych ogrodów. Powstały wówczas nowe budynki noszące już cechy budownictwa przełomu wieków, kiedy to wprowadzono normy budowlane i stosowano zdobnictwo historyzujące lub secesyjne. Wiele wcześniej wybudowanych domów w wyniku remontów otrzymało nową formę lub zostało całkowicie przebudowanych. Na szybki rozwój budownictwa murowanego miał wpływ rozwój technologiczny i budowa nowych cegielni z piecem Hoffmana. Kontakty z całym Niemcami, które umożliwiała kolej przyczyniły się do rozwoju infrastruktury miejskiej, rzemiosła i handlu. W 1901 roku w Węgorzewie zbudowano sieć gazowniczą. W zabudowie miasta pojawiły się budynki w formach architektury neogotyckiej z obszernymi stalowymi zbiornikami na gaz i koks. Symbolem nowoczesnego wówczas systemu wodociągów i kanalizacji miejskiej stała się wieża wodna. Zabudowę miasta uzupełniały budynki oświatowe, szpitalne (w tym zespół Bethesda), przemysłowe (np. fabryka kafli). Ważnym elementem, który pojawił się w panoramie miasta były budynki koszarowe wzniesione we wschodniej jego części. Rozwój turystyki i uruchomienie żeglugi po jeziorach mazurskich przyczyniły się do sezonowego ruchu miłośników sportów wodnych. W mieście i jego okolicy pojawiły się budowle związane z wioślarstwem, żeglarstwem oraz kąpieliska.

Krótkie zajęcie miasta przez wojska rosyjskie w wyniku działania I wojny światowej nie przyniosło zniszczeń. Miasto w okresie międzywojennym wzbogaciło się o kościół Św. Krzyża, koszary, budynki publiczne, kamienice i domy jednorodzinne.

W wyniku działań II wojny światowej zabudowa miasta uległa zniszczeniu w blisko 80%. Przystępując do powojennej odbudowy centrum miasta zachowano układ wykształconych ulic, nie zachowano jednak podziału dawnych parcel. Nowa zabudowa to ciągi bloków wzdłuż przyrynkowych pierzei i w głąb kwartałów, niestety, zacierająca dawny charakter miasta. Próbą nawiązania do skali miasta, wykształconej przez stulecia, jest zabudowa zachodniej pierzei nowego rynku.

V.3. Historyczne układy ruralistyczne

Wsie terenu gminy mają przeważnie XV lub XVI -wieczny rodowód. Kształtowały się w dwojaki sposób: w powiązaniu z siedliskiem dworskim lub w sposób czynszowo –

zagrodowy /wsie zagrodowe/. Te pierwsze poza zespołami dworskimi mają zabudowę składającą się z czworaków i dwojaków usytuowanych wzdłuż jednej ulicy. Zabudowa pochodzi głównie z przełomu XIX i XX w. i ma charakter kalenicowy. Przeważają wsie ulicowe /Klimki, Maćki, Perły/. Duży kompleks wsi powiązanych z majątkami stanowią dobra dzierżawne klucza sztyrnorckiego /Jerzykowo, Łabapa, Pniewo, Surwile, Stawiska, Sztynort Mały, Tarławki/ utworzone ok. poł. XIX w.

Licznie reprezentowane wsie zagrodowe to ulicówki. Poza wsiami ulicowymi są również wielodrożnice /Węgielsztyn, Guja i Radzieje/ ze zróżnicowaną zabudową. Silnie rozbudowany układ z załączkiem pierzei mają Radzieje. Przeważa w nich zabudowa z przełomu XIX/XX w. Ich zabudowę stanowią przeważnie gospodarstwa rolne składające się z frontowego domu mieszkalnego i budynków gospodarczych wokół prostokątnego podwórza. Murowany dom to przeważnie, omówiony wyżej, typowy dom kalenicowy. Dom tego typu mógł być rozbudowywany poprzez dodanie izb z obu stron sieni. Budynki gospodarcze zazwyczaj wznoszono prostopadle do domu z użyciem kamienia i cegły. Drewniana stodoła ustawiona równoległe do domu zamykała podwórze.

W trakcie odbudowy ze zniszczeń po pierwszej wojnie światowej pojawiły się nowe typy budynków (np. w miejscowości Kolonia Rybacka) mające charakter stylu narodowego lub typowo willowy, indywidualny rozkład. Ciekawym elementem krajobrazu wiejskiego są typowe powtarzalne domy osadnicze typu zydlung pojawiające się zwłaszcza przy zakładach przemysłowych, w odbudowywanych wsiach i siedliskach dworskich.

Ważnym elementem wsi parafialnych był kościół z terenem przykościelnym. W takich wsiach pojawiły się karczmy składające się z zabudowań usługowo- mieszkalnych i gospodarczych (między innymi stajni dla podróżnych). Przy karczmach powstawały również sale zgromadzeń wiejskich.

Z budynków publicznych we wsiach przeważały szkoły, głównie jednoklasowe rzadziej dwu- i wieloklasowe. Budynki oświatowe pochodzą głównie z pocz. XX wieku, kiedy to z funduszu ministerstwa osadnictwa stawiano obiekty upamiętniające dwustulecie powstania Królestwa Pruskiego.

We wsiach, przez które wiodła linia kolejowa powstawały stacje składające się z budynku dworcowego z magazynem spedycji kolejowej, szaletu, domu mieszkalnego i budynków pomocniczych. Zespoły stacji miały jednolicie rozlokowane budynki składowe, jednorodne plany zabudowy i formy architektoniczne. W wyniku zniszczeń w okresie pierwszej wojny światowej ich forma ulegała przeobrażeniom.

Uzupełnieniem krajobrazu jest zabudowa kolonijna o formach jak we wsiach chłopskich.

Stałym elementem wszystkich wsi są cmentarze, zdarza się, że w jednej wsi jest kilka cmentarzy - wiejski, dworski i rodzinne.

V.4. Charakterystyka zasobu obiektów zabytkowych

Zasób zabytków zawiera obiekty wpisane do rejestru zabytków i obiekty objęte wojewódzką i gminną ewidencją zabytków.

Budynki stanowią grupy o różnych funkcjach użytkowych, różnym przeznaczeniu, różnej formie przestrzennej i o różnym stopniu zachowania. Obiekty kubaturowe występują w formie zabudowy skupionej lub rozproszonej. Powstawały w XIX i XX wieku, jednak większość budynków pochodzi z przełomu XIX i XX wieku oraz z okresu międzywojennego. Na omawianym terenie są również obiekty liniowe (aleje i nieczynne linie kolejowe). Zmieniły one na trwałe naturalny sposób ukształtowania terenu i w większości służą obecnie komunikacji kołowej.

Cmentarze są obiektami usytuowanymi w pobliżu zabudowy i układów liniowych oraz w przestrzeni krajobrazu. Obecnie, po likwidacji zabudowań na koloniach i wtórnych zalesieniach terenu, można je odnaleźć w najmniej spodziewanych miejscach.

Pod powierzchnią ziemi niezależnie od obecnego ukształtowania terenu odnaleziono archeologiczne ślady obecności człowieka z różnych epok. Teren gminy objęto planowymi badaniami archeologicznymi w formie tzw. Archeologicznego Zdjęcia Polski /AZP/. Teren Miasta i Gminy Węgorzewo jest przebadany w 50 %.

BUDOWNICTWO

Forma obiektów omawianego terenu była zależna od środowiskowych trendów, z czasem jednak na charakter zabudowy miały wpływ tendencje ogólnopruskie, a następnie ogólnoniemieckie (style historyzujące, secesja, międzywojenny styl narodowy). Wielkość budowli i różnorodność form zdobniczych zależała od zamożności mieszkańców, co miało wpływ także na rodzaj stosowanego materiału budowlanego (drewno, kamień, glina, szachulec, cegła, beton). Publiczna, przemysłowa i infrastrukturalna oraz publiczna zabudowa wsi (dworce, szkoły, urzędy, tartaki, gorzelnie, młyny, wiatraki) miały charakter zunifikowany, najczęściej w formie neogotyckich budowli lub obiektów licowanych cegłą. Mimo burzliwych dziejów tych ziem, stosunkowo dobrze zachowały się chłopskie zabudowania wsi z przełomu XIX/XX w. Część wsi uzupełnionych zostało formami z okresu

międzywojennego. Ważnym elementem zabudowy wsi były zespoły dworskie. Na terenie gminy zachowała się znaczna liczba obiektów związanych z ziemiaństwem wschodniopruskim. Czołowymi obiektami są pałace w Sztynorcie Dużym, Rudziszkach, Dąbrówce Małej, Lęgowarowie; dwory w Klinikach, Maćkach, Matyskach, Nowej Gui, Pasternaku, Perłach, Prynowie, Róży, Różewcu, Wesołówku. Niemal w pełni zachowały się folwarki klucza sztynorckiego: Jerzykowo, Kietlice, Łabapa, Pniewo, Stawiska, Surwile, Sztynort Mały, Tarławki, z dworami w Pniewie, Surwilach, Sztynorcie Małym i Tarławkach. Z wyjątkiem pałacu w Sztynorcie Dużym o szesnastowiecznym rodowodzie, wszystkie obiekty pochodzą z XIX w. i prezentują różne typy siedzib od skromnego domu na planie prostokąta w układzie dwutraktowym do układu rozbudowanego kilku brył z pełnym programem pomieszczeń reprezentacyjnych. W większości są to obiekty o przebudowanych wnętrzach, pozbawionych pierwotnego wystroju.

Grupa zabytkowych obiektów sakralnych na terenie gminy jest stosunkowo nieliczna. W samym mieście są trzy kościoły zabytkowe: ewangelicki, ob. rzymskokatolicki p.w. Piotra i Pawła z lat 1605-1611, katolicki p.w. Dobrego Pasterza z 1913 r. i ewangelicki kościół p. w. św. Krzyża z lat 1930-1933 ob. wykorzystywany przez ewangelików i grekokatolików oraz dawny ewangelicki dom parafialny ob. cerkiew prawosławna p. w. św. Piotra i Pawła.

Na terenie wsi, zgodnie z podziałem parafialnym zachowały się ewangelickie zespoły sakralne, obecnie użytkowane przez katolików. Kościół parafialny, ewangelicki, ob. rzymskokatolicki w Radziejach z 1827 r. oraz ewangelicki ob. rzymskokatolicki w Węgielsztynie z ok. poł. XV w. - wielokrotnie przebudowywany.

W okresie międzywojennym na terenie powiatu, a tym samym miasta i gminy Węgorzewo istniała gęsta sieć kolejowa. Do chwili obecnej zachowała się jedna sezonowo czynna linia kolejowa z Węgorzewa do Kętrzyna. Przestała istnieć linia normalnotorowa z Węgorzewa do Krukłanek i dalej do Olecka i do Giżycka. Podobny los spotkał linię prowadzącą do Gołdapi (1899 r.) i do Gierdawy (1898 r.), przy dwóch ostatnio wymienionych liniach usunięto również budynki. Pozostałością tego systemu są jeszcze nasypy kolejowe, wiadukty i mosty.

Omawiany teren gminy wchodzi w skład dużego obszaru fortyfikacyjnego tworzono od 1915 r. /Giżycka Pozycja Polowa/ z dwoma Punktami Oporu wyposażonymi w bierne schrony koszarowe, pogotowia i wartownie. Kolejna faza rozbudowy fortyfikacji miała miejsce w latach 1936- 1939 /Giżycki Rejon Umocniony/. Z tego czasu pochodzą trzy schrony bojowe. Schrony są niestety zburzone i pozbawione wyposażenia. Dodatkowymi kompleksami fortyfikacyjnymi są kwatery: Główna Kwatera Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa Wojsk Lądowych - „Mauerwald" w Przystani i Polowa Kwatera

Szeffa Kancelarii Rzeszy Hansa Lammersa w Radziejach, kompleksy te są uzupełnieniem siedziby Hitlera w Gierłozy. Dodatkowo zachowały się umocnienia polowe budowane w 1944 r. - transzeje z betonowymi cylindrycznymi umocnieniami /Kochtopfe/ oraz rowy przeciwczołgowe.

Z zabudowań wiejskich na uwagę zasługuje kompleks przemysłowy powiązany z tartakiem w Kolonii Rybackiej.

Dobrze zachowanym, ciekawie ukształtowanym zespołem są zabudowania rybacówki w Kolonii Rybackiej. Z nielicznych karczem najciekawszy jest obiekt w Trygornie. Charakterystycznym drewnianym obiektem jest leśniczówka w Dużym Kamieniu, o dobrze zachowanej bryle i wnętrzach.

Unikalne z uwagi na całkowite ukończenie jest kompleks śluzy, jazu i strażnicy wodnej w Gui-Piaskach. Jednak obiekty te należy traktować łącznie z Kanałem Mazurskim jako zabytek techniki na całej długości.

Działania konserwatorskie wobec różnorodnej grupy jaką są zabytki budownictwa muszą być prowadzone z uszanowaniem pierwotnych elementów obiektów oraz w technologiach materiałach zbliżonych do stosowanych pierwotnie (np. tynki wapienne, okna drewniane, dachówka ceramiczna). Każdy przypadek jest indywidualny i podjęcie prac remontowych lub konserwatorskich wymaga specjalistycznej wiedzy, a przede wszystkim uzgodnień z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków

CMENTARZE

Na terenie miasta i gminy Węgorzewo zachowało się ponad 60 obiektów cmentarnych. Są to przede wszystkim nieczynne cmentarze ewangelickie, głównie wiejskie, rzadziej rodzinne (rodowe), założone przeważnie w XIX w. Kilka obiektów należy do grupy cmentarzy wojennych z I i II wojny światowej. Duży cmentarz ewangelicki w Węgorzewie został przekształcony w komunalny. Większość cmentarzy jest położona w miejscach eksponowanych (wzniesienia, pagórki, wzgórza), najczęściej w pobliżu wsi, dworu, sporadycznie w parku. Założenia cmentarne są z reguły skromne (głównie na planie prostokąta). Rzadko występują aleje dojazdowe jak w Dąbrówce Małej. Wśród form sepulkralnych dominują nagrobki betonowe lub lastrikowe w kształcie skrzyni. Rzadko spotyka się krzyże żeliwne. Na obiektach wojennych przeważają płytki betonowe, stelle oraz krzyże. Wyjątkowo występują kaplice rodowe (Sztynort). Do najwartościowszych obiektów należy zaliczyć cmentarze ewangelickie w Sztynornie, Gui, Kału, Pilwie (rodowy), Pniewie

(za torem), Rydzówce, Tarławkach, Trygornie, Węgielsztynie. Obiekty te posiadają dość dobrze zachowany starodrzew, a część z nich także interesujące nagrobki o cechach zabytkowych. Należy szczególnie podkreślić walory artystyczne krzyże żeliwnych, które występują sporadycznie (zachowały się np. w Trygornie, Sztynornie, Gui). Bezsprzecznie najciekawszym obiektem jest cmentarz w Sztynornie z dobrze zachowaną kaplicą, gdzie do końca II wojny światowej spoczywali członkowie rodu Lehndorffów. Mimo znacznej dewastacji cmentarza przetrwały tam liczne groby, m.in. oznaczone krzyżami żeliwnymi, mogiły żołnierskie oraz kilka drzew o pomnikowych wymiarach (sosna, buk). Niektóre cmentarze są obecnie trudne do odszukania w terenie z powodu kompletnej dewastacji (np. w Pniewie, Nowej Gui). Duże wartości historyczne posiadają cmentarze oraz mogiły wojenne z I i II wojny światowej. W zakresie tym wyróżniają się cmentarze w Węgorzewie oraz w Stręglu, gdzie spoczywają żołnierze niemieccy i rosyjscy polegli w latach 1914-1915. Szczególnie ten pierwszy, usytuowany na wysokim brzegu jez. Świącajty, imponuje rozmachem założenia przestrzennego. Przykładem dobrej architektury sepulkralnej jest też cmentarz żołnierzy radzieckich zlokalizowany na wzgórzu w bezpośrednim sąsiedztwie szosy gizińskiej. Ogromna większość cmentarzy jest bardzo ważnym elementem krajobrazowym, charakterystycznym dla pejzażu dawnych Prus Wschodnich. Dwa cmentarze wojenne z I wojny światowej zostały odrestaurowane w 1990 r. (Węgorzewo i Stręgiel).

PARKI

Na omawianym obszarze zachowało się 20 parków, w tym 18 dworskich oraz 2 miejskie. Parki dworskie mają charakter krajobrazowy i są z reguły usytuowane w sąsiedztwie dworu lub pałacu. Zdecydowana większość z nich pochodzi z XIX wieku. Tylko w pojedynczych przypadkach mamy do czynienia z wcześniejszym rodowodem (ok. XVII wieku - Sztynort). Część parków to obiekty kilkunastohektarowe (Sztynort, Rudziszki). Przeważają obiekty małe o powierzchni paru hektarów.

Stan zachowania parków dworskich jest zły. Nie prowadzono w nich, w okresie minionego pięćdziesięciolecia, prac pielęgnacyjnych i rewaloryzacyjnych (poza wycinką uschniętych drzew). Brak opieki nad nimi spowodował, że parki są w dużym stopniu zarośnięte samosiejkami i mało czytelne. Wśród licznych parków na wyróżnienie zasługują obiekty w Sztynornie, Rudziszkach, Łęgwarowie, w Węgorzewie przy ul. Reymonta, Klinikach Są to parki pałacowe o charakterze krajobrazowym, z czytelnymi osiami i zróżnicowanym drzewostanem. Najstarsze egzemplarze drzew zachowały się w parku sztynorskim oraz w

Rudziszkach i Węgorzewie. Większość obiektów parkowych pełni ważną rolę w miejscowym krajobrazie. Są one dobrze widoczne w panoramach wsi i zespołów dworsko-ogrodowych. Nieliczne parki zrosły się z pobliskimi lasami, zachowując jednakże swoje dawne układy przestrzenne (Nowa Guja, Rydzówka). W zasadzie jedynie park im. Helwina w Węgorzewie jest prawidłowo utrzymany i spełnia swoją rolę.

OBIEKTY ARCHEOLOGICZNE

Gmina Węgorzewo należy do obszarów słabiej zbadanych pod kątem rozpoznania archeologicznego. Systematyczne badanie rozpoznawcze (powierzchniowe) w ramach ogólnopolskiego programu badawczego - Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP), objęły do chwili obecnej 50% obszaru gminy. Badaniom wykopaliskowym poddano zaledwie kilka stanowisk archeologicznych (część to badania niemieckie sprzed II wojny światowej, a kilka stanowisk pochodzi z odkryć przypadkowych). W archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie znajdują się dane o 193 stanowiskach archeologicznych, w tym o znaleziskach luźnych. W rejestrze zabytków są ujęte stanowiska: Perły st. 1, Węgielsztyn st. 1, Tarławki st. 1 oraz Węgorzewo stanowiska 14 i 15.

Do obiektów najcenniejszych należą te, które posiadają tzw. własną formę krajobrazową. Są to grodziska pradziejowe i wczesnośredniowieczne w Perłach st. 1 i Węgielsztynie st. 1, osiedla obronne z wczesnej epoki żelaza w Tarławkach st. 1 i Węgorzewie st. 12 i średniowieczna osada palowa (tzw. „palafit”) w Sztynorcie st. 1. Oprócz grodzisk własne formy krajobrazowe posiadają cmentarzyska kurhanowe o różnej (głównie wczesnożelaznej) chronologii zlokalizowane w Ogonkach st. 1 i Stręglu st. 9.. Do bardzo specyficznych form obiektów archeologicznych z tej kategorii można zaliczyć także most, prawdopodobnie średniowieczny, którego relikty odkryto w Kalu st. 1. Przy tej kategorii zabytków archeologicznych należy także wspomnieć o zamku krzyżackim w Węgorzewie st. 14 i zespole staromiejskim (Węgorzewo st. 15). Wszystkie wymienione stanowiska są niezwykle cennymi przykładami budownictwa obronnego, mieszkalnego i sepulkralnego z różnych okresów i posiadają duże walory poznawcze.

Pozostałe stanowiska zalicza się do tzw. obiektów płaskich, nie zaznaczających się na powierzchni gruntu. Należą do nich ślady osadnictwa, osady, obozowiska i cmentarzyska ciałopalne z różnych okresów pradziejów, średniowiecza i okresu nowożytnego o różnej

wartości. Do najcenniejszych pod względem poznawczym należy zaliczyć: Węgorzewo st. 1 i 24, Ruską Wieś st. 3, 4 i 7, Trygort st. 13, Sztynort st. 5, Ogonki st. 3 i 12, Stręgiel st. 2, 10 i 15, Pniewo st. 2, Przysań st. 1 i Sosnówkę st. 1

Obiekty archeologiczne objęte wpisem do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej. Jakikolwiek prace ziemne w ich obrębie należy poprzedzić ratowniczymi badaniami wykopaliskowymi, a prace w najbliższej okolicy nadzorem archeologicznym. Prace w obrębie pozostałych stanowisk objętych wojewódzką i gminną ewidencją zabytków należy prowadzić pod nadzorem archeologicznym. Prace na wszystkich obiektach wymagają zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W wypadku gminy Węgorzewo ze względu na wyjątkowe położenie i bogactwo stanowisk archeologicznych należałoby wszystkie wykopy ziemne w strefie brzegowej jezior i cieków wodnych, nawet tam gdzie dotąd nie stwierdzono istnienia obiektów pradziejowych i średniowiecznych, objąć nadzorami archeologicznymi.

VI. Ocena stanu i funkcjonowania środowiska kulturowego

VI.1. Ochrona krajobrazu kulturowego miasta i gminy

- Rezerваты i parki kulturowe:

Na obszarze gminy nie ustanowiono tego typu obszarów.

- Historyczne struktury przestrzenne:

Na obszarze miasta i gminy nie występuje 1 zespół urbanistyczny.

- Układy ruralistyczne:

Na obszarze miasta gminy nie objęto ochroną żadnego układu ruralistycznego.

W *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Węgorzewo* ujęte zostały i zabytkowe zespoły kościelne i podworskie na terenie gminy wokół których utworzono strefy ochrony konserwatorskiej zgodnie z decyzjami konserwatorskimi o wpisie do rejestru zabytków. Taki zapis zapewnia ochronę konserwatorską najcenniejszych kulturowo, historycznie i krajobrazowo obszarów miasta i gminy.

Dla terenów gminy zasobnych w zabytki zostały opracowane cztery plany miejscowe. Plany takie opracowywane są głównie do terenów przeznaczanych pod nową zabudowę. Inwestycje na obszarze wsi i zabudowy kolonijnej są poprzedzane wydaniem decyzji o warunkach zabudowy z uwzględnieniem wiedzy o obiektach objętych wpisem do rejestru zabytków oraz wojewódzką i gminną ewidencją zabytków.

VI.2. Współczesne funkcje obiektów zabytkowych

Większość obiektów zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków, jak również objętych Gminną Ewidencją Zabytków) użytkowana jest zgodnie z ich pierwotnym przeznaczeniem lub pełni funkcje zbliżone do pierwotnych. Dotyczy to przede wszystkim obiektów sakralnych, mieszkalnych i usługowych, w przypadku których stosunkowo łatwe jest utrzymanie funkcji pierwotnych.

Wiele obiektów zabytkowych na terenie gminy stanowi własność prywatną. Utrzymywanie ich i remontowanie regulują możliwości finansowe właścicieli. Zagrożeniem dla ich zachowania jest zmiana własności i funkcji z rolniczej na letniskową.

Obiekty sakralne są utrzymywane i na bieżąco remontowane. Istnieją jednak potrzeby remontowe. Remontu elewacji wymaga kościół w Radziejach. Kościół w Węgielsztynie był w ostatnich latach remontowany.

Domy w zagrodach wiejskich należące do osób prywatnych są w większości przypadków utrzymywane i użytkowane na cele mieszkalne. Część zagród, zwłaszcza we wsiach nad jeziorami, jest przeznaczana na funkcje letniskowe.

Cmentarze ewangelickie nie są użytkowane. W większości pozostają w krajobrazie jako trudnodostępne kompleksy zielone, a zachowane nagrobki pozostają ukryte wśród krzewów.

VI.3. Ocena stanu technicznego obiektów zabytkowych i stanu dokumentacji

konserwatorskiej

Obecnie tylko część obiektów zabytkowych na terenie miasta i gminy znajduje się w stanie dobrym. Stan techniczny budynków o walorach zabytkowych jest oceniany jako dobry w 20% dostateczny; dotyczy to 60% obiektów. W złym stanie technicznym jest 20% obiektów.

Stan techniczny budynków murowanych na terenie wsi położonych nad jeziorami ulega zdecydowanej poprawie poprzez inwestycje i remonty prywatnych właścicieli. Remontu dokonują inwestorzy z regionu. Zły stan techniczny dotyczy zwłaszcza budynków podworskich. Wynika on w sposób oczywisty z niewielkiej o nie dbałości przez minione sześćdziesiąt lat. Brak remontów wynikał z kolei ze szczupłości środków finansowych oraz polityki władz lokalnych w tym względzie, które w przeszłości swoje wysiłki koncentrowały głównie na zastępowaniu starej substancji nowymi blokami mieszkalnymi w skupiskach Państwowych Gospodarstw Rolnych..

W planach zagospodarowania przestrzennego zakłada się w przeważającym stopniu utrzymanie zabytkowej zabudowy.

VII. Ocena słabych i mocnych stron mających wpływ na środowisko kulturowe Miasta i Gminy Węgorzewo

W rozdziale tym wykorzystano między innymi wyniki analizy dokonanej w *Strategii Rozwoju Społeczno - Gospodarczego Gminy Węgorzewo* określającej mocne i słabe strony gminy oraz jej mocne strony.

Biorąc pod uwagę specyfikę Gminy i szanse jego rozwoju wskazuje się następujące czynniki, związane z dziedzictwem kulturowym Miasta i Gminy Węgorzewo:

SŁABE STRONY

- Peryferyjne położenie – lokalizacja gminy.
- Słaby stan bazy rekreacyjno-turystycznej.
- Zły stan infrastruktury technicznej, ekonomicznej i społecznej.

SILNE STRONY

- Położenie w obrębie szlaku Wielkich Jezior Mazurskich.
- Atrakcyjny krajobraz.
- Istnienie terenów przeznaczonych pod działalność gospodarczą.

SZANSE MIASTA I GMINY WĘGORZEWO

- Pozyskanie inwestorów na stworzenie bazy turystycznej,
- Przedłużenie sezonu turystycznego poprzez wykorzystanie zasobów naturalnych i krajobrazowych.
- Rozwój działalności turystycznej.
- Położenie blisko granicy.

ZAGROŻENIA MIASTA I GMINY WĘGORZEWO

- Pogarszająca się sytuacja gospodarcza kraju.
- Zmniejszenie się zainteresowania Polską jako obszarem turystycznym.
- Konkurencja ze strony pobliskiego większego miasta Giżycka.

VIII. Założenia programowe ochrony zabytków Miasta i Gminy Węgorzewo

VIII.1. Główne cele polityki gminnej związane z opieką i ochroną zabytków.

- Planowe i konsekwentne realizowanie zadań samorządowych w zakresie opieki nad zabytkami.
- Ścisłe powiązanie zadań służących opiece nad zabytkami ze *Strategią Rozwoju Społeczno - Gospodarczego Gminy Węgorzewo* do roku 2015 (Węgorzewo 2000 r.), oraz polityką przestrzenną gminy.
- Rozumienie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy, popularyzacja idei opieki nad zabytkami odczytywanej jako źródło tożsamości, wiedzy i tradycji.
- Integrowanie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz walorów przyrodniczych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego w szerokim rozumieniu dziedzictwa kulturowego jako dobra kultury i natury World Cultural Heritage (Światowe Dziedzictwo Kultury).
- Stworzenie i wprowadzenie zasad ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.
- Podejmowanie działań mających na celu zwiększenie atrakcyjności przestrzeni wiejskiej i zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków łożonych na opiekę nad zabytkami.
- Prowadzenie działań planistycznych i inwestycyjnych mających na celu powstrzymanie degradacji obszarów i obiektów zabytkowych i kulturowych oraz podjęcie wielopłaszczyznowych działań mających na celu poprawę stanu zabytków.
- Aktywne i kreatywne zarządzanie zasobami stanowiącymi dziedzictwo kulturowe, jego rewitalizacja, adaptacja i ścisłe akcentowanie potencjału tożsamości kulturowej.
- Racjonalne wykorzystanie funduszy gminnych na ratowanie, konserwację i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego.
- Wspieranie projektów związanych z opieką nad zabytkami i zagospodarowaniem obiektów zabytkowych.
- Upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad opieki nad zabytkami, zasad etyki i profilaktyki

konserwatorskiej, wspieranie odpowiedzialności właścicieli obiektów zabytkowych za posiadane mienie.

VIII.2. Działania związane z opieką nad zabytkami oraz ochroną krajobrazu kulturowego miasta i gminy

- Realizacja zadań z zakresu opieki nad zabytkami wynikających z *Strategii Rozwoju Społeczno - Gospodarczego Gminy Węgorzewo do 2015 roku* (Węgorzewo 2000 r).
- Realizacja kierunków polityki przestrzennej wskazanych w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego* oraz zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.
- Kontynuacja sukcesywnego opracowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla terenów wymagających sporządzenia planów ze względu na istniejące uwarunkowania środowiska kulturowego.
- Wprowadzanie zmian w gminnej ewidencji zabytków w oparciu o aktualizowany wykaz obiektów zabytkowych stanowiący załącznik do niniejszego programu jako bazy danych.
- Okresowe przeglądy zabezpieczeń obiektów zabytkowych zgodnie z *Gminnym programem ochrony zabytków Miasta i Gminy Węgorzewo na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych*.
- Podjęcie działań promocyjnych w celu znalezienia użytkowników dla zdegradowanych obiektów zabytkowych na terenie gminy; prowadzenie na oficjalnej stronie internetowej oferty inwestycyjnej.
- Podejmowanie działań w zakresie ustalenia stanu prawnego nieruchomości zabytkowych opuszczonych przez poprzednich właścicieli (nieruchomości o nieuregulowanym stanie prawnym).
- Przekazywanie informacji właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych o możliwościach korzystania z programowych funduszy Wspólnoty Europejskiej na dofinansowanie prac konserwatorskich przy zabytkach.
- Podjęcie działań wspierających porządkowanie zabytkowych nekropolii i remontów zabytkowych nagrobków.
- Interwencja władz miasta przy rażących naruszeniach prawa budowlanego (zwłaszcza w zakresie samowoli budowlanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską),

przy obiektach zabytkowych oraz ujętych w ewidencji gminnej (zwłaszcza jeśli chodzi o rozbudowy i przebudowy zmieniające bryłę budynków).

VIII.3. Działania informacyjne, popularyzacyjne i edukacyjne związane z promocją zabytków i walorów miejskiej przestrzeni kulturowej Węgorzewa

Udostępnienie na oficjalnej stronie internetowej Urzędu Miasta i Gminy *Gminnej Ewidencji Zabytków* wraz z podaniem ich aktualnego stanu prawnego (dot. Obiektów wpisanych do rejestru zabytków).

- Wspieranie wydawnictw obejmujących zagadnienia związane z historią gminy oraz ochroną dóbr kultury.
- Wspieranie działań sprzyjających szerszemu zaangażowaniu się sektora prywatnego w ochronę dziedzictwa kulturowego.
- Wspieranie działalności organizacji społecznych, pozarządowych i środowisk zajmujących się ochroną i opieką nad zabytkami.
- Zapewnienie wsparcia przy tworzeniu systemu informacji o zabytkach gminy.
- Aktywna współpraca z lokalnymi mediami w celu promocji zabytków i upowszechniania działań związanych z opieką nad zabytkami.

IX. Realizacja i finansowanie przez miasto i gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Główny obowiązek dbania o stan zabytków, a tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych. Istnieją jednak możliwości finansowania prac przy zabytkach z różnych źródeł, z zaangażowaniem samorządu gminnego. Poniżej wskazano różne możliwości pozyskiwania środków.

- Zgodnie z *Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. (Dz. U. z 2005 r. Nr 112, poz. 940)*, istnieje możliwość dofinansowania zadań z zakresu ochrony zabytków m.in. z budżetu państwa. Wsparcie finansowe pochodzi ze środków:

- Ministerstwa Kultury;
- Wojewody Warmińsko-Mazurskiego, będących w dyspozycji Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;

- Budżetu województwa warmińsko-mazurskiego i jednostek samorządu terytorialnego;
 - Funduszu Kościelnego (dla prac przy obiektach sakralnych, nie obejmujących konserwacji ruchomego wyposażenia kościołów);
 - Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (dla zabytkowych założeń zielonych).
- W zależności od sytuacji budżetowej samorządu istnieje możliwość udzielenia dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków (zarówno nieruchomości jak i ruchomych) na drodze podjęcia stosownej uchwały przez Radę Miasta i Gminy Węgorzewo.
 - Przy sprzedaży obiektów zabytkowych należących do miasta i gminy stosuje się dozwolone prawem zniżki.
 - Pozyskiwanie środków finansowych na zadania inwestycyjne jest możliwe ze źródeł zewnętrznych. Współfinansowania działań obejmujących zarówno podnoszenie poziomu wiedzy w zakresie kultury i historii, jak również zachowanie oraz ochronę dziedzictwa kulturowego, może być dokonywane ze środków finansowych Unii Europejskiej. Fundusze strukturalne utworzono dla wyrównywania poziomu rozwoju regionów w zjednoczonej Europie, z uwagi na uznanie kultury za jeden z czynników rozwojowych regionów.
 - Dla inicjatyw pozarządowych istnieje możliwość wsparcia ze strony fundacji europejskich i zagranicznych.

X. Zadania miasta i gminy związane z konserwacją zieleni zabytkowej

Na obszarze Miasta i Gminy Węgorzewo występują jeziora należące do Krainy Wielkich Jezior Mazurskich i terenu Krainy Węgorapy. Na tych obszarach wydzielono rezerwaty ornitologiczne (Siedem Wysp, półwyspu i wysp Jeziora Rydzówka, Wysp na Jeziorach Mamry i Kirsajty) rezerwat leśny (Mokre), obszary chronionego Krajobrazu (Jeziora Oświn, Bagien Mażańskich, Doliny Gołdapy i Węgorapy, Krainy Wielkich Jezior Mazurskich) oraz użytki ekologiczne (rozlewisko Pasternak zachodni brzeg półwyspu Kal). W formie pomników przyrody są chronione drzewa na terenie miasta (ul. 3.Maja – park 2 szt. Modrzew, 1 szt. lipa, ul. Pionierów - 1 szt. dąb, ul. Zamkowa – park miejski – 1 szt. grab, 1 szt. buk, 6 szt. dąb, ul. Pionierów – 1 szt. topola, ul. zamkowa 1 szt. dąb) i gminy (Guja Mała- 1 szt. jesion, Łęgwarowo – 3 szt. jesion, 1 szt. topola, Rudziszki – 1 szt. topola, 1 szt. lipa, 3

szt. dąb, Klimki – 1 szt. brzoza, 3 szt. jesion, Trygort 1 szt. dąb, Wesołowko – 1 szt. dąb, Kietlice – 4 szt. dąb, Sztynort – aleja 152 szt. dąb, Sztynort - 26 i 7 szt. dąb).

Integralną częścią krajobrazu Miasta i Gminy Węgorzewo są obszary zieleni zabytkowej, przy których są podejmowane zabiegi pielęgnacyjno-chirurgiczne, obejmujące:

- cięcia przyrodnicze,
- cięcia sanitarne,
- leczenie i pielęgnowanie ubytków powierzchniowych i wgłębnych; zwalczanie grzybów pasożytniczych i chorobotwórczych, zwalczanie owadów drążących drewno,
- wzmocnienia mechaniczne,
- prace pielęgnacyjno-zabezpieczające przy systemie korzeniowym,
- nawożenie drzew,
- wzbogacanie nasadzeniami.

Plan działań w zakresie konserwacji zieleni na lata 2010-2013

- Prace pielęgnacyjne, cięcia sanitarne i nasadzenia nowych drzew i krzewów.
- Nasadzenia i pielęgnacja drzew oraz zieleni w pasach drogowych.
- Tworzenie wokół jezior i rzek stref ochronnych zagospodarowanych zielenią w celu zapobiegania spływu zanieczyszczeń.

XI. Wykazy zabytków wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Warmińsko-Mazurskiego

TABELA 1.1. MIASTO WĘGORZEWO. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH.
REJESTR ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.

L.p	Obiekt zabytkowy	Czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki -obręb aktualny	Własność – zarząd
1	2	3	4	5	6
1.	Węgorzewo, układ urbanistyczny /część/ - wg załącznika graficznego		A-1012 14.11.1980 A-481 15.10.1958		
2.	Węgorzewo, kościół p.w. Dobrego Pasterza, mur.,	1913	A-4161 20.03.2000	1-647	wyznaniowa
3.	Węgorzewo, kościół p.w. św. Piotra i Pawła z barokowym wystrojem wnętrza	1605-1611, transept 1729, przebudź. Wieży 1741-1743, latarnia i hełm 1826	A-227 22.03.1957	1-648	wyznaniowa
4.	Węgorzewo, Kościół ewangelicki p.w. Św. Krzyża, ul 11 Listopada	1933 r.	A-4160 20.03.2000	1-582/3	wyznaniowa
5.	Węgorzewo, ewangelicko-augsburski dom parafialny, ob. Kościół prawosławny p.w. Św. Piotra i Pawła, ul. Pionierów 25		A-4161 19.05.2000	1-704	wyznaniowa
6.	Węgorzewo, zamek Węgorzewo, zamek wraz z otoczeniem 50 m.	XV, XVI w. , przebudowany 1 poł. XIX i XX w., odbudowa od 1970 r.	A-508 04.05.1959 A-1003 16.06.1968	1-975/1	prywatna
7.	Węgorzewo /Ruska Wieś/ pałacyk z parkiem i aleją lipową Węgorzewo /Ruska Wieś/ park dworski z otoczeniem, ul. Reymonta Węgorzewo /Ruska Wieś/ park dworski z przyległym terenem zabudowy mieszkalnej i gospodarczej	XIX w.	A- 17.07.1950 A-450/S 12.03.1986 A-2590 12.12.1988	1-1085/1	prywatna
8.	Węgorzewo, budynek mieszkalny nr 33, ul. Pionierów	pocz. XX w	A-4232 08.04.1997	1-695	prywatna
9.	Węgorzewo, budynek oraz park etnograficzny	XIX w.	A-956/S 19.05.2003	1-781/2; 1-787	komunalna
10.	Węgorzewo, węzeł kolejowy	1905 r.	A-3764	1-182/20	Państwowa

	lokalny /18 obiektów/		10.11.1994		
11.	Węgorzewo, cmentarz komunalny dawniej ewangelicki	XIX w.	A-3242 11.22.1991	1-125/2	komunalna
12.	Węgorzewo, cmentarz żołnierzy armii radzieckiej	1939-1945	A-896/S 11.12.1991	2-1337	komunalna
13.	Węgorzewo, cmentarz wojenny z I wojny światowej	1914-1918	A-335/S 10.03.1983	2-1353/1	komunalna

TABELA 1.2. GMINA WĘGORZEWO. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH. REJESTR ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.

L.p.	Obiekt zabytkowy	Czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb aktualny	Własność – zarząd
1	2	3	4	5	6
1.	Brzozowo, cmentarz ewangelicki, wiejski	XIX w.	A-890/S 9.12.1991	5-269	komunalna
2.	Dąbrówka Mała, zespół pałacowy /5 obiektów/	XIX/XX w.	A-1040/S 05.01.1996	5-264/125	prywatna
3.	Guja /Nowa Guja/, cmentarz wojenny z I wojny światowej	1914-1918	A-488/S 15.05.1986	5-381/2	komunalna
4.	Guja, cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-3234 09.12.1991	5-207	komunalna
5.	Dąbrówka Mała, cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-484/S 15.05.1986	5-270	komunalna
6.	Duży Kamień, budynek nadleśnictwa – leśniczówka ob. nieużytkowana	pocz. XX w.	A-4463 04.04.2007	27-290	państwowa
7.	Kal, cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-3238 9.12.1991	2-956	komunalna
8.	Klimki, park z przyległym terenem zabudowy gospodarczej	XIX w.	A-418/S 04.07.1984	11-10/5	państwowa
9.	Klimki, dwór z otoczeniem 50-100 m	XIX w.	A-983 15.06.1968	11-10/5	państwowa
10.	Klimki, magazyn zbożowy /obora/	XIX w.	A-979 15.06.1968	11-10/4	prywatna
11.	Łęgwarowo, pałac w zespole podworskim	1 poł. XIX w.,	A-987 15.06.1968 A-387/S 18.03.1983	22-226/28	państwowa
12.	Łęgwarowo, dawna łaźnia w zespole podworskim	pocz. XIX	A-387/S 18.03.1983	22-226/28	państwowa
13.	Łęgwarowo budynek gospodarczy (wykreślony z rejestru i rozebrany)	pocz. XIX	A-387/S 18.03.1983	22-226/28	państwowa
14.	Łęgwarowo, park w zespole podworskim	pocz. XIX	A-387/S 18.03.1983 A-1259/S 15.06.1968	22-226/28	państwowa
15.	Łęgwarowo, cmentarz rodzinny w zespole podworskim	pocz. XIX	A-387/S 18.03.1983	22-226/28	państwowa
16.	Maćki, obora	XIX, XX w.	A-1008	22-226/27	prywatna

			16.06.1968		
17.	Maćki, park dworski wraz z przyległym terenem zabudowy mieszkalnej i gospodarczej	XIX, XX w.	A-460/S 17.03.1986	22-358/25	prywatna
18.	Maćki, dwór z najbliższym otoczeniem	XIX, XX w.	A-1009 16.06.1968	22-226/27	prywatna
19.	Nowa Guja, park dworski	XIX/XX w.	A-3375 11.08.1992	5-18	prywatna
20.	Perły, chałupa /przeniesiona do Trygortu/ - bez cech zabytkowych		A-1006 16.06.1968		
21.	Pilwa, cmentarz ewangelicki, rodzinny	XIX	A-521/S 23.07.1986	5-18	prywatna
22.	Pniewo, dwór	XIX/XX w.	A-2750 20.02.1989	17-3/2	prywatna
	Pniewo, dwór z najbliższym otoczeniem	XIX/XX w.	A-1005 16.06.1968		
23.	Pniewo, park dworski wraz z przyległym terenem zabudowy gospodarczej	XIX/XX w.	A-435/S 12.11.1985	17-3/2	prywatna
24.	Radziejewice, kościół z cmentarzem przykościelnym	1673, restauracja 1826, 1998	A-988 15.06.1968	17-3/2	prywatna
	Radziejewice, kościół z wyposażeniem wnętrza		A-11 13.08.1949		
	Radziejewice, Kościół w zespole Kościoła parafialnego p.w. Chrystusa Króla		A-414/S 01.07.1986		
25.	Radziejewice, dzwonnica w zespole Kościoła parafialnego p.w. Chrystusa Króla	1673, restauracja 1826, 1998	A-414/S 01.07.1986	17-3/2	prywatna
26.	Radziejewice, plebania w zespole Kościoła parafialnego p.w. Chrystusa Króla	Koniec XIX w.	A-1010 16.06.1968	17-3/2	prywatna
			A-414/S 01.07.1986		
27.	Różewice, dwór z otoczeniem	2 poł XIX w., 1914-15	A-4293 07.04.2004	5-284/1	prywatna
28.	Rudziszki, pałac w zespole pałacowym	XIX w.	A-1461 18.03.1983	22-169	państwowa
			A-993 16.06.1968		
29.	Rudziszki, dawny dom ogrodnika w zespole pałacowym	XIX w.	A-1461 18.03.1983	22-169	państwowa
30.	Rudziszki, budynek gospodarczy w zespole pałacowym	XIX w.	A-1461 18.03.1983	22-169	państwowa
31.	Rudziszki, stajnia w zespole pałacowym	XIX w.	A-1461 18.03.1983 A-993 16.06.1968	22-169	państwowa
32.	Rudziszki, spichlerz w	pocz. XX w.	A-1462	22-168/2	państwowa

	zespole pałacowym		18.03.1983		
33.	Rudziszki, oranżeria w zespole pałacowym	1 ćwierć XIX w., przebud. ok.1950,	A-995 16.06.1968	22-262/2	państwowa
34.	Rudziszki, kuźnia w zespole pałacowym		A-1424 10.03.1983	22-169	państwowa
35.	Rudziszki, stodoła w zespole pałacowym	ok. poł. XIX w.	A-992 16.06.1968	22-169	państwowa
36.	Rudziszki, park w zespole pałacowym	XIX w.	A-1461 18.03.1983	22-169	państwowa
37.	Rudziszki, cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-3794 13.02.1995	22-59/2	komunalna
38.	Rydzówka, park dworski	XIX w.	A-2586 14.11.1988	10-414	państwowa
39.	Rydzówka, kaplica grobowa	1863	A-98/S 14.11.1980	10-414	komunalna
40.	Stręgiel, Cmentarz ewangelicki z kwaterą wojskową z I wojny światowej	XIX/XX w.	A-3239 10.12.1991	24-211	komunalna
41.	Suczki, dom	ok. poł. XIX w.	A-53/S 09.02.1980	22-27/36	prywatna
42.	Suczki, dom	ok. 1750, przebud. 1930	A-56/S 19.02.1980	22-118/2	prywatna
43.	Sztynort Duży, pałac w zespole pałacowym	1560, 1689-1700, skrzydła boczne 1829, alkierze 1860-1880,	A-598 17.01.1962 A-48/S 19.06.1979	26-39/1	inna
44.	Sztynort Duży, oficyna w zespole pałacowym	XIX w.	A-48/S 19.06.1979	26-6/2	inna
45.	Sztynort Duży, oficyna w zespole pałacowym	XIX w.	A-48/S 19.06.1979	26-38	inna
46.	Sztynort, spichlerz w zespole pałacowym	poł. XIX w.	A-996 16.06.1968 A-48/S 19.06.1979	26-39/2	inna
47.	Sztynort Duży, stajnia w zespole pałacowym	XIX w.	A-1004 16.06.1968 A-48/S 19.06.1979	26-39/2	inna
48.	Sztynort Duży, obora w zespole pałacowym	ok. 1830	A-990 16.06.1968 A-48/S 19.06.1979	26-39/2	inna
49.	Sztynort Duży, obora w zespole pałacowym	ok. 1830	A-48/S 19.06.1979	26-39/2	inna
50.	Sztynort Duży, obora w zespole pałacowym	ok. 1830	A-48/S 19.06.1979	26-39/2	inna
51.	Sztynort Duży, obora w zespole pałacowym	ok. 1830	A-48/S 19.06.1979	26-39/2	inna
52.	Sztynort Duży, kapliczka parkowa w zespole pałacowym	ok. 1826 r	A-999 16.06.1968 A-48/S 19.06.1979	26-254	inna
53.	Sztynort Duży, pawilon parkowy w zespole pałacowym	1816 r	A-997 16.06.1968 A-48/S 19.06.1979	26-254	inna

54.	Sztynort Duży, park w zespole pałacowym	1816 r	A-48/S 19.06.1979	26-254	inna
55.	Sztynort, dworek łowczego		A-998 16.06.1968 A-48/S 19.06.1979		/przeniesiony do Gałkowa, gmina Ruciane-Nida/
56.	Sztynort Duży, cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-2394 10.01.1989	26-259/2	komunalna
57.	Sztynort Duży, kaplica-mauzoleum z kryptą grobową rodziny Lehndorff z terenem cmentarza	1858,	A-504/S 20.06.1986	26-259/2	komunalna
58.	Sztynort Mały, założenie dworsko-parkowe	poł. XIX w.	A-4227 02.04.2002	26-39/1	inna
59.	Trygort, dom nr 81	XIX/XX w.	A-50/S 09.02.1980	28-101	prywatna
60.	Trygort, cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-3166 10.12.1991	28-46	komunalna
61.	Węgielsztyn, kościół wraz z wystrojem wnętrza Węgielsztyn, kościół z terenem przykościelnym	poł. XV w. wieża XVI w., nadbudowany w pocz. XVIII w., przebudowa 1770	A-228 22.03.1957 A-1261/S 15.06.1968	30-108	wyznaniowa
62.	Linia kolejowa Kętrzyn - Węgorzewo	1907	A-4480 17.10.2007		

TABELA 2.1. MIASTO WĘGORZEWO. REJESTR ZABYTKÓW STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH.

<i>Nr</i>	<i>Nazwa lokalna</i>	<i>Obszar AZP</i>	<i>Nr M.</i>	<i>Nr Ob.</i>	<i>Funkcja</i>	<i>Kultura</i>	<i>Chronologia</i>	<i>Uwagi</i>
4.	Węgorzewo	15-73	14	17	śląd osadnictwa zamek murowany		wczesne średniowiecze XIV –XIX w.	nr rej. A-41
5.	Węgorzewo	15-73	15	18	zespół staromiejski		późne średniowiecze- okres nowożytny	nr rej. A-97

TABELA 2.2. GMINA WĘGORZEWO. REJESTR ZABYTKÓW STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH.

<i>Nr</i>	<i>Nazwa lokalna</i>	<i>Obszar AZP</i>	<i>Nr M.</i>	<i>Nr Ob.</i>	<i>Funkcja</i>	<i>Kultura</i>	<i>Chronologia</i>	<i>Uwagi</i>
1.	Perły	12-72	1	x	grodzisko		wczesne średniowiecze	nr rej. C-104 21.11.1972
2.	Tarławki	16-71	1	x	osiedle obronne i osada produkcyjna		wczesna epoka żelaza	nr rej. C-120 2.12.1973
3.	Węgielsztyn	14-72	1	x	grodzisko		pradzieje - wczesne średniowiecze	nr rej. C-112 25.09.1973

TABELA 3.1. MIASTO WĘGORZEWO. WYKAZ ZABYTKÓW RUCHOMYCH.
REJESTR ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.

L.p.	Obiekt zabytkowy	Adres	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków
1.	Ołtarz główny /manieryzm/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
2.	Rzeźba w ołtarzu głównym św. Marek Ewangelista /manieryzm/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
3.	Rzeźba w ołtarzu głównym św. Łukasz Ewangelista /manieryzm/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
4.	Rzeźba w ołtarzu głównym św. Mateusz Ewangelista /manieryzm/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
5.	Rzeźba w ołtarzu głównym św. Jan Chrzciciel /manieryzm/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
6.	Rzeźba w ołtarzu głównym Aniołek – putto /manieryzm/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
7.	Rzeźba w ołtarzu głównym św. Jan Ewangelista /manieryzm/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
8.	Rzeźba w ołtarzu głównym Anioł /manieryzm/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
9.	Rzeźba w ołtarzu głównym Anioł /manieryzm/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
10.	Rzeźba w ołtarzu głównym Aniołek /manieryzm/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984

11.	Rzeźba w ołtarzu głównym Chrystus zmartwychwstały /marietyzm/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
12.	Rzeźba w ołtarzu głównym Św. Piotr /marietyzm/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
13.	Tabernakulum w ołtarzu głównym /późny barok/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
14.	Rzeźby muzykujących aniołów /1/ w prospekcie organowym /marietyzm/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
15.	Rzeźby muzykujących aniołów /2/ w prospekcie organowym /marietyzm/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
16.	Świecznik barokowy w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
17.	Kartusz herbowy Fryderyka Dohna/barok/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
18.	Kartusz herbowy Andrzeja von Kreutzen /barok/ w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
19.	Dzwon barokowy z 1638 roku w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
20.	Dzwon barokowy z 1705 roku w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
21.	Dzwon barokowy z XVIII w. w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
22.	Płyta nagrobna z poł. XVII w. w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984
23.	Płyta nagrobna Georga von Auera z 1668/9 roku w kościele parafialnym p. w. św. św. apostołów Piotra i Pawła	Węgorzewo	KL WKZ 533/19/d/84 02.07.1984

**TABELA 3.2. GMINA WĘGORZEWO. WYKAZ ZABYTKÓW RUCHOMYCH.
REJESTR ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.**

L.p.	Obiekt zabytkowy	Adres	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków
1.	Radzieje, Lichtarz klasycystyczny z kościoła parafialnego p.w. Chrystusa Króla	Radzieje	WKZ 533/71/d/94 z 21.01.1994
2.	Radzieje, Organy klasycystyczne z kościoła parafialnego p.w. Chrystusa Króla	Radzieje	WKZ 533/71/d/94 z 21.01.1994
3.	Radzieje, obraz barokowy <i>Pojmanie Chrystusa</i> z kościoła parafialnego p.w. Chrystusa Króla	Radzieje	WKZ 533/71/d/94 z 25.01.1994
4.	Radzieje, obraz barokowy <i>Chrystus przed Pilatem</i> z kościoła parafialnego p.w. Chrystusa Króla	Radzieje	WKZ 533/71/d/94 z 25.01.1994

5.	Radzieje, barokowa rzeźba Aniołek z Kościoła parafialnego p.w. Chrystusa Króla	Radzieje	WKZ 533/71/d/94 z 25.01.1994
6.	Radzieje, barokowa rzeźba Św. bez atrybutu z kościoła parafialnego p.w. Chrystusa Króla	Radzieje	WKZ 533/71/d/94 z 25.01.1994
7.	Radzieje, barokowa rzeźba św. z księgą z kościoła parafialnego p.w. Chrystusa Króla	Radzieje	WKZ 533/71/d/94 z 25.01.1994
8.	Radzieje, barokowy anioł chrzcielny z kościoła parafialnego p.w. Chrystusa Króla	Radzieje	WKZ 533/71/d/94 z 25.01.1994
9.	Radzieje, rokokowa ambona z kościoła parafialnego p.w. Chrystusa Króla	Radzieje	WKZ 533/71/d/94 z 25.01.1994
10.	Radzieje, barokowy dzwon z kościoła parafialnego p.w. Chrystusa Króla	Radzieje	WKZ 533/71/d/94 z 25.01.1994
11.	Węgielsztyn, ołtarz główny /późny manieryzm/ w kościele rzymsko-katolickim p.w. św. Józefa	Węgielsztyn	WKZ 533/55/d/91 z 26.09.1991
12.	Węgielsztyn, ambona /późny manieryzm/ w kościele rzymsko-katolickim p.w. św. Józefa	Węgielsztyn	WKZ 533/55/d/91 z 26.09.1991
13.	Węgielsztyn, zamek drzwiowy kowalskiej roboty w kościele rzymsko-katolickim p.w. św. Józefa	Węgielsztyn	WKZ 533/55/d/91 z 26.09.1991
14.	Węgielsztyn, zamek drzwiowy kowalskiej roboty w kościele rzymsko-katolickim p.w. św. Józefa	Węgielsztyn	WKZ 533/55/d/91 z 26.09.1991
15.	Węgielsztyn, dzwon spiżowy z końca XVI w. w kościele rzymsko-katolickim p.w. św. Józefa	Węgielsztyn	WKZ 533/55/d/91 z 26.09.1991

XII. Wykazy zabytków ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków

**TABELA 4.1. MIASTO WĘGORZEWO. WYKAZ ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH.
GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW.**

Lp.	Obiekt zabytkowy Adres, czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb- aktualny	Własność – zarząd
1.	Węgorzewo, kościół rektoralny p.w. Dobrego Pasterza, mur., 1913	A-4161 20.03.2000	1-647	wyznaniowa
2.	Węgorzewo, kościół ewangelicki, ob. parafii rzymskokatolickiej, p.w. św. Piotra i Pawła, mur., 1605-1611, transept 1729, przebudz. Wieży 1741-1743, latarnia i hełm 1826	A-227 19.05.2000 A-1005 15.06.1968	1-648	wyznaniowa
3.	Węgorzewo, plebania w parafii rzymskokatolickiej, p.w. św. Piotra i Pawła, mur., 1605-1611		1-648	wyznaniowa
4.	Węgorzewo, kościół ewangelicki p.w. św. Krzyża, ul 11 Listopada, mur., 1930-1933	A-4160 20.03.2000	1-582/3	wyznaniowa
5.	Węgorzewo, kaplica na cmentarzu grzebalnym, ul. Armii Krajowej, mur., koniec XIX w.		1-125/1	komunalna
6.	Węgorzewo, kaplica na cmentarzu grzebalnym, ul. Armii Krajowej, mur., koniec XX w.		1-125/2	komunalna
7.	Węgorzewo, zamek, mur., XV, XVI w. , przebudowany 1 poł. XIX i XX w., odbudowa od 1970 r.	A-508 04.05.1959 A-1003 16.06.1968	1-975/1	prywatna
8.	Węgorzewo, /Ruska Wieś/ dwór wraz z otoczeniem, ul. Reymonta, mur., 1 poł. XX w.	A- 11.07.1950	1-1085/2	prywatna
9.	Węgorzewo, park w zespole dworsko-parkowym, ul. Reymonta, mur., XIX w.	A-450/S 12.03.1986	1-1085/1	prywatna
10.	Węgorzewo, budynek główny w zespole szkoły nr 1, ul. Bema 12, mur., okres międzywojenny		2-471	komunalna
11.	Węgorzewo, oficyna z salą gimnastyczną w zespole szkoły nr 1, ul. Bema 12, mur., okres międzywojenny		2-471	komunalna
12.	Węgorzewo, budynek nr 1 w zespole koszarowym północnym, mur., okres międzywojenny		2-216/3; 2-216/4	państwowa
13.	Węgorzewo, budynek nr 2 w zespole koszarowym północnym, mur., okres międzywojenny		2-216/3; 2-216/4	państwowa
14.	Węgorzewo, budynek nr 3 w zespole koszarowym północnym, mur., okres międzywojenny		2-216/3; 2-216/4	państwowa
15.	Węgorzewo, budynek nr 4 w zespole koszarowym północnym, mur., okres międzywojenny		2-216/3; 2-216/4	państwowa
16.	Węgorzewo, budynek nr 5 w zespole koszarowym północnym, mur., okres międzywojenny		2-216/3; 2-216/4	państwowa
17.	Węgorzewo, budynek nr 6 w zespole koszarowym północnym, mur., okres międzywojenny		2-216/3; 2-216/4	państwowa
18.	Węgorzewo, budynek nr 7 w zespole koszarowym północnym, mur., okres międzywojenny		2-216/3; 2-216/4	państwowa
19.	Węgorzewo, budynek nr 8 w zespole koszarowym północnym, mur., okres międzywojenny		2-216/3; 2-216/4	państwowa
20.	Węgorzewo, budynek nr 9 w zespole koszarowym północnym, mur., okres międzywojenny		2-216/3; 2-216/4	państwowa
21.	Węgorzewo, budynek nr 10 w zespole koszarowym północnym, mur., okres międzywojenny		2-216/3; 2-216/4	państwowa
22.	Węgorzewo, budynek nr 1 w zespole koszarowym południowym, mur., okres międzywojenny		2-475/9; 2-725; 2-247/1	państwowa

23.	Węgorzewo, budynek nr 2 w zespole koszarowym południowym, mur., okres międzywojenny		2-475/9; 2-725; 2-247/1	państwowa
24.	Węgorzewo, budynek nr 3 w zespole koszarowym południowym, mur., okres międzywojenny		2-475/9; 2-725; 2-247/1	państwowa
25.	Węgorzewo, budynek nr 4 w zespole koszarowym południowym, mur., okres międzywojenny		2-475/9; 2-725; 2-247/1	państwowa
26.	Węgorzewo, budynek nr 5 w zespole koszarowym południowym, mur., okres międzywojenny		2-475/9; 2-725; 2-247/1	państwowa
27.	Węgorzewo, budynek nr 6 w zespole koszarowym południowym, mur., okres międzywojenny		2-475/9; 2-725; 2-247/1	państwowa
28.	Węgorzewo, budynek nr 7 w zespole koszarowym południowym, mur., okres międzywojenny		2-475/9; 2-725; 2-247/1	państwowa
29.	Węgorzewo, budynek nr 8 w zespole koszarowym południowym, mur., okres międzywojenny		2-475/9; 2-725; 2-247/1	państwowa
30.	Węgorzewo, budynek nr 9 w zespole koszarowym południowym, mur., okres międzywojenny		2-475/9; 2-725; 2-247/1	państwowa
31.	Węgorzewo, budynek nr 10 w zespole koszarowym południowym, mur., okres międzywojenny		2-475/9; 2-725; 2-247/1	państwowa
32.	Węgorzewo, szpital Bethesda, ob. Dom Pomocy Społecznej, ul. 11 Listopada 12, mur.,		1-580	państwowa
33.	Węgorzewo, szpital Bethesda, ob. Dom Pomocy Społecznej, ul. 11 Listopada 12, mur.,		1-580	państwowa
34.	Węgorzewo, urząd finansowy, ob. Urząd Miasta i Gminy, ul. Zamkowa		1-320/3	komunalna
35.	Węgorzewo, dom nr 15, ul. Pionierów, mur., pocz. XX w.		1-761	prywatna
36.	Węgorzewo, dom nr 17, ul. Pionierów, mur., pocz. XX w.		1-765	prywatna
37.	Węgorzewo, budynek mieszkalny w zespole młyna, ul. Pionierów 21, mur., pocz. XX w.		1-770; 1-769/8	prywatna
38.	Węgorzewo, młyn elektryczny w zespole młyna, ul. Pionierów 21, mur., pocz. XX w.		1-769/5; 1-769/4	prywatna
39.	Węgorzewo, dom parafialny ewangelicko – augsburski, ob. kościół prawosławny św. Piotra i Pawła, mur., XIX w.	A-4175 19.05.2000	1-704	wyznaniowa
40.	Węgorzewo, dom nr 33, ul. Pionierów, mur., pocz. XX w	A-4232 08.04.1997	1-695	prywatna
41.	Węgorzewo, dom nr 1, Muzeum Kultury Ludowej, ul. Portowa,	A-956/S 19.05.2003	1-781/2; 1-787	komunalna
42.	Węgorzewo, dom nr 4, ul. Plac Wolności, mur., pocz. XX w.		1-660/4	prywatna
43.	Węgorzewo, dom nr 5, ul. Plac Wolności, mur., pocz. XX w.		1-660/4	prywatna
44.	Węgorzewo, dom nr 13, ul. Plac Wolności, mur., pocz. XX w.		1-660/4	prywatna
45.	Węgorzewo, dom nr 6, ul. Teatralna, mur., 2 poł. XIX w.		1-623	prywatna
46.	Węgorzewo, dom nr 12, ul. Teatralna, mur., pocz. XIX w.		1-623	prywatna
47.	Węgorzewo, dom nr 14, ul. Teatralna, mur., XIX/XX w.		1-623	prywatna
48.	Węgorzewo, dom nr 9 /poczta/, ul. Zamkowa, mur. XIX/XX w.		1-976/1	państwowa
49.	Węgorzewo, dom nr 28, ul. Zamkowa, mur., pocz., XX w.		1-509/2	prywatna
50.	Węgorzewo, dom nr 34, ul. Zamkowa, mur., pocz., XX w.		1-343/3	komunalna
51.	Węgorzewo, dom nr 37, ul. Zamkowa, mur., pocz., XX w.		1-1087	prywatna
52.	Węgorzewo, dom nr 63, ul. Zamkowa, mur., pocz., XX w.		1-1070	prywatna
53.	Węgorzewo, dom nr 65, ul. Zamkowa, mur., pocz., XX w.		1-396	prywatna

54.	Węgorzewo, dworzec w zespole dworca kolejowego, mur., 1905 r	A-3764 10.11.1994	1-182/20	państwowa
55.	Węgorzewo, budynek mieszkalny w zespole dworca kolejowego, mur., 1905 r	A-3764 10.11.1994	1-182/16	współwłasność
56.	Węgorzewo, budynek sanitariatu i gospodarczy w zespole dworca kolejowego, mur., 1905 r	A-3764 10.11.1994	1-182/16	współwłasność
57.	Węgorzewo, budynek mieszkalny w zespole dworca kolejowego, mur., 1905 r.	A-3764 10.11.1994	1-182/20	państwowa
58.	Węgorzewo, budynek gospodarczy w zespole dworca kolejowego, mur., 1905 r.		1-182/20	państwowa
58.	Węgorzewo, magazyn spedycji kolejowej w zespole dworca kolejowego, mur., 1905 r.	A-3764 10.11.1994	1-182/9	współwłasność
60.	Węgorzewo, perony z wiatami i przejściami podziemnymi w zespole dworca kolejowego, żelbet -mur. – drew., okres międzywojenny,	A-3764 10.11.1994	1-182/20	państwowa
61.	Węgorzewo, nastawnia zachodnia w zespole dworca kolejowego, mur., okres międzywojenny		1-182/20	państwowa
62.	Węgorzewo, budynek mieszkalny 1 zespół mieszkalny /cztery budynki mieszkalne/ w zespole dworca kolejowego, ul. Jaracza 12, mur., 1905 r.,	A-3764 10.11.1994	1-182/5	współwłasność
63.	Węgorzewo, budynek mieszkalny 2 zespół mieszkalny /cztery budynki mieszkalne/ w zespole dworca kolejowego, ul. Jaracza 14 mur., 1905 r.,	A-3764 10.11.1994	1-182/7	współwłasność
64.	Węgorzewo, budynek mieszkalny 3 zespół mieszkalny /cztery budynki mieszkalne/ w zespole dworca kolejowego, ul. Jaracza 16 mur., 1905 r.,	A-3764 10.11.1994	1-182/4	współwłasność
65.	Węgorzewo, budynek mieszkalny 4 zespół mieszkalny /cztery budynki mieszkalne/ w zespole dworca kolejowego, ul. Jaracza 18 mur., 1905 r.,	A-3764 10.11.1994	1-183	współwłasność
66.	Węgorzewo, zespół mieszkalny, budynek gospodarczy 1 w zespole dworca kolejowego, mur., 1905 r.,	A-3764 10.11.1994	1-183	współwłasność
67.	Węgorzewo, zespół mieszkalny, budynek gospodarczy 2 w zespole dworca kolejowego, mur., 1905 r.,	A-3764 10.11.1994	1-182/5	współwłasność
68.	Węgorzewo, wieża wodna w zespole dworca kolejowego, mur., 1905 r	A-3764 10.11.1994	1-182/8	prywatna
69.	Węgorzewo, pompownia w zespole mieszkalnym dworca kolejowego, mur., 1905 r.		1-182/8	prywatna
70.	Węgorzewo, parowozownia normalnotorowa, w zespole dworca kolejowego, mur., 1905 r.,	A-3764 10.11.1994	1-189/13	współwłasność
71.	Węgorzewo, budynek warsztatu mechanicznego w zespole dworca kolejowego, mur., 1905 r.,	A-3764 10.11.1994	1-182/17	państwowa
72.	Węgorzewo, dawny budynek socjalny z kotłownią stacyjną w zespole dworca kolejowego, mur., 1905 r.	A-3764 10.11.1994	1-179/13	państwowa
73.	Węgorzewo, wieża wodna w zespole parowozowni, w zespole dworca kolejowego, mur., 1905 r., nr rej. 1013	A-3764 10.11.1994	1-179/13	państwowa
74.	Węgorzewo, most kolejowy nad rzeką Węgorapą w zespole dworca kolejowego, kam.-stalowy., 1905 r.	A-3764 10.11.1994	1-192/1	państwowa
75.	Węgorzewo, budynek gospodarczy, ul. Sienkiewicza, kam., XVIII/XIX w.		1-649	wyznaniowa
76.	Węgorzewo, wieża ciśnień, pocz. XX w.		8-90/13	komunalna
77.	Węgorzewo, spichlerz ob. magazyn zbożowy, ul. Armii Krajowej, mur., XIX/XX w.		1-1069/2	prywatna
78.	Węgorzewo, cmentarz ewangelicki, ob. komunalny, XIX w.	A-3241 11.22.1991	1-125/2	komunalna
79.	Węgorzewo, cmentarz ewangelicki, ul. Teatralna, XIX w.		1-251/1	komunalna
80.	Węgorzewo, cmentarz ewangelicki, ul. Kętrzyńska, XIX w., /zdewastowany/		1-409	komunalna
81.	Węgorzewo, cmentarz ewangelicki /w pobliżu szosy do		1-247	komunalna

	Buder/, XIX w.			
82.	Węgorzewo, cmentarz żydowski, XIX w., /zdewastowany/		2-439	komunalna
83.	Węgorzewo, cmentarz wojenny żołnierzy radzieckich z II wojny światowej	A-3242 11.12.1991	2-1337	komunalna
84.	Węgorzewo, cmentarz wojenny z I wojny światowej /n. jez. Święcajty/	A-335/S 10.03.1983	2-1353/1	komunalna
85.	Węgorzewo, mogiła wojenna z I wojny światowej, ul. Łuczańska 23		2-1191	prywatna
86.	Węgorzewo, park miejski im. Helwiga, XIX/XX w.		2-236/6	komunalna
87.	Węgorzewo, park miejski /k. stacji PKP/		1-190	komunalna

TABELA 4.2. GMINA WĘGORZEWO. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW.

Lp.	Obiekt zabytkowy Czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb- aktualny	Własność – zarząd
1.	Biedaszkki, cmentarz ewangelicki, XIX w		1-29	komunalna
2.	Brzozowo, budynek szkolny w zespole szkoły, okres międzywojenny		2-171/5	prywatna
3.	Brzozowo, budynek szkolny w zespole szkoły, okres międzywojenny		2-171/5	prywatna
4.	Brzozowo, cmentarz ewangelicki, rodzinny, 2 poł. XIX w.		5-276/10	komunalna
5.	Brzozowo, cmentarz ewangelicki, wiejski, XIX w.	A-890/S 9.12.1991	5-269	komunalna
6.	Dąbrówka Mała, pałac w zesp. pałacowo – parkowym, XIX/XX w.	A-1040/S 05.01.1996	5-264/125	prywatna
7.	Dąbrówka Mała, kuźnia w zesp. pałacowo – parkowym, XIX/XX w.		5-264/124	prywatna
8.	Dąbrówka Mała, magazyn w zesp. pałacowo– parkowym, XIX/XX w.		5-264/124	prywatna
9.	Dąbrówka Mała, bud. gospodarczy w zesp. pałacowo – parkowym, XIX/XX w.		5-264/124	prywatna
10.	Dąbrówka Mała, park w zespole pałacowo - pałacowym XIX/XX w.		5-264/124	prywatna
11.	Dąbrówka Mała, cmentarz ewangelicki, XIX w	A-484/S 15.05.1986	5-270	komunalna
12.	Dłużec, budynek szkolny w zespole szkoły, pocz. XX w.		24-6/5	prywatna
13.	Dłużec, budynek gospodarczy w zespole szkoły, pocz. XX w.		24-6/5	prywatna
14.	Dłużec, cmentarz ewangelicki, XIX w.		4-8	komunalna
15.	Duży Kamień, Leśniczówka, pocz. XX w.	A-4463 04.04.2007	27-290	państwowa
16.	Guja, budynek szkolny w zespole szkoły, pocz. XX w.		5-203/1	prywatna
17.	Guja, budynek gospodarczy w zespole szkoły, pocz. XX w.		5-203/1	prywatna
18.	Guja, cmentarz ewangelicki, XIX w. 891	A-3234 09.12.1991	5-207	komunalna
19.	Guja –Piaski, śluza, 1934-1940 r.		5-260	państwowa
20.	Guja –Piaski, strażnica wodna, ok. 1912 r.		5-260	państwowa
21.	Guja –Piaski, jaz walcowy, 1942-1943 r.		5-260	państwowa
22.	Jakunowo, budynek szkolny w zespole szkoły, pocz. XX w.		6-61/1;6-61/2	prywatna
23.	Jakunowo, budynek gospodarczy w zespole szkoły, pocz. XX w.		6-58/2	prywatna
24.	Jakunowo, park dworski, XIX w.		6-67; 6-64/2	komunalna
25.	Jakunowo, cmentarz ewangelicki, XIX w.		6-17	komunalna
26.	Jerzykowo, obora w zespole podworskim XIX/XX w.		12-36/56	prywatna
27.	Jerzykowo, magazyn w zespole podworskim XIX/XX w.		12-36/56	prywatna
28.	Jerzykowo, stodoła w zespole podworskim XIX/XX w.		12-36/56	prywatna
29.	Jerzykowo, stodoła w zespole podworskim XIX/XX w.		12-36/6	prywatna
30.	Jerzykowo, czworak w zespole podworskim XIX/XX w,		12-36/43;12-36/42	prywatna

31.	Kal, budynek szkolny w zespole szkoły, pocz. XX w.		8-52/2	prywatna
32.	Kal, tzw. „Kalski mur” XVI-XIX w.		2-956	komunalna
33.	Kal, Rybaczówka, pocz. XX w.		8-10/23	Państwowa
34.	Kal, cmentarz ewangelicki, XIX w.	A-3238 04.04.2007	2-956	komunalna
35.	Kal, cmentarz ewangelicki, XIX w.		8-45	komunalna
36.	Kalskie Nowiny, budynek szkolny w zespole szkoły, pocz. XX w.		9-83/2	prywatna
37.	Kalskie Nowiny, budynek gospodarczy w zespole szkoły, pocz. XX w.		9-83/2	prywatna
38.	Kalskie Nowiny, cmentarz ewangelicki, XIX w.		9-100	komunalna
39.	Kalskie Nowiny, most drogowy nad linią kolejową, XIX w.		9-192	komunalna
40.	Kamionki Wielkie, dworzec w zespole kolejowym przy linii kolejowej Kętrzyn – Węgorzewo 1907, mur.		17-12	państwowa
41.	Kamionki Wielkie, budynek gospodarczy w zespole kolejowym przy linii kolejowej Kętrzyn – Węgorzewo 1907, mur.		17-12	państwowa
42.	Karłowo, cmentarz ewangelicki, XIX w.		10-408	państwowa
43.	Kietlice, stodoła w pozostałościach folwarku, szachulec, poł. XIX w.		17-5/6; 17-5/5	prywatna
44.	Kietlice, obora w pozostałościach folwarku, mur. XIX/XX w.		17-5/6; 17-5/5	prywatna
45.	Klikucie, cmentarz ewangelicki, XIX w.		30-148	komunalna
46.	Klimki, dwór w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.	A-983 15.06.1968	11-10/5	państwowa
47.	Klimki, obora – magazyn zbożowy w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.	A-979 15.06.1968	11-10/4	prywatna
48.	Klimki, park w zespole dworsko-parkowym, XIX w., nr rej. 418	A-418/S 04.07.1984	11-10/5	państwowa
49.	Klimki, cmentarz ewangelicki, XIX w.		11-9	komunalna
50.	Klimki, szkoła, ob. dom nr 11, mur., pocz. XX w.		11-3/2	prywatna
51.	Kolonia Rybacka, dom, Plażowa 4, mur. pocz. XX w.		13-1/18	prywatna
52.	Kolonia Rybacka, dom, Plażowa 6, mur. pocz. XX w.		13-1/19	prywatna
53.	Kolonia Rybacka, dom, Plażowa 7/9, mur. pocz. XX w.		13-1/25; 13-1/24	prywatna
54.	Kolonia Rybacka, dom, Plażowa 10, mur. pocz. XX w.		13-1/21; 13-1/20	prywatna
55.	Kolonia Rybacka, dom, Węgorzewska 10, mur. pocz. XX w.		13-1/29	prywatna
56.	Kolonia Rybacka, budynek mieszkalny w zakładach drzewnych /nr 35/mur. pocz. XX w.		13-1/37	prywatna
57.	Kolonia Rybacka, tartak w zakładach drzewnych /nr 35/ mur. pocz. XX w.		13-1/36	prywatna
58.	Kolonia Rybacka, budynek magazynowy w zakładach drzewnych /nr 35/ drew. pocz. okres międzywojenny		13-1/36	prywatna
59.	Kolonia Rybacka, budynek biurowy w zespole rybaczówki, mur., pocz. XX w.		13-128/5	państwowa
60.	Kolonia Rybacka, budynek gospodarczy w zespole rybaczówki, mur., pocz. XX w.		13-128/4	państwowa
61.	Kolonia Rybacka, budynek gospodarczy w zespole rybaczówki, mur., pocz. XX w.		13-128/4	państwowa
62.	Kraski /Węgielsztyn/, cmentarz rodzinny, 2 poł. XX w.		30-235/1	komunalna
63.	Łabapa, obora w pozostałościach folwarku, mur., pocz. XX w.		12-30/3	prywatna
64.	Łęgwarowo, pałac w zespole dworskim, mur., pocz. XIX w.	A-987 16.06.1968	22-226/28	państwowa
65.	Łęgwarowo, park w zespole dworskim, 1 poł. XIX w., XIX/XX w.	A-387/S 18.03.1983 A-987	22-226/27	państwowa

		15.06.1968		
66.	Łęgwarowo, budynek gospodarczy w zespole dworskim, mur., 1. poł. XIX w. (wykreślony z rejestru i rozebrany)	A-387/S 18.03.1983	22-226/3	państwowa
67.	Łęgwarowo, łaźnia /ob. chlewik/ w zespole dworskim, mur., 1. poł. XIX w.	A-387/S 18.03.1983	22-226/9	państwowa
68.	Łęgwarowo, cmentarz ewangelicki, XIX w. /położony w parku/	A-387/S 18.03.1983	22-226/27	państwowa
69.	Maćki, dwór w zespole dworskim, mur. pocz. XX w.	A-1009 16.06.1968	22-226/27	prywatna
70.	Maćki, obora w zespole dworskim, mur. pocz. XX w.	A-1008 16.06.1968	22-226/27	prywatna
71.	Maćki, spichlerz w zespole dworskim, mur. pocz. XX w.	A-460/S 17.03.1986	22-226/27	prywatna
72.	Maćki, gospodarczy w zespole dworskim, drewn. pocz. XX w	A-460/S 17.03.1986	22-226/27	prywatna
73.	Maćki, park w zespole dworskim, XIX, XX w.	A-460/S 17.03.1986	22-358/25	prywatna
74.	Matyski, dwór w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX		24-208/18	prywatna
75.	Matyski, obora w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX		24-208/20	prywatna
76.	Matyski, obora w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX		24-208/20	prywatna
77.	Matyski, park w zespole dworsko-parkowym, XIX/XX w.		24-204/6	państwowa
78.	Nowa Guja, dwór w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.		5-19	prywatna
79.	Nowa Guja, oficyna w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.		5-19	prywatna
80.	Nowa Guja, stajnia w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.		5-19	prywatna
81.	Nowa Guja, obora w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.		5-19	prywatna
82.	Nowa Guja, budynek gospodarczy w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.		5-19	prywatna
83.	Nowa Guja, park w zespole dworsko-parkowym, XIX/XX w.	A-3375 11.08.1992	5-18	prywatna
84.	Nowa Guja, cmentarz ewangelicki / na skraju lasu/, XIX w.		5-381/2	prywatna
85.	Nowa Guja, cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		5-382/2	komunalna
86.	Nowa Guja, cmentarz wojenny z I wojny światowej	A-488/S 15.05.1986	5-381/2	komunalna
87.	Nowa Guja, cmentarz wojenny żołnierzy rosyjskich z I wojny światowej, nr rej. 488		5-58	komunalna
88.	Ogonki, budynek szkolny w zespole szkoły /nr 10/, mur. pocz. XX w.		13-155/1; 13-154/2	komunalna
89.	Ogonki, budynek dworcowy /ob. Ośrodek Wypoczynkowy „Mazur”/, mur., 1905 przebudowany w latach 60.		13-127/10	prywatna
90.	Ogonki, dom w pozostałościach cegielni sylikatowej, mur., pocz. XX w.		12-98/9	komunalna
91.	Ogonki, budynek gospodarczy w pozostałościach cegielni sylikatowej, mur., pocz. XX w.		13-98/8	prywatna
92.	Ogonki, bierny schron piechoty w Punkcie Oporu nr 18 /wysadzony/, beton, 1915		13-138	państwowa
93.	Ogonki, bierny schron piechoty w Punkcie Oporu nr 18 /wysadzony/, beton, 1915		13-139	państwowa
94.	Ogonki, bierny schron pogotowia w Punkcie Oporu nr 18		13-139	państwowa

	/wysadzony/, beton, 1915			
95.	Ogonki, bierny schron pogotowia w Punkcie Oporu nr 18 /wysadzony/, beton, 1915		13-139	państwowa
96.	Ogonki, bierny schron piechoty w Punkcie Oporu nr 19 /wysadzony/, beton, 1915		13-186	państwowa
97.	Ogonki, bierny schron piechoty w Punkcie Oporu nr 19 /wysadzony/, beton, 1915		13-186	państwowa
98.	Ogonki, bierny schron pogotowia w		13-186	państwowa
99.	Punkcie Oporu nr 19 /wysadzony/, beton, 1915		13-186	państwowa
100.	Ogonki, wartownia w Punkcie Oporu nr 19 /wysadzony/, beton, 1915		13-186	państwowa
101.	Ogonki, wartownia w Punkcie Oporu nr 19 /wysadzony/, beton, 1915		13-186	państwowa
102.	Ogonki, schron bojowy typu B1/1 /wysadzony/ w Odcinku Giżyckiego Rejonu Umocnionego pomiędzy jeziorami Stręgiel – Świecajty 1936-1939, żelbet		13-127/16	państwowa
103.	Ogonki, schron bojowy typu B1/1 /wysadzony/ w Odcinku Giżyckiego Rejonu Umocnionego pomiędzy jeziorami Stręgiel – Świecajty 1936-1939, żelbet		13-129/10	państwowa
104.	Ogonki, schron bojowy typu B1/1 /wysadzony/ w Odcinku Giżyckiego Rejonu Umocnionego pomiędzy jeziorami Stręgiel – Świecajty 1936-1939, żelbet		13-135/1	państwowa
105.	Ogonki, most drogowy nad linią kolejową Węgorzewo-Kruklanki, żelbet.-kam., 1905r.		13-2145	państwowa
106.	Ogonki, most drogowy nad linią kolejową Węgorzewo-Kruklanki, kam. - stal, 1905r.		13-2145	państwowa
107.	Ogonki, most kolejowy nad drogą kołową Węgorzewo-Kruklanki, żelbet, 1905r.		13-127/5	komunalna
108.	Ogonki, cmentarz ewangelicki, XIX w.		13-191	komunalna
109.	Pasternak, dwór w zespole dworskim, mur., pocz. XX w.		33-26/42	prywatna
110.	Pasternak, magazyn w zespole dworskim, mur., pocz. XX w.		33-26/48	prywatna
111.	Pasternak, magazyn w zespole dworskim, mur., pocz. XX w.		33-26/48	prywatna
112.	Pasternak, park w zespole dworskim, mur., pocz. XX w.		33-26/48	prywatna
113.	Perły, dwór w pozostałościach zespołu dworskiego, mur., pocz. XX w.		15-102	prywatna
114.	Perły, park w pozostałościach zespołu dworskiego, XIX w.		15-95/1, 15-94; 15-95	prywatna
115.	Perły, magazyn w pozostałościach zespołu dworskiego, mur., pocz. XX w.		15-102	prywatna
116.	Perły, magazyn w pozostałościach zespołu dworskiego, mur., pocz. XX w.		15-102	prywatna
117.	Perły, budynek szkoły w zespole szkoły, mur., XIX/XX w.		15-130/3	prywatna
118.	Perły, dom nr 1, mur., XIX/XX w.		15-67	prywatna
119.	Perły, dom nr 5, mur., XIX/XX w.		15-84/2	prywatna
120.	Perły, cmentarz ewangelicki /na pdn krańcu wsi/, XIX w.		15-194	komunalna
121.	Perły, chałupa /przeniesiona do Trygortu/ bez cech zabytkowych	1006 16.06.1968		
122.	Pilwa, budynek szkoły / nr 12/ w zespole szkoły, mur., pocz. XX w.		15-36	prywatna
123.	Pilwa, budynek gospodarczy /nr 12/ w zespole szkoły, mur., pocz. XX w.		15-56	prywatna
124.	Pilwa, cmentarz ewangelicki, wiejski, XIX w.		15-40	komunalna
125.	Pilwa, cmentarz ewangelicki, rodowy, XIX w.	A-521 23.07.1986	16-44	komunalna

126.	Pilwa, park dworski, XIX w		16-30/1	prywatna
127.	Pniewo, dwór w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.	A-2750 20.02.1989 A-1005 16.06.1968	17-3/2	prywatna
128.	Pniewo, obora w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.	A-435/S 12.11.1985	17-3/2	prywatna
129.	Pniewo, kuźnia w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.	A-435/S 12.11.1985	17-5/20	prywatna
130.	Pniewo, park dworski w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w., nr rej. 435	A-435/S 12.11.1985	17-3/2	prywatna
131.	Pniewo, budynek szkoły / nr 10/ w zespole szkoły, mur., XIX/XX w.		17-3/37	prywatna
132.	Pniewo, budynek szkoły / nr 12/ w zespole szkoły, mur., XIX/XX w.		17-3/36	prywatna
133.	Pniewo, cmentarz ewangelicki, XIX w.		17-6	komunalna
134.	Prynowo, dwór w pozostałościach zespołu dworskiego, mur., XIX/XX w.		18-271;18-269/3	współwłasność
135.	Prynowo, budynek gospodarczy w pozostałościach zespołu dworskiego, mur., XIX/XX w.		18-269/3	prywatna
136.	Prynowo, budynek szkoły w zespole szkoły, mur., pocz. XX w.		18-26/19	prywatna
137.	Prynowo, budynek gospodarczy w zespole szkoły, mur., pocz. XX w.		18-26/7; 18-26/8	prywatna
138.	Prynowo, cmentarz ewangelicki, XIX w.		18-261	komunalna
139.	Przystań, schron przeciwlotniczy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa I – „Quelle”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-302/1	państwowa
140.	Przystań, schron przeciwlotniczy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa I – „Quelle”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-302/1	państwowa
141.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa I – „Quelle”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-302/1	państwowa
142.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa I – „Quelle”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-303/1	państwowa
143.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa I – „Quelle”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-303/1	państwowa
144.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa I – „Quelle”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-303/1	państwowa
145.	Przystań, schron transformator w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa I – „Quelle”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-303/1	państwowa
146.	Przystań, schron transformator w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa I – „Quelle”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-302/1	państwowa

147.	Przystań, schron ciepłownia w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa I – „Quelle”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-302/1	państwowa
148.	Przystań, schron przepompownia w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-302/2	państwowa
149.	Przystań, schron ciepłownia w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-299/2	państwowa
150.	Przystań, schron transformator w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-299/2	państwowa
151.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-298/1	państwowa
152.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-298/1	państwowa
153.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-299/1	państwowa
154.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-299/1	państwowa
155.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-299/1	państwowa
156.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-299/1	państwowa
157.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-299/1	państwowa
158.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-299/1	państwowa
159.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-299/1	państwowa
160.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-305	państwowa
161.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-300/1	państwowa

162.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-299/1	państwowa
163.	Przystań, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, nieukończona przebudowa na schron przeciwlotniczy, zachowany, 1940-1944		27-299/1	państwowa
164.	Przystań, schron zapasowe urządzenie energetyczne w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-299/2	państwowa
165.	Przystań, schron techniczny /?/ w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa II – „Fritz”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-299/1	państwowa
166.	Przystań, schron techniczny /?/ w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa III – „Brigitten Stadt”, żelbet, nieukończony, 1940-1944		27-304	państwowa
167.	Przystań, schron łączności w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa III – „Brigitten Stadt”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-304/3	państwowa
168.	Przystań, schron łączności w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa III – „Brigitten Stadt”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-304/3	państwowa
169.	Przystań, schron techniczny /?/ w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, Strefa III – „Brigitten Stadt”, żelbet, zachowany, 1940-1944		27-304/2	prywatna
170.	Przystań, fundamentowania ok. 200 obiektów drewnianych i murowanych w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa „Mauerwald”, 1940-1944		27-304/2	państwowa
171.	Przystań, dworzec w zespole dworca kolejowego przy linii kolejowej Kętrzyn – Węgorzewo, mur., 1905		19-211	państwowa
172.	Przystań, budynek magazynowy i sanitariaty w zespole dworca kolejowego przy linii kolejowej Kętrzyn – Węgorzewo, mur., 1905		19-211	państwowa
173.	Przystań, dom mieszkalny w zespole dworca kolejowego przy linii kolejowej Kętrzyn – Węgorzewo, mur., 1905		19-211/2	państwowa
174.	Przystań, budynek gospodarczy w zespole dworca kolejowego przy linii kolejowej Kętrzyn – Węgorzewo, mur., 1905		19-211/2	państwowa
175.	Przystań, strażnica wodna w zespole strażnicy wodnej na Kanale Mazurskim, mur., 1912		19-163	państwowa
176.	Przystań, budynek gospodarczy w zespole strażnicy wodnej na Kanale Mazurskim, drewn., 1912		19-163	państwowa
177.	Przystań, szandory w zespole strażnicy wodnej na Kanale Mazurskim, drewn., 1912		19-163	państwowa
178.	Przystań, cmentarz ewangelicki, 2 poł., XIX w. /Stawki/		19-220	komunalna
179.	Radziejewo, kościół w zespole Kościoła ewangelickiego, ob. Parafialny rzymskokatolicki p.w. Chrystusa Króla, mur., 1827	A-11 13.08.1949 A-988 15.06.1968 A-414/S 01.07.1986	20-90	wyznaniowa

180.	Radzieje, plebania w zespole Kościoła ewangelickiego, ob. Parafialny rzymskokatolicki p.w. Chrystusa Króla, mur., koniec XIX w.	A-1010 16.06.1968 A-414/S 01.07.1986	20-80	wyznaniowa
181.	Radzieje, dzwonnica w zespole Kościoła ewangelickiego, ob. Parafialny rzymskokatolicki p.w. Chrystusa Króla, drewn., 1673, restaur. 1826,1998	A-414/S 01.07.1986	20-90	wyznaniowa
182.	Radzieje, budynek szkolny w zespole szkoły, nr 16, mur., XIX/XX w.		20-8/3	komunalna
183.	Radzieje, budynek gospodarczy w zespole szkoły, nr 16, mur., XIX/XX w.		20-8/3	komunalna
184.	Radzieje, dom nr 6, ul. Węgorzewska, mur., pocz XX w.		20-138	prywatna
185.	Radzieje, dom nr 7, ul. Węgorzewska, mur., pocz XX w.		20-3	prywatna
186.	Radzieje, dom nr 8, ul. Węgorzewska, mur., pocz XX w.		20-4/1	prywatna
187.	Radzieje, dom nr 10, ul. Węgorzewska, mur., pocz XX w.		20-180/4	prywatna
188.	Radzieje, dom nr 12, ul. Węgorzewska, mur., pocz XX w.		20-8/2	prywatna
189.	Radzieje, dom nr 15, ul. Węgorzewska, mur., pocz XX w.		20-8/2	prywatna
190.	Radzieje, dom nr 24, ul. Węgorzewska, mur., pocz XX w.		20-15	prywatna
191.	Radzieje, dom nr 25, ul. Węgorzewska, mur., XIX/XX w.		20-16/1	prywatna
192.	Radzieje, dom nr 26, /dawna karczma - Gasthaus/ ul. Węgorzewska, mur., XIX/ XX w.		20-17;20-18	prywatna
193.	Radzieje, dom nr 27, ul. Węgorzewska, mur., pocz XX w.		20-52	prywatna
194.	Radzieje, dom nr 1, ul. Kościelna, mur., XIX/XX w.		20-88/1	prywatna
195.	Radzieje, dworzec w zespole dworca kolejowego przy linii kolejowej Kętrzyn – Węgorzewo, mur., 1905		20-218/1	państwowa
196.	Radzieje, budynek magazynowy i sanitariaty w zespole dworca kolejowego przy linii kolejowej Kętrzyn – Węgorzewo, mur., 1905		20-18/1	państwowa
197.	Radzieje, dom mieszkalny w zespole dworca kolejowego przy linii kolejowej Kętrzyn – Węgorzewo, mur., 1905		20-18/1	państwowa
198.	Radzieje, budynek gospodarczy w zespole dworca kolejowego przy linii kolejowej Kętrzyn – Węgorzewo, mur., 1905		20-18/1	państwowa
199.	Radzieje, budynek gospodarczy w zespole dworca kolejowego przy linii kolejowej Kętrzyn – Węgorzewo, mur., 1905		20-18/1	państwowa
200.	Radzieje, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Polowej Kancelarii Rzeszy (H. Lammersa) w Radziejach, żelbet, zachowany, 1940 -1941		27-335	państwowa
201.	Radzieje, pozostałości 7 obiektów w Kwaterze Polowej Kancelarii Rzeszy (H. Lammersa) w Radziejach, cegła, zachowany, 1940 -1941		27-335/1	państwowa
202.	Radzieje, schron do pracy sztabowej w Kwaterze Polowej Kancelarii Rzeszy (H. Lammersa) w Radziejach, żelbet, wysadzony, 1940 -1941		27-335/1	państwowa
203.	Radzieje, cmentarz ewangelicki, ob., par. rzymskokatolickiej, XIX w.		20-139	wyznaniowa
204.	Radzieje, kwatera wojenna z I wojny światowej na cmentarzu przykościelnym		20-90	wyznaniowa
205.	Róże, dwór, mur., 2 poł. XIX w.		20-217/3	prywatna
206.	Różewiec, dwór w zespole dworsko – parkowym, mur., 2 poł XIX w., 1914-15	A-4293 07.04.2004	5-284/1	prywatna
207.	Różewiec, pozostałości parku w zespole dworsko – parkowym, XIX w., 1914-15		5-284/1	prywatna
208.	Różewiec, stodoła w zespole dworsko – parkowym, drewn., 2 poł XIX w.		5-283/1	prywatna
209.	Różewiec, cmentarz ewangelicki, XIX w.		5-405	komunalna
210.	Rudziszki, pałac w zespole pałacowo-parkowym ob.	A-1275/S	22-169	państwowa

	Szpitalu Psychiatrycznym w Węgorzewie, mur., ok. poł. XIX w., przebud. pocz. XX i lata. 60. XX w.	16.06.1968 A-1461 18.03.1983		
211.	Rudziszki, domek ogrodnika w zespole pałacowo-parkowym ob. Szpitalu Psychiatrycznym w Węgorzewie, mur., pocz. XX w.	A-1461 18.03.1983	22-169	państwowa
212.	Rudziszki, stajnia, ob. budynek gospodarczy w zespole pałacowo-parkowym ob. Szpitalu Psychiatrycznym w Węgorzewie, mur., pocz. XX w.	A-993 16.06.1968 A-1461 18.03.1983	22-169	państwowa
213.	Rudziszki, spichlerz w zespole pałacowo-parkowym ob. Szpitalu Psychiatrycznym w Węgorzewie, mur., pocz. XX w.	A-1462 18.03.1983	22-168/2	państwowa
214.	Rudziszki, stodoła w zespole pałacowo-parkowym ob. Szpitalu Psychiatrycznym w Węgorzewie, mur., ok. poł. XIX w.	A-992 16.06.1968	22-169	państwowa
215.	Rudziszki, kuźnia w zespole pałacowo-parkowym ob. Szpitalu Psychiatrycznym w Węgorzewie, mur., ok. poł. XIX w.	A-1424 10.03.1983	22-169	państwowa
216.	Rudziszki, budynek gospodarczy w zespole pałacowo-parkowym ob. Szpitalu Psychiatrycznym w Węgorzewie, mur., ok. poł. XIX w.	A-1461 18.03.1983	22-169	państwowa
217.	Rudziszki, oranżeria w zespole pałacowo-parkowym ob. Szpitalu Psychiatrycznym w Węgorzewie, mur., 1 ćwierć XIX w., przebud. ok.1950	A-995 16.06.1968	22-262/2	państwowa
218.	Rudziszki, park w zespole pałacowo-parkowym ob. Szpitalu Psychiatrycznym w Węgorzewie, mur., XIX w.	A-1461 18.03.1983	22-169	państwowa
219.	Rudziszki, cmentarz ewangelicki, XIX w.	A-3794 13.02.1995	22-59/2	komunalna
220.	Rydzówka, park dworski, XIX w.	A-2586 14.11.1988	10-414	państwowa
221.	Rydzówka, mauzoleum rodziny Lefevre na cmentarzu grzebalnym, mur., 1863	A-98/S 14.11.1980	10-414	komunalna
222.	Rydzówka, cmentarz ewangelicki, XIX w.		10-414	komunalna
223.	Rydzówka Mała, Cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		5-191	komunalna
224.	Stawiska, dwór w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w., przebudowany		12-7/23; 12-7/24	prywatna
225.	Stawiska, obora w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.		12-11/5	prywatna
226.	Stawiska, kuźnia w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.		12-11/1	prywatna
227.	Stawiska, park w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX w.		12-7/4; 12-7/5	prywatna
228.	Stawiska, szkoła w zespole szkoły, mur., pocz. XX w		12-4/2	prywatna
229.	Stawiska, budynek gospodarczy w zespole szkoły, mur., pocz. XX w.		12-4/3	prywatna
230.	Stawiska, cmentarz ewangelicki, XIX w.		12-4/2	komunalna
231.	Stawki, szkoła /nr 22/ w zespole szkoły, mur., pocz. XX w.		19-122/1	prywatna
232.	Stawki, budynek gospodarczy w zespole szkoły, mur., pocz. XX w.		19-122/1	prywatna
233.	Stawki, cmentarz ewangelicki, XIX w.		19-95	komunalna
234.	Stręgiel, szkoła w zespole szkoły /nr 13/, mur., pocz. XX		21-66/1	prywatna
235.	Stręgiel, budynek gospodarczy w zespole szkoły/nr 13/, mur., pocz. XX w.		24-65	prywatna
236.	Stręgiel, cmentarz ewangelicki z kwaterą wojenną z I wojny światowej, XIX w.	A-3239 10.12.1991	24-211	komunalna
237.	Stulichy, cmentarz ewangelicki, XIX w.		25-70	komunalna
238.	Suczki, dom nr 48, mur., ok. poł. XIX w.	A-53/S	22-27/36	prywatna

		09.02.1980		
239.	Suczki, dom nr 53, mur., ok. 1750, przebud. 1930	A-56/S 19.02.1980	22-118/2	prywatna
240.	Suczki, cmentarz ewangelicki, XIX w.		22-121/1	komunalna
241.	Surwile, dwór w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.		27-13/8	państwowa
242.	Surwile, obora w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.		27-17/2	prywatna
243.	Surwile, obora w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.		27-17/2	prywatna
244.	Surwile, obora w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.		27-17/2	prywatna
245.	Surwile, magazyn w zespole dworsko-parkowym, mur. XIX/XX w.		27-17/2	prywatna
246.	Surwile, park w zespole dworsko-parkowym, 2 poł. , XIX w.		27-13/2	prywatna
247.	Surwile, stodoła w zespole dworsko-parkowym, drwn., pocz., XX w.		27-17/2	prywatna
248.	Sztynort Duży, pałac w zespole dworsko-parkowym, mur., 1560, 1689-1700, skrzydła boczne 1829, alkierze 1860-1880	A-598 17.01.1962 A-48/S 19.06.1979	26-39/1	inna
249.	Sztynort Duży, oficyna w zespole dworsko-parkowym, mur., k. XVI-XIX w.	A-48/S 19.06.1979	26-6/2	inna
250.	Sztynort Duży, oficyna w zespole dworsko-parkowym, mur., ok. poł. XIX w.	A-48/S 19.06.1979	26-38	inna
251.	Sztynort Duży, stajnia w zespole dworsko-parkowym, mur., 2 poł. XIX w.	A-1004 16.06.1968 A-48/S 19.06.1979	26-39/2	inna
252.	Sztynort Duży, obora w zespole dworsko-parkowym, mur., ok. 1830	A-48/S 19.06.1979	26-39/2	inna
253.	Sztynort Duży, obora w zespole dworsko-parkowym, mur., poł. XIX w.	A-1282/S 16.06.1968 A-48/S 19.06.1979	26-39/2	inna
254.	Sztynort Duży, obora w zespole dworsko-parkowym, mur., poł. XIX w.	A-48/S 19.06.1979	26-6/2	inna
255.	Sztynort Duży, spichlerz w zespole dworsko-parkowym, mur., poł. XIX w.	A-996 16.06.1968 A-48/S 19.06.1979	26-39/2	inna
256.	Sztynort Duży, kaplica parkowa w zespole dworsko-parkowym, mur., ok. 1826	A-48/S 19.06.1979 A-999 16.06.1968	26-254	inna
257.	Sztynort Duży, pawilon parkowy /herbaciarnia/ w zespole dworsko-parkowym, mur., 1816	A-48/S 19.06.1979 A-997 16.06.1968	26-254	inna
258.	Sztynort Duży, park w zespole dworsko-parkowym, mur., XVII/XVIII, XIX w.	A-1280/S 16.06.1968 A-48/S 19.06.1979	26-254	inna
259.	Sztynort Duży, dworek łowczego (przemieszczony do Gałkowa gm. Ruciane - Nida)	A-48/S 19.06.1979		
260.	Sztynort Duży, szkoła w zespole szkoły, mur., pocz. XX w.		26-15/2	współwłasność

261.	Sztynort Duży, mauzoleum rodziny Lehndorff /na cmentarzu grzebalnym/, mur., 1858, nr rej. 504	A-504/S 20.06.1986	26-259/2	komunalna
262.	Sztynort Duży, cmentarz ewangelicki, XIX w.	A-2394 10.01.1989	26-259/2	komunalna
263.	Sztynort Mały, dwór w zespole dworsko-parkowym, mur., poł. XIX w.	A-4227 02.04.2002	17-21/6	prywatna
264.	Sztynort Mały, obora w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.		17-21/5	prywatna
265.	Sztynort Mały, kuźnia w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX/XX w.		17-19/1	prywatna
266.	Sztynort Mały, park dworski w zespole dworsko-parkowym, XIX/XX w.		17-21/11	prywatna
267.	Tarławki, dwór w zespole dworsko-parkowym, mur., 2 poł. XIX w.		17-4/6	prywatna
268.	Tarławki, obora w zespole dworsko-parkowym, mur., 2 poł. XIX w.		17-4/6	prywatna
269.	Tarławki, obora w zespole dworsko-parkowym, mur., 2 poł. XIX w.		17-4/6	prywatna
270.	Tarławki, budynek gospodarczy w zespole dworsko-parkowym, mur., 2 poł. XIX w.		17-4/6	prywatna
271.	Tarławki, budynek gospodarczy w zespole dworsko-parkowym, mur., 2 poł. XIX w.		17-4/6	prywatna
272.	Tarławki, magazyn w zespole dworsko-parkowym, mur., 2 poł. XIX w.		17-4/6	prywatna
273.	Tarławki, park w zespole dworsko-parkowym, mur., XIX w.		17-4/6	prywatna
274.	Tarławki, cmentarz ewangelicki, XIX w.		27/9	komunalna
275.	Trygort, szkoła w zespole szkoły /nr 24/, mur., pocz. XX w.		28-108/2	współwłasność
276.	Trygort, budynek gospodarczy w zespole szkoły /nr 24/, mur., pocz. XX w.		28-108/2	współwłasność
277.	Trygort, dom nr 20/21, dawna karczma (Gasthaus), mur., XIX/XX w.	A-50/S 09.02.1980	28-101	prywatna
278.	Trygort, cmentarz ewangelicki, XIX w.	A-3166 10.12.1991	28-46	komunalna
279.	Wesołowo, dom nr 11, dawna karczma (Gasthaus), mur. XIX/XX w.		29-128/1	prywatna
280.	Wesołowo, dom nr 17, mur., XIX/XX w.		29-46	prywatna
281.	Wesołowo, szkoła w zespole szkoły, mur., pocz. XX w.		28-108	prywatna
282.	Wesołowo, budynek gospodarczy w zespole szkoły, mur., pocz. XX w.		28-108	prywatna
283.	Wesołowo, cmentarz ewangelicki, wiejski, XIX w.		29-118	komunalna
284.	Wesołowo, cmentarz rodzinny /na pd. krańcu wsi/, XIX/XX w.		29-114	prywatna
285.	Wesołowo, cmentarz rodzinny /0,8 km na wsch. od wsi/, pocz. XX w.		29-5/7	prywatna
286.	Wesołowo, cmentarz rodzinny /0,5 km na pd. wsch. od wsi/, 2 poł. XIX w.		29-155/6	prywatna
287.	Wesołówko, dwór w pozostałościach zespołu dworskiego, mur., XIX/XX w.		29-5/1	prywatna
288.	Wesołówko, budynek inwentarski zespołu dworskiego, mur., XIX/XX w.		29-5/1	prywatna
289.	Wesołówko, cmentarz ewangelicki, XIX w.		29-8	komunalna
290.	Węgielsztyn, kościół ewangelicki ob. parafialny rzymskokatolicki p.w. św. Józefa, mur., poł. XV w. wieża XVI w., nadbudowany w pocz. XVIII w., przebudowa 1770r.	A-228 22.03.1957 A-1261/S 15.06.1968	30-108	wyznaniowa
291.	Węgielsztyn, plebania w zespole kościoła ewangelickiego ob. parafialny rzymskokatolicki p.w. św. Józefa, mur.,		30-501	wyznaniowa

	pocz. XX w.			
292.	Węgielsztyn, dom nr 30, mur., XIX/XX w.		30-115/2	prywatna
293.	Węgielsztyn, dom nr 33, mur., XIX/XX w.		30-81/2	prywatna
294.	Węgielsztyn, dom nr 48, mur., XIX/XX w.		30-432	prywatna
295.	Węgielsztyn, cmentarz ewangelicki, XIX w.		30-41	komunalna
296.	Wilkowo, szkoła w zespole szkoły, nr 5, mur., 1909 r.		31-11/11	prywatna
297.	Wilkowo, cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		31-152	komunalna
298.	Wysieczka, cmentarz ewangelicki, kon. XIX w.		32-187	komunalna
299.	Zielona Góra, most drogowy nad linią kolejową Węgorzewo – Kruklanki, żelbet.-kam., 1905		13-217/8	państwowa
300.	Zielona Góra, cmentarz rodzinny, kon., XIX w.		13-124/4	prywatna
301.	Zielony Ostrów, cmentarz ewangelicki, XIX w.		33-22	komunalna
302.	Zielony Ostrów, cmentarz ewangelicki /na wschód od rz. Oświnka/, poł. XIX w.		33-17	komunalna
303.	Linia Kolejowa Kętrzyn - Węgorzewo	A-4480 17.10.2007		państwowa

TABELA 5.1. MIASTO WĘGORZEWO. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH (W TYM ZNALEZISKA LUŻNE) GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW.

<i>Nr</i>	<i>Nazwa lokalna</i>	<i>Obszar AZP</i>	<i>Nr M.</i>	<i>Nr Ob.</i>	<i>Funkcja</i>	<i>Kultura</i>	<i>Chronologia</i>	<i>Uwagi</i>
1.	Wegorzewo	15-73	1	1	cmentarzysko		okres wpływów rzymskich	
2.	Wegorzewo	15-73	2	2	skarb (?)		II w.n.e.	
3.	Wegorzewo	15-73	3	3	skarb (?)		III w.n.e.	
4.	Wegorzewo	15-73	4	4	znalezisko luźne		II-IV w. epoka brązu	
5.	Wegorzewo	15-73	5	5	skarb (?)		IV w.n.e.	
					znalezisko luźne		1802 r.	
					znalezisko luźne		XIX w.	
6.	Wegorzewo	15-73	6	6	znalezisko luźne		neolit	
7.	Wegorzewo	15-73	7	7	znalezisko luźne		neolit	
8.	Wegorzewo	15-73	8	8	znalezisko luźne		neolit	
9.	Wegorzewo	15-73	9	9	cmentarzysko		epoka brązu	
10.	Wegorzewo	15-73	10	10	cmentarzysko		okres nowożytny	
11.	Wegorzewo	15-73	11	11	cmentarzysko		okres nowożytny	
12.	Wegorzewo	15-73	12	12	grodzisko		wczesna epoka żelaza	
					śląd osadnictwa		okres nowożytny	
13.	Wegorzewo	15-73	13	13	znalezisko luźne		XVII-XVIII w.	
14.	Wegorzewo	15-73	14	17	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	nr rej. A-41
					zamek murowany		XIV –XIX w.	
15.	Wegorzewo	15-73	15	18	zespół staromiejski		późne średniowiecze-okres nowożytny	nr rej. A-97
16.	Wegorzewo	15-73	16	19	osada		okres nowożytny	
17.	Wegorzewo	15-73	17	20	cmentarzysko		późny okres wpływów rzymskich	
					śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
18.	Wegorzewo	15-73	18	40	śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
					śląd osadnictwa		okres nowożytny	

19.	Wegorzewo	15-73	19	50	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada (?)	wczesne średniowiecze średniowiecze okres nowożytny	
20.	Wegorzewo	15-73	20	51	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	mezolit – wczesna epoka brązu okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów późne średniowiecze - okres nowożytny	
21.	Wegorzewo	15-73	21	52	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów późne średniowiecze	
22.	Wegorzewo	15-73	22	70	śląd osadnictwa osada (?)	wczesna epoka żelaza okres nowożytny	
23.	Wegorzewo	15-73	23	71	śląd osadnictwa	mezolit	
24.	Wegorzewo	15-73	24	72	osada osada	wczesna epoka żelaza okres nowożytny	
25.	Wegorzewo	15-73	25	73	śląd osadnictwa osada (?)	okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów późne średniowiecze - okres nowożytny	
26.	Wegorzewo	14-71	26	3	znalezisko luźne	neolit	
27.	Wegorzewo	15-73	27	38	śląd osadnictwa osada	mezolit - wczesna epoka żelaza okres nowożytny (XVII-XIX w.)	

TABELA 5.2 .GMINA WĘGORZEWO. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW.

<i>N</i>	<i>Nazwa lokalna</i>	<i>Obszar AZP</i>	<i>Nr M.</i>	<i>Nr Ob.</i>	<i>Funkcja</i>	<i>Kultura</i>	<i>Chronologia</i>	<i>Uwagi</i>
1.	Czerwony Dwór	14-73	1	34	śląd osadnictwa osada osada osada		mezolit –wczesna ep. żelaza okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze okres nowożytny (XVII-XVIII w.)	
2.	Czerwony Dwór	14-73	2	35	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
3.	Czerwony Dwór	14-73	3	36	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa		okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze późne średniowiecze okres nowożytny	
4.	Czerwony Dwór	14-73	4	37	śląd osadnictwa		pradzieje	
5.	Czerwony Dwór	14-73	5	42	kopiec		okres nowożytny	
6.	Dąbrówka Mała	14-71	1	4	śląd osadnictwa		mezolit	
7.	Dąbrówka Mała	14-71	2	5	osada śląd osadnictwa		starożytność późne średniowiecze	
8.	Guja	13-71	1	15	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		neolit średniowiecze	
9.	Guja	13-71	2	14	śląd osadnictwa		średniowiecze	
10.	Guja	13-71	3	13	śląd		średniowiecze	

					osadnictwa			
					śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
11.	Guja	13-71	4	12	śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
12.	Guja	13-71	5	11	kurhany(?)			
13.	Guja	14-71	7	3	śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
14.	Guja	14-71	8	2	osada		późne średniowiecze	
15.	Guja	14-71	9	1	gródek krzyżacki śląd osadnictwa		XIV w. okres nowożytny	
16.	Janówko	14-73	1	28	śląd osadnictwa osada		mezolit (?) wczesne średniowiecze	
17.	Janówko	14-73	2	29	śląd osadnictwa		mezolit (?)	
18.	Janówko	14-73	3	30	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
19.	Janówko	14-73	4	31	śląd osadnictwa		późne średniowiecze okres nowożytny	
20.	Janówko	14-73	5	32	śląd osadnictwa osada		średniowiecze okres nowożytny	
21.	Janówko	14-73	6	33	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa		mezolit –wczesna ep. żelaza wczesne średniowiecze okres nowożytny	
22.	Jakunowo	14-73	1	4	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		mezolit –wczesna ep. żelaza wczesna ep. żelaza okres wędrówek ludów	
23.	Jakunowo	14-73	2	5	śląd osadnictwa		neolit - epoka brązu	
24.	Kal	15-73	1	16	most (?)		średniowiecze	
25.	Kal	15-73	2	21	śląd topomastyczny grodziska		nieokreślona	
26.	Kal	15-73	3	22	cmentarzysko		II w. n.e.	
27.	Kal	15-73	4	41	osada		okres wpływów rzymskich- okres	

					osada (?)		wędrówek ludów	
							okres nowożytny	
28.	Kal	15-73	5	42	osada		okres wpływów rzymskich- okres wędrówek ludów	
					osada (?)		okres nowożytny	
					śląd osadnictwa		nieokreślona	
29.	Kal	15-73	6	43	osada		okres wpływów rzymskich- okres wędrówek ludów	
					osada(?)		wczesne średniowiecze	
30.	Kal	15-73	7	44	osada(?)		okres wpływów rzymskich- okres wędrówek ludów	
					śląd osadnictwa		okres nowożytny	
31.	Kal	15-73	8	45	osada		okres wpływów rzymskich- okres wędrówek ludów	
					osada		późne średniowieczek nowożytny	
32.	Kal	15-73	9	46	śląd osadnictwa		wczesna epoka żelaza	
					śląd osadnictwa		okres nowożytny	
33.	Kal	15-73	10	61	śląd osadnictwa		mezolit	
34.	Kal	15-73	11	62	śląd		mezolit (?)	

					osadnictwa		
35.	Kal	15-73	12	63	śląd osadnictwa		epoka kamienna
36.	Kal	15-73	13	64	śląd osadnictwa		okres wpływów rzymskich- okres wędrówek ludów
37.	Kal	15-73	14	65	osada (?) śląd osadnictwa		wczesna epoka żelaza okres wędrówek ludów średniowiecze
38.	Kal	15-73	15	66	śląd osadnictwa osada		późna faza wczesnego średniowiecza okres nowożytny
39.	Kal	15-73	16	67	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		nieokreślona okres nowożytny
40.	Kal	15-73	17	68	śląd osadnictwa		mezolit epoka żelaza
41.	Kal	15-73	18	69	śląd osadnictwa		wczesna epoka żelaza okres wędrówek ludów
42.	Kalskie Nowiny	15-71	1	14	śląd topomastyczny		nieokreślona
43.	Kalskie Nowiny	15-73	2	47	osada (?)		późne średniowieczeokres nowożytny
44.	Kalskie Nowiny	15-73	3	48	osada		późne średniowieczeokres nowożytny
45.	Kalskie Nowiny	15-73	4	49	śląd osadnictwa		nieokreślona
46.	Kalskie Nowiny	15-74	5	16	śląd osadnictwa		epoka kamienia - epoka żelaza
47.	Kalskie Nowiny	15-74	6	17	śląd osadnictwa		wczesna epoka żelaza okres wędrówek ludów
48.	Kalskie Nowiny	15-74	7	18	osada		wczesna epoka żelaza
49.	Kalskie Nowiny	15-74	8	19	znalezisko luźne		nieokreślona
50.	Kalskie Nowiny	14-73	9	39	osada (folwark)		okres nowożytny (XVIII-XIX w.)
51.	Kalskie Nowiny	14-73	10	40	śląd osadnictwa śląd		wczesne średniowiecze okres nowożytny

					osadnictwa		
52.	Kalskie Nowiny	14-73	11	41	śląd osadnictwa osada osada	neolit wczesne średniowiecze okres nowożytny (XVIII-XIX w.)	
53.	Kalskie Nowiny	14-73	12	42	śląd osadnictwa osada	mezolit – wczesna epoka żelaza wczesne średniowiecze	
54.	Ogonki	15-73	1	23	cmentarzysko	późny okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów	
55.	Ogonki	15-73	2	24	cmentarzysko	okres nowożytny	
56.	Ogonki	15-73	3	38	śląd osadnictwa osada (?)	późny paleolit – mezolit wczesna epoka żelaza - okres wpływów rzymskich	
57.	Ogonki	15-73	4	39	śląd osadnictwa osada osada (?)	epoka kamienia okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów okres nowożytny	
58.	Ogonki	15-74	5	15	śląd osadnictwa	mezolit (?)	
59.	Ogonki	15-74	6	20	osada	średniowiecze	
60.	Ogonki	15-74	7	21	osada śląd osadnictwa	epoka brązu – wczesna epoka żelaza wczesne średniowiecze	
61.	Ogonki	15-74	8	22	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza - okres wędrówek ludów późne średniowiecze - okres nowożytny	
62.	Ogonki	15-74	9	23	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	

					śląd osadnictwa		okres nowożytny	
63.	Ogonki	15-74	10	24	śląd osadnictwa		epoka kamienia - epoka żelaza	
64.	Ogonki	15-74	11	27	śląd osadnictwa		wczesna epoka żelaza	
65.	Ogonki	15-74	12	29	osada osada śląd osadnictwa		wczesna epoka żelaza okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów śląd osadnictwa	
66.	Perły	12-72	1	x	grodzisko		wczesne średniowiecze	nr rej. C--104
67.	Pniewo	15-72	0	23	osada osada		VII-IX w. XV-XVI w.	
68.	Pniewo	15-72	0	24	śląd osadnictwa		XV-XVI w.	
69.	Pniewo	15-72	1	29	osada		neolit	
70.	Pniewo	15-72	2	23	osada osada		wczesne średniowiecze nowożytność	
71.	Prynowo	14-73	2	2	znalezisko luźne		neolit	
72.	Prynowo	14-73	3	6	śląd osadnictwa osada		okres wędrówek ludów okres nowożytny (XVII-XIX w.)	
73.	Prynowo	14-73	4	7	znalezisko luźne		okres nowożytny (XVII-XIX w.)	
74.	Prynowo	14-73	5	8	znalezisko luźne		okres nowożytny (XVII-XIX w.)	
75.	Prynowo	14-73	6	16	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		mezolit – wczesna epoka żelaza okres nowożytny	
76.	Prynowo	14-73	7	17	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
77.	Prynowo	14-73	8	18	śląd osadnictwa		mezolit – wczesna epoka żelaza	
78.	Prynowo	14-73	9	19	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
79.	Prynowo	14-73	10	20	śląd osadnictwa		mezolit – wczesna epoka żelaza wczesna	
80.	Prynowo	14-73	11	23	osada		wczesne	

					śląd osadnictwa		średniowiecze okres nowożytny	
81.	Prynowo	14-73	12	25	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
82.	Prynowo	14-73	13	26	osada śląd osadnictwa		okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze	
83.	Prynowo	14-73	14	27	śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa		mezolit - wczesna epoka żelaza okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze okres nowożytny	
84.	Przystań	15-72	1	4	śląd osadnictwa		XV-XVI w.	
85.	Przystań	15-72	2	5	śląd osadnictwa		XV-XVI w.	
86.	Ruska Wieś	15-73	1	25	znalezisko lužne		nieokreślona	
87.	Ruska Wieś	15-73	2	26	cmentarzysko		okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów	
88.	Ruska Wieś	15-73	3	27	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada		epoka kamienia mezolit – epoka żelaza neolit nieokreślona okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów	
89.	Ruska Wieś	15-73	4	15	śląd osadnictwa		nieokreślona	

					osada		późne średniowiecze	
90.	Ruska Wieś	15-73	5	28	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa		mezolit wczesna epoka brązu wczesna epoka żelaza - okres wędrówek ludów późne średniowiecze	
91.	Ruska Wieś	15-73	6	53	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada		epoka kamienia wczesna epoka żelaza - okres wędrówek ludów wczesne średniowiecze późne średniowiecze - okres nowożytny	
92.	Ruska Wieś	15-73	7	54	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa osada		mezolit – epoka żelaza okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów wczesne średniowiecze późne średniowiecze - okres nowożytny	
93.	Ruska Wieś	15-73	8	55	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa		mezolit epoka kamienia – epoka żelaza wczesna epoka żelaza - okres wędrówek ludów okres nowożytny	

					śląd osadnictwa			
94.	Ruska Wieś	15-73	9	56	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze późne średniowiecze okres nowożytny	
95.	Ruska Wieś	15-73	10	57	osada osada (?)		okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów okres nowożytny	
96.	Ruska Wieś	15-73	11	58	osada śląd osadnictwa		okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów wczesne średniowiecze	
97.	Ruska Wieś	15-73	12	59	osada śląd osadnictwa		wczesna epoka żelaza - okres wędrówek ludów okres nowożytny	
98.	Ruska Wieś	15-73	13	60	śląd osadnictwa		okres nowożytny	
99.	Rydzówka	14-71	1	6	śląd osadnictwa		XVI w.	
100.	Rydzówka	14-71	2	7	śląd osadnictwa		XVI w.	
101.	Rydzówka	14-71	3	8	śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
102.	Rydzówka	14-71	4	9	śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
103.	Rydzówka	14-71	5	10	śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
104.	Rydzówka	14-71	6	22	osada		późne średniowiecze	
105.	Sosnówka	15-72	1	0	osada		późne średniowiecze - okres nowożytny	
106.	Stawki	15-72	1	1	osada śląd osadnictwa		okres wpływów rzymskich XIV-XVI	
107.	Stawki	15-72	2	2	osada osada		XIV-XV XVI-XVII	

108.	Stawki	15-72	3	3	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		?	XIV w.
109.	Stręgiel	15-74	1	7	cmentarzysko			późny okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów
110.	Stręgiel	15-74	2	6	cmentarzysko osada			okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów nieokreślona
111.	Stręgiel	15-74	3	8	znalezisko luźne			epoka brązu
112.	Stręgiel	15-74	4	9	cmentarzysko			okres wpływów rzymskich
113.	Stręgiel	15-74	5	10	osada (?)			nieokreślona
114.	Stręgiel	15-74	6	11	znalezisko luźne			mezolit
115.	Stręgiel	15-74	7	12	znalezisko luźne			epoka brązu
116.	Stręgiel	15-74	8	25	śląd osadnictwa			wczesne średniowiecze
117.	Stręgiel	15-74	9	26	kurhan – kopiec(?)			wczesna epoka żelaza
118.	Stręgiel	15-74	10	28	osada osada			okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów wczesne średniowiecze
119.	Stręgiel	15-74	11	30	osada			okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów
120.	Stręgiel	15-74	12	31	osada śląd osadnictwa			wczesna epoka żelaza okres wpływów rzymskich
121.	Stręgiel	15-74	13	32	osada			wczesna epoka żelaza - okres wędrówek ludów
122.	Stręgiel	15-74	14	33	śląd osadnictwa śląd osadnictwa			wczesna epoka żelaza późne średniowiecze - okres nowożytny
123.	Stręgiel	15-74	15	34	śląd osadnictwa			okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów

					osada osada		średniowiecze późne średniowiecze – okres nowożytny	
124.	Stręgiel	15-74	16	35	osada osada		okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów okres nowożytny	
125.	Stręgiel	15-74	17	36	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		wczesna epoka żelaza późne średniowiecze - okres nowożytny	
126.	Stręgiel	15-74	18	37	osada (?)		wczesna epoka żelaza	
127.	Stręgiel	15-74	19	38	śląd osadnictwa		nieokreślona	
128.	Stulichy	14-73	1	21	osada		wczesna epoka żelaza	
129.	Stulichy	14-73	2	22	osada śląd osadnictwa osada		mezolit mezolit - wczesna epoka żelaza wczesne średniowiecze	
130.	Surwile	15-71	1	32	śląd osadnictwa		średniowiecze	
131.	Surwile	15-71	2	8	osada		późne średniowiecze	
132.	Surwile	15-71	3	9	śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
133.	Surwile	15-71	4	10	śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
134.	Surwile	15-71	5	11	śląd osadnictwa śląd osadnictwa		kon. XII w. XIII w.	
135.	Surwile	15-71	6	31	śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
136.	Surwile	15-71	7	33	śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
137.	Surwile	15-71	8	35	śląd osadnictwa		XIII-XIV w.	
138.	Sztynort Duży	16-73	1	x	palafit –osada nawodna		średniowiecze	
139.	Sztynort Duży	16-73	5	x	osada		neolit	

140.	Tarławki	16-71	1	x	osiedle obronne i osada produkcyjna		wczesna epoka żelaza	nr rej. C-120
141.	Tarławki	15-72	2	25	śląd osadnictwa		XVI-XVII w.	
142.	Tarławki	15-72	3	26	śląd osadnictwa		X-XI w.	
143.	Trygort	15-72	0	27	znalezisko luźne		okres wędrówek ludów	
144.	Trygort	15-72	1	6	osada		XIV-XVI w.	
145.	Trygort	15-72	2	7	śląd osadnictwa		XV-XVI w.	
146.	Trygort	15-72	3	8	śląd osadnictwa		XIV-XVI w.	
147.	Trygort	15-72	4	9	śląd osadnictwa		XVI w.	
148.	Trygort	15-72	5	10	osada		XIV-XVI w.	
149.	Trygort	15-72	6	11	osada śląd osadnictwa		mezolit XV w.	
150.	Trygort	15-72	7	12	śląd osadnictwa		XIV-XVI w.	
151.	Trygort	15-72	8	13	śląd osadnictwa		XVI w.	
152.	Trygort	15-72	9	13	śląd osadnictwa		XIV-XVI w.	
153.	Trygort	15-72	10	15	śląd osadnictwa		XIV-XVI w.	
154.	Trygort	15-72	11	16	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa		mezolit XIV-XVI w. XVII-XVIII w.	
155.	Trygort	15-72	12	17	śląd osadnictwa		XVII-XVIII w.	
156.	Trygort	15-72	13	18	śląd osadnictwa osada (?)		mezolit okres wpływów rzymskich	
157.	Trygort	15-72	14	19	śląd osadnictwa		okres wpływów rzymskich 9?)	
158.	Trygort	15-72	15	20	śląd osadnictwa		okres wpływów rzymskich (?)	
159.	Trygort	15-72	16	21	śląd osadnictwa		okres wpływów rzymskich (?)	
160.	Trygort	15-72	17	22	śląd osadnictwa		mezolit	

					śląd osadnictwa		XIV-XVI w.	
161.	Węgielsztyn	14-72	1	x	grodzisko		pradzieje - wczesne średniowiecze	nr rej. C-112
162.	Wegorzewo	14-71	26	3	znalezisko luźne		neolit	
163.	Wilkowo	14-73	2	24	śląd osadnictwa		mezolit –wczesna epoka żelaza	
164.	Wysieczka	14-73	1	13	osada		wczesne średniowiecze	
165.	Wysieczka	14-73	2	14	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa		mezolit – wczesna epoka żelaza okres wędrówek ludów wczesne średniowiecze okres nowożytny	
166.	Wysieczka	14-73	3	15	śląd osadnictwa osada osada		mezolit – wczesna epoka żelaza wczesna epoka żelaza wczesne średniowiecze	